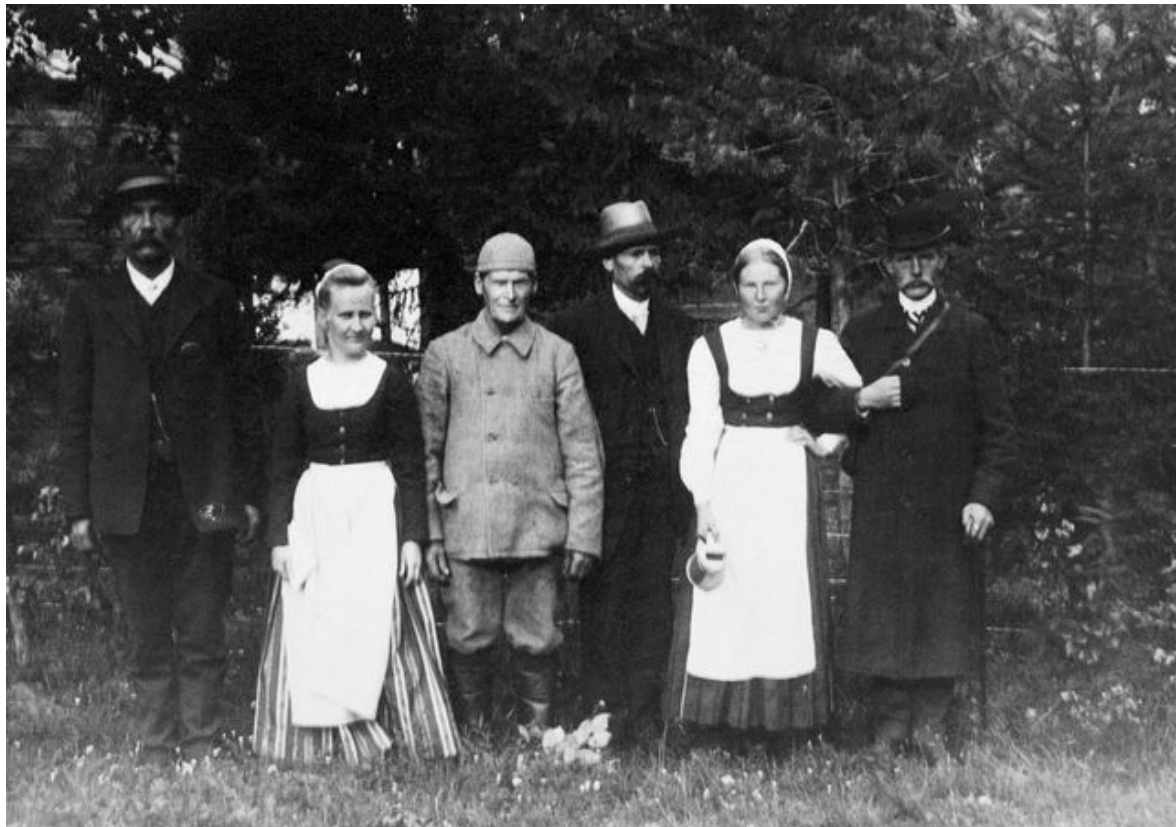

RAJANKÄYNTIÄ KANSAKUNNASTA

Seurasaaren ulkomuseon rakennushankinnat ja toiminta 1906–1947
nationalismin ilmentäjänä

Pro gradu -tutkielma

Piia Pasanen

Taidehistoria

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Ohjaaja: Prof. Ville Lukkarinen

Syyskuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen		
Tekijä – Författare – Author Piia Pasanen		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Rajankäyntiä kansakunnasta. Seurasaaressa ulkomuseon rakennushankinnat ja toiminta 1906–1947 nationalismin ilmentäjänä		
Oppiaine – Läroämne – Subject Taidehistoria		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year syyskuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 98 sivua + liitteet
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkielma käsittelee Helsingin Seurasaaressa sijaitsevan ulkomuseon rakennushankintoja ja toimintaa ensimmäisen tasavallan loppuun asti. Tutkielma keskittyy siihen, millaista kuvaa suomalaisesta menneisyydestä ulkomuseo välitti ja millaisia keinoin. Selvitän, miten museon kehitys suhteutuu tutkimusajankohdan nationalistiseen ajatteluun. Tutkimusaineiston ytimen muodostavat ulkomuseon ja Muinaistieteellisen toimikunnan arkistoaineisto.</p> <p>Aatehistoriallinen tutkimus antaa tutkielmalle teoreettisen kehyksen. Tutkielma hyödyntää Eric Hobsbawnin nationalismin historian tutkimusta, minkä lisäksi siinä esitellään Michael Billigin luomat kiihkeän ja arkipäiväistyneen nationalismin käsitteet. Billigin mukaan yhteiskunnallisen kehityksen myötä myös nationalismi ideologiana muuntuu. Kiihkeän nationalismin aikana suuren symbolisen merkityksen saaneiden esineiden, kuten lippujen ja vaakunoiden, huomioarvo vähenee nationalismin arkipäiväistyessä.</p> <p>Tutkielma hyödyntää Derek Fewsterin tutkimusta siitä, kuinka Suomen muinaisuutta hyödynnettiin kansakunnan rakentamisessa 1800- ja 1900-luvulla. Fewsterin tutkimus perehtyy laajalle yleisölle suunnatun kansanvalituksellisen materiaaliin, kuten näytelmät ja koulukirjat. Muinaistieteellisen toimikunnan alaisuudessa toiminut Seurasaaressa ulkomuseo miellettiin alusta lähtien tavallista kansaa valistavaksi kulttuurilaitokseksi. Ulkomuseon vastaparina toimivat Kansallismuseon tieteellisen systemaattisesti järjestetyt, tutkijoita palvelleet kokoelmat.</p> <p>Suomessa nationalismi nojasi erityisen voimakkaasti maalaisuuteen, maisemaan ja muinaisuuteen. Maalaisuuden korostaminen juontui talonpoikien pitkästä historiasta poliittisina toimijoina. Maiseman korostaminen 1800-luvun nationalistisessa ajattelussa juontui Montesquieun ilmastoteoriasta, jonka mukaan maiseman ja ihmisen tiivis yhteys heijastui lopulta ihmisen ulkonäköön. Osin tälle ajatukselle rakentui Zachris Topeliuksen <i>Maamme kirjan</i> näkemys luonteiltaan ja ulkonäöltään erilaisista Suomen heimoista. Muinaisuuden korostaminen syntyi uskosta kansan jäljitettävissä olevaan syntykotiin ja halusta rakentaa nuorelle valtiolle mahdollisimman pitkä historia. Ajatus koko kansan jakamasta alkuperästä vetosi erityisesti Suomen kaltaisiin nuoriin kansallisvaltioihin, joilla ei ollut hallitsijadynastian kaltaisia historiallisia jatkumia.</p> <p>Ulkomuseoilmiö tarjosi erinomaisen tilaisuuden maalaisuuden, maiseman ja muinaisuuden yhtäaikaiseen kuvittamiseen kansanrakennuksia esittelemällä. Käsite suomalaiselle rakentamiselle sopivasta maisemasta johti siihen, että alun perin Hesperian puistoon kaavailtu ulkomuseo rakentui jo kansanpuistona toimineeseen metsäiseen saareen. Ulkomuseon alkuperäinen tarkoitus oli valistaa suomalaista kansaa sen muinaisuudesta rakennushistorian kehittymistä ja sukukansoja esitellen. Maalaiselämän tuntemus koettiin olevan erityisen tärkeää kaupungin lisääntyvälle työläisväestölle.</p> <p>Tutkimus osoittaa, että kiihkeitä nationalismin ilmauksia ei ulkomuseon hankintojen tai toiminnan yhteydessä esiintynyt. Muinaistieteellinen toimikunta syntyi kiihkeän nationalismin kaudella 1800-luvun lopulla, mutta 1900-luvulle tultaessa kansakunnan rakentaminen oli valtion virkamiehinä toimineille muinaistieteilijöille arkipäiväistynyt tehtävä. Työ ammensi sisältöä edelleen suurelta osin entisajan agraarielämästä, mutta käytännön työssä merkittäväksi tekijäksi osoittautuivat tosielämän realiteetit, kuten rakennusten saatavuus tai hankintamäärärahat.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords ulkomuseot, nationalismi, kokoelmatyö, museotyö, Seurasaaari, Muinaistieteellinen toimikunta		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto, Keskuskampuksen kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Kiitokset

Useampi taho ansaitsee kiitokset tutkimukselleni tarjoamastaan avusta.

Aineiston kanssa korvaamatonta apua minulle antoivat Museoviraston arkisto, Kansallismuseo sekä erityisesti Seurasaaren ulkomuseon intendentti Mikko Teräsvirta.

Taloudellisesti tutkimustani tukivat apurahoilla Helsingin yliopiston alumni ry ja Svenska Litteratursällskapet i Finland r.f.

Haluan lopuksi kiittää myös ohjaajaani, professori Ville Lukkarista kaikesta tuesta ja kärsivällisyydestä.

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1. Tutkimuksen aihepiiri, rajaus ja tutkimuskysymykset	2
1.2. Tutkielman näkökulma, keskeinen tutkimuskirjallisuus, metodi ja rakenne	6
1.3. Aiempi ulkomuseoita koskeva tutkimus	7
1.4. Tutkimusaineisto, sen haasteet ja ongelmalliset käsitteet	8
2. Nationalismi kaiken kehyksenä	11
2.1. Länsimaalaisen nationalismin perusteet	12
2.2. Kiihkeää vai arkipäiväistävää?	14
3. Suomalaisten muinaistieteiden ja nationalismin liitto	17
4. Ulkomuseon alkutaival 1906–1919	21
4.1. Ajatus helsinkiläisestä ulkomuseosta syntyy	21
4.2. Niemelän torppa Konginkankaalta	23
4.3. Ulkomuseon ensimmäiset hankinnat Lapista	26
4.4. Kiinnostus Karunan kirkkoon herää – ja samoin Seiskarin	28
4.5. Pohjalaishankinnat alkavat: Närpiön Ivars ja Kuortaneen Kurssi.....	32
4.6. Herraskartanohankkeen alkutaival	36
4.7. Maakiistoja ja kasautuvia hankintoja: 1910-luvun loppu.....	39
5. 1920-luku: kehitysintoa ja kielikiistoja	41
5.1. Arkeologiaa vai maalaismaisemaa – kunnianhimoiset hankkeet ulkomuseon kehittämiseksi.....	42
5.2. Hankintasuma purkautuu - pohjalaistalojen siirrot 1920-luvulla	46
5.3. Kahiluodon kartano siirretään Helsinkiin.....	47
5.4. Haaveena umpipihatalo - Säkylän Antin talo 1920-luvun hankkeena	52
5.5. Lapin osaston kehitys 1920-luvulla.....	56
6. 1930-luku: lama-aika, toteutuneita toiveita ja sodan uhka	57
6.1. Säkylän Antin talo saapuu Seurasaareen.....	58
6.2. Lapin osasto virallistuu	62
6.3. Pitkäaikainen haave karjalaistalosta: Pertinotsa Suojärveltä.....	64
7. Ulkomuseo 1940–1947: välirauhasta “vaaran vuosiin”.....	69
8. Ulkomuseon ydin - maalaisuus, maisema ja muinaisuus	75
8.1. Maalaisuus	75
8.2. Maisema	78
8.3. Muinaisuus	82
9. Ulkomuseon hankintoihin ja toimintaan vaikuttaneet realiteetit.....	83
9.1. Ajankohdan vaikutus: järjestelmällistä keräämistä vai pelastustoimintaa?	84
9.2. Ulkomuseon ja Muinaistieteellisen toimikunnan resurssit.....	86
9.2.1. Ulkomuseon toiminnan taloudelliset resurssit.....	86
9.2.2. Ulkomuseon henkilöresurssit	89
9.3. Tieteenalojen vaikutus ulkomuseon hankintoihin	92

9.4. Heikelin perintö ulkomuseota ohjaamassa	95
10. Ulkomuseo kansakunnan rakentajana	96
Lähteet.....	99
Kuvaliite	107

1. Johdanto

“Ulkomuseoon siirretyt rakennukset ovat tieteelle toisarvoista tutkimusaineistoa, ja niihin uhratut varat voidaan paljon hyödyllisemmin käyttää muihin kansallisen tieteen tarkoituksiin. Milloin halutaan jostakin harvinaisesta talotyypistä, joka on liian suuri ja kallis ulkomuseoon siirrettäväksi, säilyttää havainnollinen kuva vastaisiin aikoihin, on pahvi- tai kipsimalli riittäväksi katsottava (--).”¹

Virkaatekevä valtionarkeologi, arkeologi Julius Ailio vastusti Muinaistieteellisen toimikunnan kokouksessa toukokuussa 1931 teräväsanaisesti Seurasaaren ulkomuseon pyrkimystä hankkia sinne rajakarjalainen talo. Hänen mukaansa hanketta saattoivat arvostaa vain sellaiset kansatieteilijät, joille tärkein tehtävä oli vanhojen rakennusten kerääminen ja niiden aiheuttamat kustannukset sivuseikka. Muu toimikunta kuitenkin päätyi kannattamaan karjalaistalon ostoa.²

Mikä sitten oli ulkomuseon tarkoitus, jollei tieteellinen tutkimus? Ulkomuseoilmiön taustalla oli alun perin kansanvalistuksellinen ajatus. 1800-luvulla virinneen nationalistisen ajattelun mukaan jokaisella kansalla oli oma erityinen sielu, alkukoti ja historia. Syitä kunkin kansan erityisyyteen alettiin hakea muinaisuudesta, ja museolaitos valjastettiin tähän tarkoitukseen. Eurooppalainen museolaitos syntyi uuden ajan alun kurioositeettikokoelmien pohjalle. Vielä 1700-luvulla keräilijöitä kiehtoi erityisesti se, mikä oli ajallisesti tai alueellisesti outoa, poikkeavaa tai kaukaista. Vähitellen vallalle pääsi kuitenkin ajattelutapa, jonka mukaan esineistö pyrittiin hahmottamaan aiemmasta poiketen erityisesti esineen ja ihmisen välisenä suhteena. Tällöin alkoi myös museolaitoksen voittokulku sekä kokoelmien järjestely tieteenaloittain.³ Viimeistään 1800-luvulla kansallishenkisyyden myötä keräilevän sivistyneistön katse alkoi siirtyä eksoottisista kurioositeeteista kohti omaa kansaa ja sen menneisyyttä.⁴ Ajan saatossa alkoi esiin nousta kysymys, kuinka myös vähemmän koulutettua kansaa voisi valistaa sen omasta menneisyydestä, ja tätä tavoitetta palvelemaan syntyivät ulkomuseot. Ailion lausunnossa asettuivatkin vastakkain tieteellisten tutkijoiden tarpeita palvelemaan järjestetty Kansallismuseo ja alusta lähtien suurelle yleisölle huviksi ja hyödyksi suunnattu Seurasaaren ulkomuseo.

¹ MTK ptk 2.5.1931.

² MTK ptk 2.5.1931.

³ Kostet 2010, 18–19.

⁴ Vilkuna 2014, 25.

1.1. Tutkimuksen aihepiiri, rajausta ja tutkimuskysymykset

Maailman ensimmäiset ulkoilmamuseot perustettiin Ruotsissa ja Norjassa 1800-luvun lopulla, ja niiden synty sijoittuu nationalismin huippukauteen. Kansallisromantiikka ja kaipuu “vanhoihin hyviin aikoihin” inspiroivat kaikkien kansallisten museoiden perustajia.⁵ Yhtenä syynä museoalan kehittymiseen oli tuolloin vallalla ollut näkemys jokaisen kansan myyttisestä tai tieteellisesti jäljitettävissä olevasta syntykodista. Ajatus jaetusta alkuperästä vetosi erityisesti Suomen kaltaisiin nuoriin tai orastaviin kansallisvaltioihin, sillä niissä ei ollut hallitsijadynastian kaltaisia yhteisesti koettuja historiallisia jatkumoa.⁶ Suomen ulkomuseo-ajattelulle oli erityisen merkityksellinen Tukholman Skansen. Sen perustaja opettaja Artur Hazelius oli järjestänyt Ruotsissa ylioppilaiden toteuttaman kansanesinekeräyksen, joka innoitti myös suomalaisylioppilaita. Seurasaaren ulkomuseon perustaja, arkeologi Axel Olai Heikel oli mukana ylioppilaskuntien keräyksessä, ja tutustui sitä kautta Hazeliuksen ajatuksiin museolaitoksesta.⁷

Ulkomuseoilmiö syntyi aikana, jolloin tieteenalat alkoivat hiljalleen eriytyä toisistaan. Nationalistisen ajattelun innoittamat tutkijat työskentelivät usein kuitenkin edelleen samankaltaisten ilmiöiden parissa.⁸ Akateeminen kiinnostus menneisyyteen johtui myös modernisaatiosta. 1800-luvun muutokset, kuten teollistuminen ja rautatieliikenne, synnyttivät sivistyneistön parissa huolta perinteisten elämäntapojen täydellisestä katoamisesta.⁹ Raskaasti työllistetty niin sanottu tavallinen kansa tuntui suhtautuvan tekniseen kehitykseen käytännöllisemmin. Esimerkiksi teollisesti valmistettujen puuvillakankaiden halvetessa ne nopeasti korvasivat vaatteissa kotona kudotut materiaalit.¹⁰ 1870 aloitetuilla Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistoriallisilla tutkimusretkillä törmättiin näkemykseen, että hieman aiemmin raskaasti remontoitu kirkko oli erityisen hieno ja esittelemisen arvoinen: uudistukset nähtiin automaattisesti parannuksina.¹¹ Tämä jännite tutkijoiden ja tavallisen kansan välillä näkyy myös varhaisten museoiden synnyssä.

Ulkomuseoiden ensimmäisen tyypin muodostavat paikoilleen, *in situ*, museoidut asuinalueet tai rakennukset. Yleisempi, ja kenties stereotyyppisempi ulkomuseotyyppi käsittää muualta uuteen

⁵ Kostet 2010, passim..

⁶ Tervonen 2014, 144.

⁷ Niiranen 1987, 57.

⁸ Fewster 2006, 16.

⁹ Kostet 2010, 20; Rentzhog, 2007, 7.

¹⁰ Talve 2012, 167.

¹¹ Leena Valkeapään luento 27.8.2019.

paikkaan siirrettyjä rakennuksia.¹² Tällaisia museoita ovat esimerkiksi Tukholman Skansen ja Helsingin Seurasaari sekä monet Suomen maaseudulla toimivat kotiseutumuseot. Varhaiset ulkomuseot pyrkivät usein tarjoamaan läpileikkauksen koko kansakunnasta ja sen elintavoista.¹³

Seurasaaren ulkomuseon nykyinen rakennuskokoelma on satavuotisen toiminnan lopputulos. Tutkimusajankohtani alun määrittää ensimmäisen ulkomuseoon museoitavaksi aiotun rakennuksen osto. Takarajaa määrittää poliittisessa historian tutkimuksessa käytetty käsite ”ensimmäinen tasavalta”, joka viittaa tässä vuosiin 1919–1947.¹⁴ Ensimmäisen tasavallan vuosiin kuuluu Suomen valtion tietoinen rakentaminen poliittisesti, hallinnollisesti ja kulttuurillisesti. Vuoden 1947 syyskuun lopussa, liittoutuneiden valvontakomission poistuttua maasta, tasavallan presidentti Juho Kusti Paasikivi julisti vuodesta 1939 vallinneen sotatilan ja poikkeusolot päättyneeksi.¹⁵ Päädyin tähän rajaukseen, sillä halusin tutkia, heijastuiko välittömästi sodan jälkeen vallinnut levoton ilmapiiri ulkomuseoon.

Vuosina 1906–1947 tehtyjen rakennushankintojen joukosta valitsin tutkimuksessani tarkasteltavaksi eri vuosikymmeniltä yhteensä seitsemän rakennusta tai rakennusryhmää, joiden hankinta ja siirto toimivat ikkunoina kyseiseen aikakauteen. Koska tutkimukseni keskittyy erityisesti muinaistieteilijöiden näkemykseen Suomen kansasta ja sen kulttuuriperinnöstä, asuinrakennukset ovat luontevin valinta tapausesimerkeiksi. Kirkollisten rakennusten hankintaprosessit puolestaan ovat aineistossa mukana kertomassa, miten muinaistieteilijät kokivat uskonnon merkityksen entisajan Suomelle.¹⁶

Tutkimukseni etenee kronologisesti, alkaen vuodesta 1906, jolloin Antellin valtuuskunta osti ensimmäisen kansanrakennuksen museoitavaksi. Ulkomuseon ensimmäisiä vuosia ja 1910-lukua edustamaan olen valinnut ensimmäisen Helsinkiin siirretyn rakennusryhmän, Niemelän torpan, jonka kanssa samoihin aikoihin ulkomuseoon hankittiin ensimmäinen lappalaiskoti. Hyvin pian ulkomuseoon siirrettiin myös Karunan kirkko. 1910-luvun lopun 1920-lukuun liittyvät ulkomuseon

¹² Rentzhog 2007, 59. Suomen Tunnetuimmat paikoilleen museoidut rakennukset lienevät Turun Luostarinmäen käsityöläismuseo ja Helsingin työväenasuntomuseo.

¹³ Rentzhog 2007, 98.

¹⁴ Ensimmäistä tasavaltaa rajaavissa vuosiluvuissa esiintyy pientä vaihtelua. Ensimmäisen tasavallan alkupisteeksi mielletään usein 1919 voimaan tullut perustuslaki. Käsitettä ensimmäisenä käyttänyt kirjailija Matti Kurjensaari rajasi ensimmäisen tasavallan päättyvän välirauhansopimukseen 1944, toiset tutkijat asettavat päätepisteeksi ensimmäiset sodanjälkeiset eduskuntavaalit 1945 tai valvontakomission poistumisen 1947.

¹⁵ Meinander 2012, 258.

¹⁶ Vaikka ulkomuseossa on vain Karunan kirkko, sen siirron jälkeen ulkomuseon kokoelmiin tavoiteltiin myös Seiskarin vanhaa kirkkoa ja ortodoksista tsasounaa. Kts. tarkemmin luvut 4.4. ja 6.

niin kutsutut pohjalaistalot, eli Kuortaneen Kurssi ja Närpiön Ivars. Enemmistö näistä rakennuksista ostettiin 1910-luvun loppupuolella, mutta ensimmäisen maailmansodan ja sisällissodan vuoksi niiden siirto lykkääntyi 1920-luvulle. Ensimmäisen luvun runsaat tapausesimerkit kertovat kiihkeydestä, jolla ulkomuseota sen alkuvuosina rakennettiin.

1920-luvulla nuoressa valtiossa ideologiset ristiriidat ja kielikiistat olivat kiihkeitä. Tuolloin pitkään suomen- ja ruotsinkielisten välillä kyteneet erimielisyydet kärjistyivät, mikä johti muun muassa kahden uuden yliopiston perustamiseen. Pohjanmaalta ulkomuseoon siirretyt talot edustivat tasapuolisesti Suomen eri kieliryhmiä Ivarsin talon ollessa peräisin ruotsinkielisestä Närpiöstä ja Kurssin talon suomenkieliseltä Kuortaneelta. Rahallisesti suurin hanke ulkomuseolle oli Taivassalosta peräisin olevan Kahiluodon kartanon osto ja siirto. 1920-luvulla sai myös alkunsa yksi seuraavalle vuosikymmenelle lykkääntynyt rakennushankinta, länsisuomalainen umpipihatalo.

1930-luvulla maata omistavan talonpojan merkitystä korostettiin suomalaisessa kulttuurissa, ja talonpoikia pidettiin kansakunnan selkärankana.¹⁷ Aikaa leimasi oikeiston nousu ja suomalaismielisyys, mutta myös aiemmasta karelianismista politisoitunut Suur-Suomi-aate, johon osaltaan innosti Kalevalan 100-vuotisjuhlavuosi 1935.¹⁸ Parantuneiden kulkuyhteyksien myötä myös kiinnostus Pohjois-Suomea kohtaan lisääntyi. 1930-luvun ensimmäisenä tapausesimerkkinä toimii Satakunnan Säskylästä 1930–31 siirretty Antin talo. Ulkomuseoon muodostettiin vuonna muutaman vuoden valmistelujen jälkeen 1932 virallinen Lapin-osasto, jota tarkastelen omana lukunaan. 1939 ulkomuseoon siirrettiin Raja-Karjalan Suojärveltä Pertinotsan talo. Sekä Antin että Pertinotsan ostoa valmisteltiin vuosia, ja hankintojen toteutumiseen juuri 1930-luvulla lienee osin vaikuttanut ajan suotuisa ilmapiiri.

1940-lukua leimasivat sotavuodet, jotka estivät myös ulkomuseon rakennushankinnat. Tästä syystä luvussa 6 ei esitellä varsinaisia tapausesimerkkejä. Kerron luvussa yleisellä tasolla ulkomuseon toiminnasta, joka jatkui sotavuosina Kansallismuseon sulkemisesta huolimatta. Tuolloin tehtiin päätös hankkia ulkomuseoon kreikkalaiskatolinen tsasouna,¹⁹ jollainen mainittiin jo ensimmäisissä ulkomuseosuunnitelmissa²⁰. 1943 ulkomuseon hankintatavoitteeksi mainittiin Inkerin alueella käyttämättömänä ollut Pälniemen rukoushuone.²¹ Sotilaallisen tilanteen muututtua siirto jäi

¹⁷ Pulkkinen 1999, 132; Tervonen 2014, 151–153.

¹⁸ Meinander 2017, 210–213.

¹⁹ AAF 1939–1945; KTO ptk 9.11.1943.

²⁰ Ailio 1908, 24.

²¹ KTO ptk 9.11.1943.

toteuttamatta. Vuoden 1944 välirauhan jälkeinen levoton ilmapiiri aiheutti ongelmia myös ulkomuseolle.

Oma tutkimukseni on lähtökohdiltaan monitieteinen. Suomessa kansanrakennusten on perinteisesti ajateltu kuuluvan enimmäkseen kansatieteen tutkimuskenttään, mutta ulkomuseoissa sijaitsee usein myös perinteisiä taidehistorian tutkimuskohteita. Seurasaaren ulkomuseossa tällaisia ovat Karunan kirkko, Kahiluodon kartano ja Iisalmen pappila. Monitieteistä lähestymistapaa tukee myös se, että Seurasaaren ulkomuseon hankinnoista lopullisesti päättäneen Muinaistieteellisen toimikunnan²² kokouksissa olivat edustettuina niin kulttuurihistorian, kansatieteen kuin arkeologian alat.

Oma tutkimukseni suuntautuu pois tarkkarajaisesta oppiainejaosta ja rakennustutkimuksesta, kohti aatehistoriaa. Tutkimuksessani tartun aineelliseen kulttuuriperintöön aatehistoriallisella otteella. Kirjallisesti levinneet ideologiat, kuten nationalismi, osaltaan sanelivat, millaista kulttuuriperintöä haluttiin suojella. Jo suojellut aineellisen kulttuurin ilmaukset puolestaan vaikuttivat aateilmapiiriin toimimalla esimerkkeinä. Seurasaaren ulkomuseoon tarjottiin toistuvasti rakennuksia ja esineitä sillä nimenomaisella perusteella, että siellä tai jossakin toisessa museossa oli nähty esillä jotakin samankaltaista. Tavallisten ihmisten mielessä samankaltainen, ”suojeltu” esine lainasi merkityksensä ja arvonsa myös toiselle, vaikka muinaistieteilijän näkökulmasta näin ei olisikaan ollut.

Tutkimuksessani pyrin kartoittamaan esimerkkirakennusten hankinnan alusta loppuun. Hypoteesini on, että korkeasti koulutettu, muinaismuistohallinnon kärkenä toiminut Muinaistieteellinen toimikunta sitoutui toiminnassaan alun perin sivistyneistön parissa syntyneeseen nationalismiin. Tutkimukseni kannalta kiinnostavaa on, miten nationalistista aatetta välitettiin ulkomuseossa. Minua kiinnostaa, kuka toimi rakennushankinnoissa aloitteentekijänä. Heräsikö suojelunhalu ensin Muinaistieteellisen toimikunnan muinaistieteilijöissä vai ”ruohonjuuritasolla”, kuten kirkkoa hallinnoivan seurakunnan piirissä? Millaista kuvaa maan menneisyydestä haluttiin yleisölle rakennusten avulla välittää? Millä perusteilla rakennuksen hankintaa Seurasaaren ulkomuseoon puolustettiin tai vastustettiin? Minua kiinnostaa myös hankintojen konteksti. Mitkä seikat vaikuttivat rakennusten saantiin ja siirtoihin, joko edistäen tai hankaloittaen? Minua kiinnostaa rakennusten ulkomuseossa saama merkitys. Miten rakennuksia Seurasaassa esiteltiin ja hyödynnettiin?

²² Käytän tutkimuksessani selkeyden vuoksi systemaattisesti nimeä Muinaistieteellinen toimikunta, vaikka organisaation nimi oli vuoteen 1908 Arkeologinen toimisto ja 1908–1911 Arkeologinen toimikunta.

1.2. Tutkielman näkökulma, keskeinen tutkimuskirjallisuus, metodi ja rakenne

Oma tutkimukseni on kvalitatiivinen ja pääasiassa aikalaislähteisiin pohjaava empiirinen tutkimus. Valitsin tutkimusmenetelmäksi tarkastelevan lähiluvun, koska se soveltuu mielestäni hyvin kirjalliseen aineistoon perustuvaan tutkimukseen.

Lähiluku menetelmänä on käytännössä saman tekstin lukemista useaan kertaan, eri kysymyksiä kysyen. Tutkijan itsensä määrittelemät kysymykset vaikuttavat siihen, miten hän aineistoa lukee, ja tässä piilee menetelmän vahvuus ja heikkous. Lähiluvun synnyttämät tulkinnat ovat yksilöllisiä, sillä niihin heijastuvat myös tutkijan omat kokemukset ja tiedolliset valmiudet. Erityisesti historiallisia aineistoja lukiessaan tutkijan täytyy pitää mielessä historiallisen anakronismin vaara. Hän ei saa asettaa aineistoa nykypäivän arvokehykseen, vaan pyrkiä sovittamaan lukemansa kyseisen ajanjakson ilmapiiriin ajallisesti kontekstualisoiden.

Juhana Saarelainen on huomauttanut, että aatehistoriallisessa tutkimuksessa tulkinnan vapaus ja vastuu merkitsee, että tutkija joutuu itse tekemään valinnan siitä, mikä hänen mieleensä tuleva konteksti on tutkimusongelman kannalta relevantti. Konteksti ei ole välitön ratkaisu tai selitys tutkimusongelmaan, vaan pikemminkin hedelmällinen asioiden käsittämisen peruste. Konteksti on jo itsessään tutkimustulos, sillä kukaan ei tiedä varmuudella, mikä kulloinkin on relevantti konteksti. Tutkijan on opittava sietämään lähdeaineistonsa synnyttämää epävarmuutta.²³

Pro gradu -työssäni hahmottelen aluksi luvussa 2 tutkimukseni teoreettisen kehyksen. Esittelen omalle tutkimukselleni keskeisen nationalismin tutkimusta. Erityisesti keskityn Eric Hobsbawnin aatehistorialliseen tutkimukseen. Lisäksi esittelen Michael Billigin lanseeraamat käsitteet kiihkeä ja arkipäiväistävä nationalismi, joka havainnollistaa myös 1900-luvun alkupuolen aateilmapiirin muutoksia.

Luvussa 3 esittelen suomalaisen muinaistutkimuksen yleistä kehitystä tutkimusajankohtana. Nojaan tässä luvussa erityisesti historioitsija Derek Fewsterin väitöstutkimukseen, joka käsitteli muinaisuuden hyödyntämistä suurelle yleisölle suunnatussa kulttuurissa 1800- ja 1900-luvuilla.

²³ Hyrkkänen 2002, 200–201.

Fewster nostaa tutkimuksessaan esiin nationalistisen ideologian muokkautumisen ajan saatossa, ja korostaa, että myös suomalaisten kansakunnan rakentamisessa oli eri ajankohtina erilaisia painotuksia. Fewsterin tutkimukseen liittyy myös kansallisen muinaismuistohallinnon ja museoalan yleinen kehitys. Fewsterin tutkimus on merkittävä, sillä pitkään nationalismitutkijoiden katse suuntautui korkeakulttuuriin, kuten maalaustaiteeseen ja arkkitehtuuriin. Fewsterin tutkimus on omalle tutkimukselleni merkityksellinen sikäli, että Seurasaaren ulkomuseon perimmäisenä tarkoituksena nähtiin alusta alkaen nimenomaan kansanvalistus.

Tutkimustani pohjustavien lukujen jälkeen keskityn lähdeaineiston analyysiin. Luvuissa 4–7 rakennan tapausesimerkeiksi valitsemieni rakennushankintojen historian kronologisesti. Samalla sivuan Seurasaaren ulkomuseon ja Kansallismuseon yleistä kehitystä ja toimintaa kyseisinä vuosina. Olen selkeyden vuoksi jakanut analyysiosion karkeasti vuosikymmenkohtaisiksi luvuiksi 4–7 ja siitä tarvittaessa edelleen eri rakennushankintoja koskeviksi alaluvuiksi. Samalle rakennukselle omistetaan useampi luku, mikäli hankinnassa on kestänyt kauan. Esimerkiksi 1910-luvulla tapahtunutta pohjalaistalojen ostoa käsittelen luvussa 3.5 ja niiden siirtoa museoon 1920-luvulla luvussa 4.1.

Pohdintaluvussa 7 esitän tutkimusaineistosta esiin nousseet havainnot ja jatkokysymykset. Pohdin, kuinka suomalaisen nationalismin ytimessä olleet maisema, muinaisuus ja maalaisuus välittyivät Seurasaaren ulkomuseossa. Esittelen lisäksi lähdeaineistossa nationalismiin ohella esiin nousseita rakennushankintoihin vaikuttaneita tekijöitä. Nämä olen jaotellut temaattisesti alaluvuiksi.

Lopulta luvussa 8 esitän lyhyen yhteenvedon aineiston herättämistä kysymyksistä. Kertaan siinä lyhyesti tutkimukseni vaiheet ja selostan, mitä johtopäätöksiä tutkimukseni pohjalta voi tehdä. Erityisesti keskityn tulosten merkitykseen, ja siihen miten ne suhteutuvat esittämäni hypoteesiin siitä, että ulkomuseon rakennusvalinnat heijastivat 1900-luvun alun nationalistista ideologiaa ja historiakäsitystä.

1.3. Aiempi ulkomuseoita koskeva tutkimus

Aiempi ulkomuseoista tehty tutkimus todistaa ulkomuseoilmiön taipumisesta monipuoliseen tutkimukseen. Erityisesti 2000-luvulla museoiden välittämää kuvaa kansasta on alettu kyseenalaistamaan, ja tämän tutkimuksen tekijöinä esiin ovat nousseet erityisesti pedagogit ja sosiologit. Museologiassa ulkomuseota on käsitelty sekä omana ilmiönään että nivoutuneena

esimerkiksi nationalismin ja museoiden suhteeseen. Ruotsalainen Sten Rentzhog on laatinut ulkomuseoista laajan yleisteoksen *Open-Air Museum: the history and future of a visionary idea* (2007), joka on harvoja yksinomaan tätä museotyyppiä käsittelevistä julkaisuista. Rentzhog perustaa tutkimuksensa eri alueiden ulkomuseoiden vertailulle, ja korostaa teoksessa erityisesti ulkomuseoiden varhaisvaiheita. Yhdysvaltalainen sosiologi Peggy Levitt puolestaan julkaisi vuonna 2015 teoksen *Artifacts and Allegiances*, joka käsittelee yleisesti museoiden roolia kansakunnan esittäjänä. Vaikka teos pohjautuu nykyammattilaisten haastatteluihin, se on silti harvoja suoraan museolaitoksen ja nationalismin suhdetta käsitteleviä julkaisuja.

Omaa tutkimustani lähimpänä lienee suomalaisen museologi Solveig Sjöberg-Pietarisen väitöstutkimus *Museer geer meningen* (2004), joka käsittelee Turun Luostarinmäen ja Tampereen Amurin museoalueiden syntyä 1900-luvulla. Aihe eroaa kuitenkin omastani ratkaisevasti siinä, että kyseiset rakennukset haluttiin suojella kaupungeissa paikoilleen, *in situ*. Urbanien alueiden ytimessä sijaitsevien vanhojen rakennusten museointihankkeen ympärillä käytävä keskustelu on erilaista kuin se, jota käydään siirrettäessä muualta rakennuksia valmiiksi puistomaiselle kaupungin alueelle. Tähän eroon heijastuvat kaupunkien erilaiset kaavoitusratkaisut ja tarpeet maankäytölle.

Ainut laajempi Seurasaarta käsittelevä opinnäyte on Helsingin kaupungin tilastokeskuksen julkaisema Tiina Eerikäisen pro gradu -tutkielma *Seurasaari: laidunmaasta perinnesaareksi* (1988). Kyseinen kansatieteen tutkielma käsittelee koko saaren virkistyskäyttöä, ja ulkomuseotoiminnalle siinä on omistettu yksi luku. Tutkimus perustuu suurelta osin Helsinkiä koskeviin kirjallisuuslähteisiin. Seurasaaren ulkomuseota on 2000-luvun aikana tutkittu opinnäytteissä enenevissä määrin, mutta tutkimukset ovat painottuneet museotyön oheisilmiöihin tai työyhteisöön. Folkloristi Maija Auramies tutki 2013 gradussaan Seurasaaren ulkomuseon työntekijöiden suullista perinnettä ja tekstiilitieteen maisteri Kirsi Liikkanen vuonna 2016 ulkomuseossa työvaatteena käytettyjä kansanpukuja. Seurasaarta on tutkittu myös kuvataidekasvatuksen mahdollisuuksien näkökulmasta (Westerlund, 2014). Aiempi tutkimus todistaa ulkomuseoilmiön soveltuvan hyvin erilaisten oppialojen tutkimuskohteeksi.

1.4. Tutkimusaineisto, sen haasteet ja ongelmalliset käsitteet

Tutkimuksessani hyödynnän arkistoaineistoa, lehdistöä ja kirjallisuutta. Tärkein pohja tutkimukselleni on alkuperäinen arkistoaineisto. Seurasaaren ulkomuseo toimii hallinnollisesti osana Kansallismuseota, jonka tiloissa ulkomuseon arkisto sijaitsee. Ulkomuseon arkistoaineisto on

järjestetty karkeasti talo- ja vuosikohtaisiin arkistokapseleihin, mutta sisällössä on kronologista horjuntaa ja päällekkäisyyksiä. Lisäksi arkistoinnin kattavuus vaihtelee.

Ulkomuseon hankinnoista päätti tutkimusajankohtana Muinaistieteellinen toimikunta (nykyinen Museovirasto). Museoviraston arkistossa sijaitsevat toimikunnan kokouspöytäkirjat liitteineen sekä ulkomuseon valokuva-aineisto. Kokouspöytäkirjat ovat tutkimukselleni tärkeitä, sillä ne kertovat parhaiten hankintojen etenemisestä. Ulkomuseon valokuva-aineiston joukossa on kuvia ulkomuseosta, siirretyistä rakennuksista alkuperäisillä paikoillaan sekä rakennusten siirron ja pystytyksen eri vaiheista. Kuva-aineiston metatietojen avulla olen pystynyt varmentamaan esimerkiksi henkilönimiä ja tehtyjen matkojen ajankohtia. Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset on julkaistu painettuina niteinä, jotka löytyvät Kansalliskirjaston Fennica-kokoelmasta. Toimikunnan vuosikertomukset asettavat ulkomuseon rakennushankinnat osaksi laajempaa kokonaisuutta esimerkiksi rahankäytön osalta, ja kertovat myös siitä, kuinka muinaismuistohallinnosta viestittiin ulkopuolisille.

Pyrkiessäni selvittämään ajan yleistä kulttuuri-ilmapiiiriä ja suhtautumista ulkomuseon hankintoihin, konsultoin myös aikakauden sanoma- ja aikakauslehtiä. Kansalliskirjaston digitoidusta lehtiaineistosta on mahdollista tehdä sanahakuja, joten pystyin sen avulla laajentamaan haun myös pääkaupunkiseudun ulkopuoliseen lehdistöön. Muinaistieteellisen toimikunnan virkamiesten tutkimustarkoituksessa kesäisin tekemät virkamatkat päätyivät usein paikallisuutisiin, ja myös ulkomuseon intendentit antoivat lehdille lausuntoja. Pääkaupunkiseudun lehdistö puolestaan kertoo siitä, miten muuta Suomea edustaneisiin rakennuksiin suhtauduttiin Helsingissä.

Seurasaarta itseään koskeva kirjallisuus on hajanaista ja painottuu opaskirjoihin. Opaskirjat ovat yleensä olleet ulkomuseon intendentin kirjoittamia, ja erityisesti varhaisissa versioissa kerrottiin toisinaan yksityiskohtaisesti hankintojen etenemisestä ja taustoista, jopa talojen entisistä asukkaista. Näitä oppaita voi lukea sekä yleisesti museosta kertovana taustakirjallisuutena että tehtyihin hankintoihin vaikuttaneiden henkilöiden jättämänä lähdeaineistona. Ulkomuseon alkutaipaleella opasvihkot olivat talokohtaisia tai kattoivat korkeintaan muutaman museon rakennuksen, mikä mahdollisti aiheen laajan esittelyn.

Viralliseen käyttöön laadittua asiakirja- ja pöytäkirja-aineistoa on perinteisesti pidetty tutkimuksen näkökulmasta neutraalina ja puolueettomana. Sen käyttöön sisältyy silti haasteita. Pöytäkirjojen yksityiskohtaisuus usein vaihtelee. Muinaistieteellisen toimikunnan kokousten kulkua ei ole

useimmiten taltioitu yksityiskohtaisesti, vaan kyseessä on pelkistetympi päätöspöytäkirja.²⁴ Mikäli läsnäolija erikseen vaati mielipiteensä kirjattavaksi pöytäkirjaan, asiasta on maininta. On siis mahdollista, että kokouksessa keskusteltiin kiivaasti jostakin asiasta, mutta tapahtunut ei välity pöytäkirjasta. Muinaistieteellisen toimikunnan pöytäkirjoissa esiintyy myös mainintoja “äänestyksen jälkeen päätettiin”, mikä kielii sisäisestä erimielisyydestä. Tällöin ei kuitenkaan yleensä eritelty pöytäkirjaan äänen jakautumista. Myös pöytäkirjan liitteiden, kuten virkamatkasuunnitelmien, taltiointi on vaihtelevaa.

Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset ovat usein hyödynnettyä tutkimusaineistoa, mutta itse havaitsin niissä tiettyjä heikkouksia. Kansallismuseon osastojen ja ulkomuseon vuosikertomukset tuli pöytäkirjojen mukaan toimittaa valtionarkeologille, joten luultavasti hän vastasi lopullisten asiakirjojen muotoilusta. Vuosikertomusten yksityiskohtaisuus vaihtelee, eikä niihin aina suinkaan päätynyt kaikki ulkomuseon intendenttien omissa luonnoksissaan mainitsema.²⁵ Vaikka painetuista vuosikertomuksista karsiutui enimmäkseen yksityiskohtia, tutkijan on syytä pitää asia mielessä. Joskus vuosikertomuksia myös laadittiin melkoisella viiveellä. Esimerkiksi Kansallismuseon osastojen vuosikertomukset laadittiin 1920–1930-luvuilla toistuvasti vuosi, kaksi jälkikäteen²⁶, mikä lisää inhimillisten virheiden ja jälkiviisauden mahdollisuutta. Vuosien 1939–1944 vuosikertomukset julkaistiin painettuina vasta vuonna 1955, eikä niistä tiettävästi ole säilynyt alkuperäisiä kappaleita.²⁷ Sotavuosien kokouspöytäkirjat eivät mainitse vuosikertomuksien laadintaa, joten niiden kirjoittamisajankohtaa on vaikea todentaa.

Suurin haaste tutkimukselleni oli aineiston hajanaisuus. Museoissa arkistointi on usein ollut toissijaista näyttelytoimintaan nähden, ja arkistoinnista vastasivat muun työnsä ohella museoammattilaiset, joilla ei välttämättä ollut perehdytystä arkistotyöhön. Ulkomuseon arkistossa henkilökohtainen kiinnostus ilmeisesti heijastui arkistointiin. Seurasaaren ulkomuseossa lehtileikkeitä on arkistoitu erityisesti 1910-luvulla, vuosina 1939–1941 ja 1950–1960-luvuilla. Ahkerimmin leikkeitä tallensi museon perustaja Heikel, sotavuosien intendentti Tyyni Vahter puolestaan taltioi erityisesti Pertinotsaa koskevaa lehtiaineistoa. Sen sijaan Kahiluodon kartanoa tai

²⁴ Tarkimmin lausunnot ja äänestystulokset taltioitiin Muinaistieteellisen toimikunnan virkoja täytettäessä. Tällöin jlausunnot hakijoiden soveltuvuudesta liitettiin pöytäkirjaan.

²⁵ Esimerkiksi ulkomuseossa pidettiin Karunan kirkossa jumalanpalveluksia myös vuonna 1921, vaikka ne mainitaan vasta toimikunnan vuoden 1922 vuosikertomuksessa. Samalla vuosikertomuksesta karsiutui pois maininta Julius Tallbergin aikoinaan ulkomuseon hyväksi tekemästä rahalahjoituksesta. Suma, kapseli II, vuoden 1921 toimintakertomusluonnos; AAF 1921, 25–27; AAF 1922, 61.

²⁶ Pöytäkirjojen mukaan valtionarkeologi esitteli vuoden 1922 vuosikertomuksen 19.1.1925, ja vuoden 1925 toimintakertomus puolestaan esiteltiin 2.12.1927. Vuoden 1929 vuosikertomus hyväksyttiin 30.9.1931.

²⁷ Museoviraston arkiston tiedonanto tekijälle toukokuussa 2019.

Antin taloa koskevia lehtileikkeitä ei ulkomuseon arkistossa ole lainkaan. Arkistoituja asiakirjoja puolestaan on vuosikymmenten aikana lainattu museonäyttelyihin, eivätkä ne aina ole palautuneet arkistoon.²⁸

Vanhaa aineistoa käytettäessä esiin nousee myöhemmin ongelmalliseksi muuttunutta terminologiaa. Muinaistieteellinen toimikunta käytti tutkimusajankohtanaan omassa aineistossaan yleisesti käsitteitä ”lappalainen” ja ”kreikkalaiskatolilainen”, jotka nykyisin koetaan kyseenalaisiksi. Olen kuitenkin tehnyt tietoisin päätöksen käyttää tutkielmassani näitä termejä anakronismien välttämiseksi.

2. Nationalismi kaiken kehyksenä

Tässä luvussa esittelen tutkielmani kannalta keskeisen nationalismin käsitteen, peilaten sitä suomalaisen muinaistutkimuksen kehitykseen. Aluksi esittelen nationalismia aateilmiönä ja sen kehitystä historioitsija Eric Hobsbawnin tutkimukseen nojaten. Tämän jälkeen esittelen omassa luvussaan yhteiskuntatieteilijä Michael Billigin 1990-luvulla hahmottelemat käsitteet kiihkeä ja arkipäiväinen nationalismi, jotka täydentävät Hobsbawnin ajatuksia. Billigin käsitteet kuvaavat erityisesti sitä ideologista kehitystä, joka Muinaistieteellisellä toimikunnalla ja Seurasaaren ulkomuseolla oli tutkimusajankohtana taustallaan. Teoriakehyksen avulla rakentuu oma hypoteesini, että myös Seurasaaren ulkomuseon kaltaista yksittäistä museota ja sen kehitystä voi tarkastella aatehistorian taustaa vasten.

Käytän omassa tutkimuksessani nimenomaan käsitettä nationalismi, vaikka Suomessa on usein suosittu termiä ”kansallisuusaate”. Tällä pyritään usein korostamaan nationalismin positiivisempia puolia ja erottumaan sen aggressiivisista ilmentymistä. Hyökkäävyyden sijaan ”kansallisuusaatteeseen” liittyy käsitetasolla samankaltainen ulkoisilta vaikutteilta puolustautumisen idea kuin ”isänmaallisuuteen”.²⁹ Käyttämällä kansainvälisempää termiä nationalismi pyrin nostamaan esiin suomalaisen kansakunnan rakentamiseen tarkoitetun filosofian kansainvälisiä juuria ja samalla korostamaan myös muita kansallisen kulttuurin rakentamisessa hyödynnettyjä kansainvälisiä yhteyksiä ja malleja. Esimerkiksi ulkomuseoilmiö levisi Suomeen

²⁸ Näyttelyyn lainatuksi oli Seurasaaren arkistossa merkitty esimerkiksi Niemelän torpan alkuperäinen lahjoituskirja.

²⁹ Fewster 2006, 42.

Ruotsista ja Norjasta, mutta se pyrittiin alusta lähtien tietoisesti sovittamaan kunkin maan olosuhteisiin ja historiaan.³⁰

2.1. Länsimaalaisen nationalismin perusteet

Nationalismille on esitetty lukuisia määritelmiä, joista toisissa korostuvat poliittiset seikat, toisissa kulttuuriset. Nationalismi on kiteytettävissä kansallismielisyydeksi, mutta myös kansalliskiihkoksi.³¹ Toisaalta se on määritelty erityisesti kansallista erityisyyttä, poikkeuksellisuutta ja ylemmyyttä korostavaksi ajatusmalliksi.³² Määritelmät heijastavat nationalismiin kohdistuneen tutkimuksen näkökulmien runsautta. Jälkimmäisessä määritelmässä korostuvat erityisesti kansallisen kulttuurin piirteet sekä sen koettu samankaltaisuus tai erilaisuus suhteessa johonkin toiseen alueeseen ja sen väestöön. Nationalismia voi esiintyä esimerkiksi tietyn kieliryhmän parissa.³³ Hobsbawn nostaakin esiin nationalistien ideologian eteen tekemän konkreettisen työn. Hobsbawn huomauttaa, että niin kutsutut kansallisetkin kielet ovat lähes aina puoliksi keinotekoisia, sillä ne ovat tietoisia pyrkimyksiä muodostaa yhteinen yleiskieli alueella puhuttujen kielten eri varianteista.³⁴

Hobsbawn on huomauttanut, ettei kansakunnan kaltaiseen ”pysyvään” kehykseen voi kovin sujuvasti sovittaa ihmisjoukkojen kaltaisia, jatkuvasti muuttuvia kokonaisuuksia. Usein kansakunnan määrittelyssä käytetyt kriteerit, kuten kieli tai etnisyys, ovat itsekin muuttuvia, moniselitteisiä ja vaikeasti yleistettäviä.³⁵ Hobsbawn huomauttaa, että ”kansa” on niin määrittelyä välttävä ja jatkuvasti muotoutuva organismi, että sama kohtalo on väistämättä edessä myös nationalismilla, joka sen asiaa pyrkii ajamaan.³⁶ Tämä ideologian muuntuminen ajassa johtaa siihen, että kaikkialla maailmassa kansallismuseoissa käy ihmisiä, jotka eivät löydä tai tunnista itseään museon esille asettaman kansan joukosta.

Hobsbawn nostaa esiin erityisesti koulutuksen merkityksen nationalismin kehitykselle. Edeltäjänsä kansallisromantiikkaa poliittisempi nationalismi syntyi ja kehittyi ylioppilasradikaalien parissa. Ylioppilaiden siirtyessä virkamiehiksi myös nationalismi vakiintui ja sulautui vähitellen osaksi valtiollisia instituutioita 1800-luvulla. Kärjistäen voidaan sanoa, että vakaumuksellisten

³⁰ Ailio 1908, 4.

³¹ Kielitoimiston sanakirja: nationalismi.

³² Tieteen termipankki: nationalismi.

³³ Hobsbawn 1994, 13.

³⁴ Hobsbawn 1994, 64.

³⁵ Hobsbawn 1994, 13–14.

³⁶ Hobsbawn 1994, passim..

nationalisten ikääntyessä nationalistinen ideologia muuttui ensin radikalismista salonkikelpoiseksi ideologiaksi ja myöhemmin, erityisesti ensimmäisen maailmansodan jälkeen, suorastaan konservatiiviseksi tavaksi ajatella.³⁷ Esimerkiksi 1920-luvun nuori suomalainen älymystö oli vanhempiaan suuntautuneempi Eurooppaan ja kansainvälisyyteen.³⁸

Hobsbawnin mukaan kieli ja etnisyys tulivat kansalaisuuden määrittäjiksi melko myöhään. Ensimmäisten kansallisten liikkeiden synnyttäjät 1800-luvulla olivat suurelta osin koulutettua sivistyneistöä, joka jakoi keskenään korkeakulttuurin vakiintuneen kielen ja kirjallisuuden. Vain harvoissa maissa kieli oli vielä 1800-luvulla peruste luoda yhdistetty kansakunta, eikä näin ollut Suomessakaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perusti ruotsinkielinen sivistyneistö. Suomalaisen nationalismin keskeisenä ideologina pidetty filosofi Johan Vilhelm Snellman kirjoitti koko tuotantonsa ruotsiksi. Sen sijaan varhaista nationalismia ympäri Eurooppaa yhdisti romanttinen intohimo puhtaana ja alkuperäisenä pidettyä talonpoikaissäestöä kohtaan.³⁹ Juuri tämä käsitys vierailta vaikutteilta välttyneestä maaseudusta innoitti myös varhaisten ulkomuseoiden perustajia.⁴⁰

Hobsbawnin mukaan etnisyys kansakunnan rajaajana alkoi nousta esiin vasta 1800-luvun lopulla.⁴¹ Tällöin sukukansatutkimus alkoi Suomessakin vilkastua. Myös ajatus ”sukukansoista” rakentuu kulttuuriselle vertailulle. 1800–1900-luvuilla sukukansat pyrittiin usein asettamaan keskinäiseen kehitysjärjestykseen asuinrakennuksissaan ja kirjallisessa kulttuurissaan niiden saavuttaman ”sivistyksen tason” perusteella. Alkuun suomalaisten sukukansoja haettiin kielitieteellisin perustein, mutta 1800-luvulla alkoi myös näkemys kansojen geneettisestä erilaisuudesta yleistyä luonnontieteiden kehityksen myötä. Tämä vetosi erityisesti omaa kulttuuriaan kehittyneempänä pitäneisiin.⁴² Kulttuurien kehityskaarien etsiminen ja havainnollistaminen leimasi eurooppalaisia kansallisia tieteitä, kuten taidehistoriaa, arkeologiaa ja kansatiedettä, pitkälle 1900-luvulle asti. Pyrkimys oman kansan historian kuvaamiseen selittää myös tavoitteita saada Seurasaaaren ulkomuseoon rakennuksia esimerkiksi Länsi-Siperiasta ja Virosta.⁴³ Kansallisen erityisyyden ja ylemmyyden ajatusta tukemaan on yleensä pyritty rakentamaan myös historian tapahtumista selkeitä narratiiveja, joita on sitten toistettu esimerkiksi koululaisten opetuksessa. Hobsbawnin

³⁷ Hobsbawn 1994, 134, 153.

³⁸ Mikkeli 1997, 323.

³⁹ Hobsbawn 1994, 115–116.

⁴⁰ Rentzhog 2007, 100.

⁴¹ Hobsbawn 1994, 117.

⁴² Hobsbawn 1994, 120–122.

⁴³ Ailio 1908, 6.

mukaan nationalistisen rajanvedon synnyttämät ”toiset” ovat olleet näihin päiviin asti niin keskeinen kulttuurinen ja poliittinen polttoaine, että mikäli heitä ei olisi jo olemassa, heidät pitäisi keksiä.⁴⁴

2.2. Kiihkeää vai arkipäiväistävää?

Billig lähtee omassa tutkimuksessaan melko samoista lähtökohdista kuin Hobsbawn, mutta keskittyy erityisesti ideologian kehittymiseen ja arkipäiväistymiseen. Billig jakaa nationalismin kahtia ns. kiihkeään ja arkipäiväiseen nationalismiin.⁴⁵ Kiihkeää nationalismia on Billigille se, minkä myös moni teoreetikko ensisijaisesti mieltää nationalismiksi. Kiihkeä nationalismi ilmenee erityisesti sosiaalisesti tai taloudellisesti epävakaina aikoina, ja siihen liittyy joukkoliikehdintää. Tällaisessa tilanteessa ilmenevää nationalismia kuvaillaan yleensä poliittisesti ja emotionaalisesti latautuneeksi. Billigin tulkinnan mukaan tällaiselle ideologian ilmentymälle tulee kuitenkin määritellä vastakappale, sillä muuten koko ideologiasta tulee joko-tai. Nationalismi joko läpäisisi aina kuohunnallaan koko yhteiskunnan, tai sitä ei esiintyisi lainkaan. Näin ei kuitenkaan todellisuudessa ole.⁴⁶

Billigille nationalismi on Hobsbawnia vahvemmin sidoksissa kansallisvaltioiden syntyyn, sillä se on pohjimmiltaan moderni tapa kuvata yhteisöä. Nationalismin juuret, syy sen syntyyn Euroopassa ja leviäminen ympäri maailmaa askarruttavat teoreetikkoja edelleen ja myös Billig osallistuu näihin pohdintoihin. Syyksi nationalismiin on arveltu niin yhteisöllisiä standardeja vaatinutta teollistumista, kirjapainoteollisuutta kuin kapitalismiakin. Billig korostaa nationalistisen ideologian kestävyyttä huomauttaen, että 1900-luvun alussa marxilaiset ennustivat kansallisvaltioiden loppua, mutta tästä huolimatta Venäjän vallankumouksen jälkeen sosialistien ensimmäisiä pyrkimyksiä oli rajojen vahvistaminen. Sama ilmiö toistui muissa kommunistisissa valtioissa: sosialismi ei suinkaan korvannut nationalismia, vaan täydensi sitä.⁴⁷ Billigille tämä on todiste nationalismin ajallisesta ja paikallisesta muuntautumiskyvystä, mihin hänen koko tutkimuksensa perustuu.

Billigin mukaan nationalistinen ideologia aiheuttaa ajan saatossa sen, että yksilöt unohtavat kansallisvaltioiden muodostaman maailmansa olevan teoilla järjestelmällisesti rakennettu todellisuus. Kansallisvaltioiden muodostamasta maailmasta tulee itsestäänselvyys, vaikka kyseessä on historiallisesti tuore ilmiö. Billig lainaa filosofi Ernest Renania, jonka mukaan unohdus on

⁴⁴ Hobsbawn 1994, 189–190.

⁴⁵ Suomennos omani. Billig käyttää englanninkielisessä tekstissään käsitettä hot/banal nationalism.

⁴⁶ Billig 43–45.

⁴⁷ Billig 1995, 20–23.

olennainen osa kansakunnan syntyä, sillä yhteisöllinen muisti on samaan aikaan yhteisöllistä unohtamista. Historioitsijat olivat Renanille osa yhteisöllistä muistinmenetystä, sillä heillä on hänen mukaansa taipumus korostaa menneisyydestä ideologisesti sopivia seikkoja ja sivuuttaa epämiellyttävät totuudet.⁴⁸ Oman tutkimukseni kannalta Billigin näkemykset ovat relevantteja sikäli, että Muinaistieteellisen toimikunnan on kuvailtu olleen toiminnassaan vähintäänkin näennäisesti nuoren kansakunnan rakentamisen ympärillä lainehtivasta keskustelusta irrallaan.⁴⁹ Samaa aikaan sen tuottamaa tietoa kuitenkin käytettiin välillä hyvinkin poliittisesti väritettyneisiin tarkoituksiin.⁵⁰

Billig vie Renanin ajatusta pidemmälle todeten, että jo muodostuneessa kansakunnassa sivuutetaan menneisyyden lisäksi usein helposti myös nykyhetki. Tällä Billig viittaa tilanteeseen, jossa kansallinen identiteetti on arkipäiväistynyt siinä määrin, että yksilön on mahdollista sivuuttaa ympärillään olevat viittaukset siihen.⁵¹ Tosiasiassa kansakuntia ja niiden kansalaisia kuitenkin edelleen toisinnetaan päivittäin uskomusten, oletusten, tapojen ja representaatioiden avulla.⁵² Kaikkien ideologioiden perimmäinen tarkoitus on toimia uskomus- ja käyttäytymismallina, jonka avulla sosiaaliset tavat vaikuttavat ”luonnollisilta” tai välttämättömiltä.⁵³ Näitä kansankuntia mallintavia arkipäiväisiä, usein jopa nimeämättömiä käytäntöjä varten Billig on lanseerannut käsitteen banaali nationalismi.⁵⁴

Esimerkkeiksi banaalista nationalismista Billig lukee esimerkiksi julkisissa rakennuksissa olevat valtionliput, valuuttaan kuvatut valtiolliset vaakunat ja urheilukulttuurin, jossa joukkueet ja urheilijat määritetään ensi sijassa kansalaisuuden mukaan. Tämä ovat kaikki vakiintuneita tapoja, joita ei ole tapana kyseenalaistaa.⁵⁵ Oman tulkintani mukaan Suomessa tällaisen arkipäiväisen nationalismin joukkoon voitaisiin lukea esimerkiksi kouluissa opeteltavat maakuntalaulut, kansallis- ja kansanpuvut muunnelmineen (kuten esimerkiksi Kalevala-korut ja niin sanottu jussipaita) ja pilapiirroksissa esiintyvä Suomi-neito. Alun perin näillä kaikilla oli ylevämpi ja valistuksellisempi tarkoitus. Maakuntalaulut syntyivät pitkälti 1800-luvun loppupuolella kansallisromantiikan

⁴⁸ Billig 1995, 37–38.

⁴⁹ Immonen 2016, 22–23.

⁵⁰ Fewster 2006, passim.

⁵¹ Billig 1995, 37–38.

⁵² Billig 1995, 5–6.

⁵³ Billig 1995, 15.

⁵⁴ Billig 1995, 5–6.

⁵⁵ Billig 1995, 40–41.

hengessä.⁵⁶ Suomi-neito puolestaan oli alussa kansallisromantiikan jälkeläinen ja kansallinen symboli, jonka poliittinen satiiri vakiinnutti. Joukossa on myös ilmiöitä, joita Suomen muinaistieteilijät työllään synnyttivät. Esimerkiksi Kalevala-korut pohjautuvat Suomessa tehtyihin arkeologisiin löytöihin.⁵⁷ Ensimmäisiä kansallispukuja puolestaan koostivat Muinaistieteellisen toimikunnan palveluksessa olleet tutkijat.⁵⁸

Hahmotellessaan kansakuntien yhteisiä nimittäjiä Billig toteaa, etteivät sellaisina toimi tietty yhteisön koko tai kielellinen tai uskonnollinen yhtenäisyys.⁵⁹ Tämä johtuu siitä, että kyseessä ovat ”kuvitellut yhteisöt”: ne nojaavat ennemminkin sosiaalsiin käytäntöihin kuin johonkin synnynnäiseen tekijään. Samasta syystä myös nationalismin syy-seuraussuhde on aiheuttanut erimielisyyttä. Ytimessä on kysymys siitä, syntyivätkö valtiot siksi, että niiden alueilla asuneet ihmiset jo valmiiksi jakoivat tiettyjä piirteitä tai tapoja, jotka loivat heille erityisen identiteetin, vai synnytettiinkö kansallisidentiteetti tietoisesti palvelemaan kansallisvaltion tarpeita. Jälkimmäisestä teoriasta Billig nostaa esiin kansallisideologian alkuvaiheessa 1700–1800-luvulla keksityt perinteet, kuten kansalliset eepokset, jotka toisinaan olivat väärennetyjä. Toisaalta, nämä ”keksitytkään” perinteet eivät syntyneet täysin tyhjästä, vaan pikemminkin ammensivat jo olemassa olevasta kulttuuriperinnöstä ja muuntelivat sitä.⁶⁰ Tämä pohdinta on myös omalle tutkimukselleni merkityksellistä pohdittaessa Muinaistieteellisen toiminnan merkitystä. Oliko toimikunnan perustaminen pikemmin reaktio nationalismiin, vai sopeuttiko se toiminnallaan nationalistista ideologiaa Suomen oloihin?

Billigille taistelu ”kansakunnasta” on pohjimmiltaan taistelua yhteiskunnallisesta johtoasemasta, jossa olevat määrittävät itsensä koko kansakunnan edustajaksi, ja erityisen hyvin tämä näkyy hänen mielestään virallisten kielten kohdalla. Kiista valtakielestä on yleensä aina kiivaimmillaan uutta kansakuntaa muodostettaessa. Suhtautuminen vähemmistökieliin muuttuu usein valtakielen vakiintuneen hegemonian myötä. Asenteet loivenevat Billigin mukaan joko siksi, että vähemmistöä pidetään harmittomana tai päinvastoin siksi, että näin pyritään torjumaan separatismin uhkaa.⁶¹ Myös Suomessa kielikiistat kulminoituivat pian itsenäistymisen jälkeen, mikä heijastui myös koulu- ja sivistyskysymyksiin.

⁵⁶ Eskola 2003, 68–69.

⁵⁷ Fewster 2006, 246. Kalevala-korujen historiasta Fewster 2006, 377–393.

⁵⁸ Suomen käsityön museo: Mikä kansallispuku on?

⁵⁹ Billig 1995, 23.

⁶⁰ Billig 1995, 24–26.

⁶¹ Billig 1995, 27.

Billig huomauttaa, että nationalismin arkipäiväistyminen ei tee siitä harmitonta. Nationalismia on kuvattu Janus-kasvoiseksi, sillä toiset sen synnyttämät ilmiöt, kuten dekolonisaatio, mielletään yleisesti positiivisiksi ilmiöiksi. Nationalismin toisena puolena on ulkopuoliset täysin torjuva tai heidät tuhoamaan pyrkivä ilmiö, esimerkiksi fasismi.⁶² Kansallisvaltion rakentumisessa on aina kyse myös yhteiskunnallisesta johtoasemasta ja väkivallan monopolista. Tietyn nationalismin keinoin määritellyn kansakunnan voitto tarkoittaa aina toisenlaiseksi kuvitellun kansakunnan häviötä.⁶³ Omalle tutkimukselleni Billigin esittämä näkemys arkipäiväistyneestä nationalismista on keskeinen, sillä se antaa keinon merkityksellistää rakentuvan valtion hallinnollisina virkamiehinä toimineiden muinaistieteilijöiden työ.

3. Suomalaisten muinaistieteiden ja nationalismin liitto

Suomalaisen nationalismin on perinteisesti ajateltu syntyneen juuri älymystön ja keskiluokan parissa, kuten Norjassa.⁶⁴ Kansakunnan rakentamisen ajateltiin olleen tehtävä, jossa eri aloilla oli oma roolinsa. Omassa väitöstutkimuksessaan Fewster perehtyi siihen, kuinka historiaa ja muinaisuutta oli hyödynnetty suomalaisuuden rakentamisessa 1800- ja 1900-luvuilla. Vaikka hän keskittyy erityisesti rautakauden ja (varhais)keskiajan hyödyntämiseen, ovat monet hänen havaintonsa sovellettavissa myös laajemmin historiantutkimuksen hyödyntämiseen. Kuten Hobsbawn ja Billig, myös Fewster kritisoi aatehistorioitsijoita taipumuksesta pitää nationalismia muuttumattomana ideologiana, vaikka kansakunnan rakennus oli jatkuva prosessi, jossa myös kansakunnan symbolit vähitellen muuttuivat. Suomalaisen nationalismin tutkimuksella on ollut taipumus painottua korkeakulttuuriin, kuten kuvataiteeseen ja kirjallisuuteen. Populaarikulttuurin välittämään nationalismiin on kohdistunut huomattavasti vähemmän huomiota, ja omassa tutkimuksessaan Fewster keskittyykin esimerkiksi koulujen oppikirjoihin, nuortenkirjallisuuteen ja näytelmiin.⁶⁵

Oman tutkimukseni kannalta Fewsterin tekemät havainnot ovat merkityksellisiä. Sekä Antellin valtuuskunta että Muinaistieteellinen toimikunta selkeästi mielsivät ulkomuseon erityisesti massoille suunnatuksi valistuskeinoksi. Ulkomuseon perustamista koskeneessa Antellin kokoelmien valtuuskunnan mietinnössä vuodelta 1908 todetaan: “(-- Se on sitäpaitsi suurta yleisöä varten aijottu opettava ja kasvattava laitos.” Muissa etnografisissa museoissa olevien, systemaattisesti järjestettyjen kokoelmien käyttötarkoituksena koettiin olevan etupäässä tieteellinen tutkimus.

⁶² Billig 1995, 6–7.

⁶³ Billig 1995, 28.

⁶⁴ Fewster 2006, 184.

⁶⁵ Fewster 2006, 18–20.

Ulkomuseon eduksi katsottiin, että se saattoi mahdollisimman luonnonmukaisella ja elävällä tavalla kertoa kansan elämästä, eksymättä tavallista museokävijää väsyttäviin yksityiskohtiin.⁶⁶ Myöhemmin tähän vastakkainasetteluun tutkijoiden ja tavallisten museokävijöiden välillä palattiin erityisesti Muinaistieteellisen toimikunnan määrärahoista kiisteltäessä.

Suomalaisen kansallisromantiikan voidaan katsoa syntyneen 1700-luvun lopulla Ruotsin vallan aikana, mutta se saavutti huippunsa 1800-luvulla Suomen saadessa Venäjän valtakunnassa autonomisen suuriruhtinaskunnan aseman.⁶⁷ Suomessa nationalismin alkuvaiheessa korostui luonnon merkitys, ja asiaan vaikutti suurelta osin Johan Ludvig Runebergin 1830-luvulta lähtien julkaisema runous. Runeberg oleskeli opiskeluaikanaan Keski-Suomen Saarijärvellä, ja ammensi sen luonnosta ja talonpoikaiskansasta myöhemmin runouteensa. Usein kuvatessaan ihmisen mielentiloja hän käytti vahvoja luontovertauksia, joista kuuluisimpia esimerkkejä lienee runo Saarijärven Paavosta. Vuoden 1848 levottomuudet puolestaan innoittivat Runebergin kirjoittamaan Helsingin ylioppilaille kansallislauluksi tarkoitetun *Maamme*, joka hyödyntää mielikuvaa heräävästä luonnosta. Runebergin arvostus saavutti jo hänen eläessään palvonnan piirteitä.⁶⁸ Runebergin työ todennäköisesti vakiinnutti luonnon merkityksen suomalaisen kansakunnan identiteetin rakennusaineena. Samaa, luonto- ja kansankuvaukseen perustuvaa kansakunnan rakentamista jatkoi vuorollaan 1875 julkaistu Zachris Topeliuksen *Maamme kirja*.

Nationalistisen ajattelun levitessä älymystön parissa, kansanvalistuksen perimmäinen tehtäväksi tuli vakuuttaa Suomen kansa heidän kadonneesta aiemmasta yhteydestään ja piilotetuista kyvyistään. Tähän tavoitteeseen sivistyneistä työllään myös pyrki. Fewster lainaa etnografi Anthony D. Smithin ajatusta siitä, että kansallinen identiteetti tarvitsee rakennusaineekseen kansallisia myyttejä. Tästä syystä toisinaan perinteitä ja eepoksia myös keksittiin. Pelkän yhteisen kirjoitetun historian ei katsottu riittävä, vaan tarvittiin myös sukujuuret.⁶⁹ Fewsterin mukaan kansallisten tieteiden Suomessa harjoittama myyttisen alkukodin etsintä heijasteli ajankohdan yleisempää ilmapiiriä. Muinaisuudesta tuli yksi suomalaisen kansakunnan rakennusaine maiseman rinnalle.

Havainnollistaakseen nationalismin muuttumista suomalaisessa kulttuurissa Fewster jakaa suomalaisen antikvaarisen tutkimuksen viiteen vaiheeseen, jolla jokaisella oli oma poliittinen

⁶⁶ Ailio 1908, 3.

⁶⁷ Fewster 2006, 16. 92.

⁶⁸ Klinge 1997.

⁶⁹ Fewster 2006, 15. Smith 1999, 57–95.

ohjelmansa.⁷⁰ Lähtöpisteeksi hän määrittää niin sanotun proto-nationalistisen muinaistutkimuksen, joka syntyi 1600-luvulla ja jatkui 1800-luvulle asti. Tällöin muinaistieteiden harrastajat kehittivät ensimmäiset teoriat suomalaisten alkujuurista. Toinen vaihe, jotta Fewster nimittää kansallisromanttiseksi muinaistieteeksi, kesti 1800-luvun alkuvuosikymmeniltä 1890-luvulle asti. Tässä vaiheessa kansakunnan rajoja alettiin rakentaa aiempaa tieteellisemmälle pohjalle, erityisesti kielitieteen ja folkloristiikan metodeja hyödyntäen. Kauden loppupuolella myös arkeologiset menetöt yleistyivät, mutta varsinainen kenttätyö suuntautui usein Suomen rajojen ulkopuolelle.

Oman tutkimukseni kannalta merkittävimmät nationalistisen muinaistieteellisen tutkimuksen vaiheet ovat Fewsterin kolmas, kansallisen medievalismin huippu (n.1890–1918), sekä neljäs, militantin medievalismin kausi (n.1918–1944/1945). Viidennen ja viimeisen, niin kutsutun myöhäisen kansallisen muinaistutkimuksen kauden, Fewster katsoo alkaneen 1944-1945 ja jatkuneen näihin päiviin. Kuten vuosiluvuista ilmenee, vaiheet on asetettu historiallisten tapahtumien muodostamaan kehykseen. Vuoden 1890 postimanifesti aiheutti Suomen postilaitoksen siirtymisen Venäjän sisäministeriön alaisuuteen ja aloitti Suomea koskeneet yhtenäistämistoimenpiteet. 1918 puhkesi vasta itsenäistyneessä maassa sisällissota, ja toinen maailmansota päättyi Suomen osalta näkökulmasta riippuen 1944 tai 1945.⁷¹ Tällä jaotellulla Fewster on todennäköisesti pyrkinyt korostamaan nationalismiin kytköstä ulkoisen maailman tapahtumiin. Nekin osaltaan vaikuttivat ideologian muuntumiseen.

Nationalistisen ideologian painotuksissa oli ajallista vaihtelua. 1800-luvun alun kansanrunouskeräyksiä myötä suomalaisten alkukotia alettiin etsiä Itä-Suomesta ja erityisesti Karjalan alueelta. Laatokan Karjala ja Kannas koettiin Kalevalan synnyinseuduksi ja suomalaisen kulttuurin myyttiseksi kultakodoksi. Kansallisaatteen suurille nimille, kuten J. V. Snellmannille ja historioitsija Yrjö Sakari Yrjö-Koskiselle suomalaisten itäiset juuret eivät näyttäytyneet erityisen ongelmallisena. Vähitellen venäläistämistoimien myötä itäiset kulttuurivaikutteet ja perimä alkoivat muuttua ei-toivotuiksi.⁷² Yhtä lailla ailahteli suhtautuminen ortodokseihin. Kärjistäen voisi todeta, että 1900-luvun alussa suomalaisten nationalistien ihannekansalaisen fyysinen ja henkinen olemus olivat peräisin eri ilmansuunnista. Erityisesti 1920-luvulta lähtien kansallisuuskeskustelussa alkoi korostua rotu, osin antropologi Rolf Nordenstrengin 1926 esittämän teorian yötä. Nordenstreng esitti teorian erityisestä ”suomalaisesta”, itäbalttilaisesta rodusta, jonka alarotu karjalaiset olivat.

⁷⁰ Fewster 2006, 23–24. Olen itse suomentanut Fewsterin englanninkieliset termit. Hän käyttää vaiheista seuraavia nimiä: I. Patriotic or proto-nationalist antiquarianism, II. Romantic national antiquarianism, III. High national medievalism, VI. Militant medievalism, ja V. Late national antiquarianism.

⁷¹ Fewster 2006, 23–25.

⁷² Fewster 2006, 217.

Tulkinta, jossa suomalaiset erottuivat niin lännestä kuin idästä, vetosi nuoressa valtiossa sekä suomen- että ruotsinkielisiin. Kaikki eivät uskoneet erilliseen suomalaisista eroavaan Ontrus-karjalaisrotuun, mutta tärkeintä olikin suomalaisten ja karjalaisten erottuminen idän ”mongoleista”.⁷³

Fewster tuo esiin, kuinka muinaismuistohallinto kehittyi ja pysyi suurena tekijänä kansallisvaltion rakentamisessa. Syynä tähän oli, että suomalaisen kulttuurin ja suomalaisuuden ytimen nähtiin sijaitsevan kaukana menneisyydessä.⁷⁴ 1800-luvun puolivälissä kielitieteilijät hakivat sukuyhteyksiä Siperiasta, Venäjän sortotoimien alettua tutkimus siirtyi maantieteellisesti lähemmäs Itämeren ympäristöön. Itsenäistymisen jälkeen sukukansaideologia vähitellen hiipui, keräten uudelleen suosiota toisen maailmansodan aattona.⁷⁵ Fewster kuitenkin enimmäkseen keskittyy muinaistieteilijöiden tuottaman tiedon popularisointiin ja levittämiseen. Oma tutkimukseni taas tarkastelee nimenomaan Muinaistieteellisen toiminnan ja Seurasaaren ulkomuseon tekemää työtä. Tutkimuksessani limittyvät näin suomalaisen nationalismin ja muinaismuistoalan kehitys.

Muinaistieteellisen toimikunnan synty, valtion historiallisen museon perustaminen ja erityisesti toimikunnan laajeneminen ennen 1916 tapahtunutta Kansallismuseon avautumista osuu Fewsterin määrittelemään nationalismin kolmanteen vaiheeseen, kansallisen medievalismin huippuun (n.1890–1918). Muinaistieteellinen toimikunta perustettiin 1884 asetuksella, ja alkuun siihen kuului toimikuntaa johtaneen valtionarkeologin lisäksi kuusi muuta jäsentä, jotka edustivat alan tieteellisiä seuroja, yliopistoa ja vuonna 1870 perustettua Suomen muinaismuistoyhdistystä. 1893 perustettiin toimikunnan alaisuuteen Valtion historiallinen museo hallinnoimaan valtion hallinnoimia esinekerkkoja, ja sen pohjalta kehittyi 1916 avattu Kansallismuseo. Historioitsija, Museoviraston pääjohtaja Juhani Kostetin käyttämän museosukupolvien jaottelun mukaan Muinaistieteellisen toimikunnan tehtävänä oli toimia ensimmäisten museoammattilaisten tärkeänä ammatillisena työllistäjänä. Yhteistä ensimmäiselle ammattilaissukupolvelle olivat Kostetin mukaan historian, taidehistorian, arkeologian tai kansatieteen opinnot, mutta vähäinen teoreettinen tietämys ja kokemus museoista.⁷⁶ Myös suomalaisen ulkomuseon perustamista esitelleessä Antellin valtuuskunnan mietinnössä mallia haettiin selvästi ulkomailta, sillä mietinnössä esitellään lyhyesti viisi pohjoismaista ulkomuseota.⁷⁷

⁷³ Fewster 2006, 316–317.

⁷⁴ Fewster 2006, 284.

⁷⁵ Fewster 2006, passim.

⁷⁶ Kostet 2009, 101.

⁷⁷ Ailio 1908, 4.

Muinaistieteellinen toimikunta kasvoi erityisesti 1900-luvun vaihteessa Kansallismuseohankkeen tiimoilta. Tuolloin työnsä aloittaneisiin muinaistieteilijöihin lukeutuivat muun muassa taidehistorioitsija Karl Konrad Meinander, kansatieteilijä Uno Taavi Sirelius ja arkeologi Ailio, kaikki tieteenalojensa uranuurtajia. He olivat kaikki 1870-luvulla syntyneinä⁷⁸ todennäköisesti perehtyneet Suomen alueellisiin ja kulttuurisiin eroihin jo koulupoikina Topeliuksen *Maamme kirjan* avulla. Kyseinen teos oli suunniteltu nimenomaan alaluokkien lukukirjaksi. Tämä kertoo siitä, että kansakunnan maantieteellisten ja kulttuuristen rajojen hahmottelu oli tuolloin edennyt ylioppilaiden keskusteluista opetussuunnitelmien sisällöksi. Tälle muinaistieteilijöiden sukupolvelle maan menneisyydessä ja maisemassa oli jo työuran alussa paljon heille tuttua ja itsestään selvää.⁷⁹ Tulkintaa puoltaa se, ettei Muinaistieteellisen toimikunnan aineistossa voi havaita selkeää menneisyyskäsitystä tai keskustelua aiheesta. Kansakunnan kulttuuriperinnön suojelu ja tutkiminen oli edelleen työn ydin, mutta muinaistieteilijöiden tekemä valistustyö arkistui vähitellen. Tämä näkyi Muinaistieteellisessä toimikunnassa kotiseutuvalistuksena sekä kotiseutumuseoiden toiminnan edistämisenä.⁸⁰

4. Ulkomuseon alkutaival 1906–1919

Ulkomuseoaatteen taustalla oli 1800-luvulla syntynyt romanttinen suhtautuminen maalaiselämään, mikä näkyi sekä ulkomaisissa että suomalaisissa ulkomuseoissa. Asiasta todisti myös ehdotus, että Helsinkiin perustettavaan ulkomuseoon voitaisiin luontevasti yhdistää erillinen maanviljelysmuseo. Alusta lähtien esikuvaa haettiin tietoisesti ulkomailta, vaikka toisaalta tiedostettiin, ettei ulkomaista museoideaa voinut sellaisenaan soveltaa Suomen oloihin.⁸¹

4.1. Ajatus helsinkiläisestä ulkomuseosta syntyy

Seurasaaren ulkomuseo on Suomen vanhimpien joukossa. Ensimmäiset ulkomuseot niin Suomessa kuin ulkomailla syntyivät yksittäisten asianharrastajien mielenkiinnosta, ja julkinen tuki niille oli harvinaista.⁸² Heikel oli perillä Ruotsissa Nordiska Museetin ja myöhemmin Skansenin ulkomuseon

⁷⁸ Autio 1999; Lehtonen 1998; Edgren 2001.

⁷⁹ Kostet 2009, 101.

⁸⁰ Immonen 2016, 21.

⁸¹ Rentzhog 2007, 100; Ailio 1908, 4.

⁸² Suomen vanhin ulkomuseo on Kemiönsaarella sijaitseva Sagalundin museo, joka avattiin vuonna 1900. Kuten Seurasaaren perustanut Heikel, myös Sagalundin perustanut kansankoulunopettaja Nils Oskar Janssen oli suoraan inspiroitunut Skansenin ulkomuseosta. Heinonen 2010, 154.

perustaneen Hazeliuksen näkemyksistä, ja ehdotti tiettävästi 1902 ensi kertaa suomalaistupien sijoittamista Hakasalmen puistoon. Hän halusi saada näin lisää myös sukukansojen kokoelmille.⁸³

Seurasaaren ulkomuseon kokoelman pohja on taidekeräilijä Herman Antellin valtiolle testamenttaamassa omaisuudessa. Poikamiehenä 1893 kuolleen Antellin rahaston tarkoitus oli hankkia kokoelmia tulevaisuudessa perustettavaan Suomen kansallismuseoon.⁸⁴

Testamenttilahjoitus käytännössä sinetöi valtiollisen museon perustamisen. Antellin kokoelmia ja rahastoa hoitamaan asetettiin erillinen valtuuskunta, johon valittiin muinaistieteiden ja taiteen instituutioissa ansioituneita tutkijoita kolmivuotiskausille. Antellin valtuuskunnan jäsenten tehtävä oli ehdottaa rahaston varoilla tehtäviä hankintoja ja päättää niistä yhdessä. Se oli toimistaan tilivelvollinen säätyvaltiopäiville ja myöhemmin eduskunnalle. Valtuuskunnassa toimivat 1900-luvun alussa muun muassa taiteilija Albert Edelfelt, taidehistorian professori Johan Jakob Tikkanen, arkkitehti Armas Lindgren, kielitieteen professori Otto Donner, arkeologi Julius Ailio sekä varajäsenenä esimerkiksi muinaistutkija Theodor Schvindt ja ulkomuseon perustaja Heikel.⁸⁵

Aluksi Antellin valtuuskunta katsoi Skansenin mallin mukaisen ulkomuseon perustamisen kuuluvan toimialaansa. 1905–07 valtuuskunnan varajäsenenä toiminut Heikel vaikutti todennäköisesti tähän näkemykseen, sillä hän nosti ulkomuseon perustamisen esiin marraskuussa 1906. Samalla hän ehdotti valtuuskunnan ostavan valtiolle Pohjanmaalta maalahtelaisen karjamajan, johon hän oli virkamatkallaan 1903 tutustunut (Kuva 1).⁸⁶ Valtuuskunta suostui ostoon, ja palasi ulkomuseon perustamiseen useita kertoja talven aikana. Ulkomuseon isänmaallisesta merkityksestä oltiin valtuuskunnassa yksimielisiä, mutta keskustelua herätti sopivan paikan löytäminen. Alun perin tuolloin rakenteilla olleen Kansallismuseon naapurusto, Hakasalmen ja Hesperian huvila-alueet, katsottiin ulkomuseolle sopivaksi.⁸⁷ Paikkaa itse ensin ehdottanut Heikel kuitenkin muutti mielensä ja totesi paikan olevan vailla suomalaista havumetsää ja rannan ”kaikelle museonsuunnittelulle kauhuksi”.⁸⁸

Hesperian puiston ongelmaksi todettiin vähäinen tila, mikä rajoittaisi ulkomuseon laajentumista. Lisäksi Antellin valtuuskuntaa epäilytti rantaviivan riittävyys, sillä Töölönlahden täyttämistä

⁸³ Niiranen 1987, 57.

⁸⁴ Talvio 1993, passim..

⁸⁵ Talvio 1993, 30–58, 157–161.

⁸⁶ Heikel 1912a, 3,5.

⁸⁷ Ailio 1908, 1–2

⁸⁸ Heikel 1912a, 5–6.

kaavailtiin, ja ulkomuseoon toivottiin ranta-aittoja ja veneitä. Antellin valtuuskunta lähestyi pian Helsingin Anniskeluosakeyhtiötä, joka ylläpiti kaupungin länsireunalla Seurasaassa työväen suosimaa kansanpuistoa. Anniskeluosakeyhtiön hallitus katsoi yksimielisesti ulkomuseosuunnitelman olevan ”täydellisessä sopusoinnussa” kaupungin siltä edellyttämän työväen virkistymistarkoituksen kanssa. Alkuvuodesta 1907 Antellin valtuuskunta pyysi Helsingin kaupunginvaltuustolta lopullista lupaa ulkomuseon puistoon sijoittamiselle ja sai sen.⁸⁹

Ulkomuseon rahoitus ja hoito oli kuitenkin edelleen epävarmaa. Syyskuussa 1907 eduskunta pyysi vuodenvaihteessa kautensa aloittavalta Antellin valtuuskunnalta ulkomuseohankkeesta lausuntoa, joka laadittiin nopeasti tammi-helmikuussa 1908.⁹⁰ Heikel ei ollut enää mietinnön jättäneessä valtuuskunnassa mukana, mutta hänen mukaansa mietinnössä esitetyt ajatukset ulkomuseosta pohjautuvat aiemman valtuuskunnan teksteihin.⁹¹ Osa mietinnön rakennusesimerkkien kuvista oli peräisin Heikelin väitöskirjasta.⁹² Suurimmat erot aiempaan olivat suomalais-ugrilaisten kansojen kulttuurin sisällyttäminen ulkomuseon ohjelmaan ja ulkomuseon liittäminen kansallismuseoon. Pieni haaste oli, että uusi valtuuskunta katsoi Antellin varoja voitavan käyttää ainoastaan valtiollisen museon kokoelmiin tuleviin esinehankintoihin, eikä valtuuskunta siksi voinut ottaa vastuulleen erillisen museon hoitoa.⁹³ Mietinnön valmistumisesta huolimatta ulkomuseon perustaminen ei ehtinyt juuri virallisesti edetä ennen ensimmäisten museorakennusten kiireellistä siirtoa Helsinkiin.

4.2. Niemelän torppa Konginkankaalta

Heikel tapasi keväällä 1907 Helsingissä jyvaskyläläisen arkkitehti Yrjö Blomstedtin, joka kertoi mielenkiintoisesta Keski-Suomen Konginkankaalla sijaitsevasta torpasta.⁹⁴ Blomstedt ja taiteilija Axel Gallen-Kallela olivat törmänneet Niemelän torppaan 1904 ollessaan veneretkellä Keitele-järvellä (Kuvat 2 ja 3). He olivat kiinnostuneet ”alkukantaisina” pitämistään rakennuksista ja puhuneet niiden museoinnista torpan maat ostaneen kauppias Matti Pasasen kanssa. Mahdollisesti liikemiesvaistonsa vuoksi Pasanen oli ostanut torpan rakennukset niiden asukkailta vain pari päivää

⁸⁹ Ailio 1908, 2; Heikel 1912a, 6–7.

⁹⁰ Ailio 1908, 1. Heikelin tiedetään vedonneen usein suoraan politiikkoihin. Ei siis ole mahdotonta, että eduskunnalle osoitettu ulkomuseota koskeva mietintöpyyntö olisi ollut Heikelin järjestämä. MTK ptk 18.9.1924; Niiranen 1987, 61.

⁹¹ Heikel 1912a, 14.

⁹² Ailio 1908, kuvaliite.

⁹³ Heikel 1912a, 14–15; Ailio 1908, 8–9.

⁹⁴ Heikel 1912a, 11.

myöhemmin.⁹⁵ Blomstedtin kanssa käymänsä keskustelun myötä Heikel kiinnostui torpasta, matkusti kesällä Konginkankaalle ja alkoi neuvotella rakennuksista Pasasen kanssa.⁹⁶ Pasanen suostui lahjoittamaan torpan rakennukset Antellin valtuuskunnalle heinäkuussa 1907. Lahjakirjan mukaan rakennukset oli siirrettävä pois vuoden kuluessa. Heikel yritti saada siirrolle rahoitusta jo syksyllä 1907, mutta epäonnistui. Pasanen taipui antamaan siirtoon vielä vuoden lisääjän, kesään 1909 asti.⁹⁷ Niemelän rakennusten siirrolla oli kiire, sillä kauppias halusi laajentaa sahaansa torpan paikalle.⁹⁸

Konginkankaan Niemelän metsätorpassa asuttiin tiettävästi jo 1770-luvulla, mutta virallinen torpparisopimus tehtiin 1786. Torpan ensimmäisenä asuntona toimi sauna. Myös keittokodan, riihen ja niin sanotun Heikin ruoka-aitan tiedetään olevan rakennettu jo 1700-luvun puolella. Osa rakennuksista on ilmeisesti siirretty torppaan muualta.⁹⁹ Niemelässä rakennettiin myöhemmin saunaa vastapäätä tupa ja huoneet liitettiin toisiinsa porstualla. Torpan ensimmäinen savutupa korvattiin uudella 1844, jolloin asuinrakennusta laajennettiin myös porstuaan liitetyllä maitokamarilla. Talousrakennuksia rakennettiin lisää tarpeen vaatiessa ja varallisuuden salliessa. Niemelä oli verraten vauras ja omillaan toimeentuleva torppa, mistä todistaa rakennusten lukumäärä.¹⁰⁰ Sen rakennuksissa risteytyvät hämäläiset ja savolaiset vaikutteet samoin kuten Keski-Suomen asutuksessakin. 1500-luvulla saapuneet uudisasukkaat toivat alueelle mukanaan keskiaikaisia asumisen piirteitä, joiden säilyminen selittää myös Niemelän torpan arkaaista vaikutelmaa.¹⁰¹

Siirron rahoituksella oli vuonna 1908 kiire. Antellin valtuuskunta ehdotti kyllä mietinnössään tulevalle ulkomuseolle määrärahaa, mutta eduskunta hajotettiin 1908 aikana kahdesti, mikä aiheutti viivästystä.¹⁰² Torpan siirron takarajan lähestyessä keväällä 1909 Muinaistieteellinen toimikunta oli halukas ottamaan Niemelän torpan rakennukset hoitoonsa. Niemelän torpan ja Maalahden karjamajan sijoituspaikaksi kaavailtiin tuolloin rakenteilla olleen kansallismuseon pihamaata.¹⁰³ Antellin valtuuskunta päätti kustantaa Niemelän rakennusten purkamisen ja siirtämisen juna-aseman läheisyyteen, muuhun varoja ei löytynyt. Heikel huolestui, sillä kaikki torpan rakennukset

⁹⁵ Vilkuna 2005, 176–177.

⁹⁶ Vilkuna 2005, 177.

⁹⁷ Heikel 1912b, 11–13.

⁹⁸ Hämäläinen 1912, 267.

⁹⁹ Valonen & Vuoristo 1994, 94, 96; Järvelä-Hynynen 1997, Niemelän torppa.

¹⁰⁰ Järvelä-Hynynen 1997, Niemelän torppa.

¹⁰¹ Valonen & Vuoristo 1994, 101–102.

¹⁰² Heikel 1912a, 15.

¹⁰³ MTK ptk 8.3.1909.

eivät olleet vielä Antellin Valtuuskunnan omistuksessa. Lisäksi hän pelkäsi rakennusten kärsivän säilytyksestä ja irtaimiston tuhoutuvan. Heikel hyödynsi henkilökohtaisia verkostojaan ja kesällä 1909 ”nimetön lahjoittaja”, joka oli ”lämpimästi kiintynyt” ulkomuseoaatteeseen, lahjoitti varat torpan rakennusten siirtämiseen Konginkankaalta Seurasaareen.¹⁰⁴ Heikelin tavoittama lahjoittaja oli todennäköisesti rakennusalan liikemies, kauppaneuvos Julius Tallberg.¹⁰⁵

Rakennusten siirtoon ryhdyttiin elokuussa 1909. Apuna käytettiin paikallisia työmiehiä, jotka myös hoitivat rakennuksen pystytyksen Helsingissä. Hanketta valvoi arkkitehti Blomstedt, joka myös valitsi rakennuksille paikan Seurasaarella. Torpan sijoituspaikan ratkaisi maisema, sillä Seurasaaren puistossa oli rakennuksille tarjolla samankaltainen niemenkärki kuin Konginkankaalla. Heikelille metsäinen ympäristö oli parannus, joka antoi torpalle ”vaikuttavan ja voimakkaan alkuperäisyyden luonteen”.¹⁰⁶ Torppaa Konginkankaalla ympäröineet metsät olivat tosiasiassa jo pitkään olleet raivattuina pelloksi, mutta lausunto kertoo siitä, kuinka tiivistä suomalaisten ja metsän koettiin kuuluvan yhteen. Lokakuussa 1909 Heikel pyysi Muinaistieteelliseltä toimikunnalta lupaa käyttää virka-aikaansa torpan pystytyksen valvontaan, ja marraskuussa pystytystyöt olivat valmiit.¹⁰⁷

Niemelän pystytyksen jälkeen marraskuussa 1909 Antellin valtuuskunta ehdotti, että Muinaistieteellinen toimikunta ottaisi hoitoonsa kaikki valtuuskunnan omistamat rakennukset. Toimikunnan jäsen, historiantutkija Kustavi (Gustaf) Grotenfelt suostui neuvottelemaan rakennusten hoidosta Heikelin ja Ailion kanssa sekä laatimaan kustannusarvion joiksikin vuosiksi eteenpäin, ennen kuin asia lopullisesti käsiteltäisiin toimikunnan kokouksessa.¹⁰⁸ Samoihin aikoihin aloite ulkomuseon rahoituksesta alkoi edetä myös eduskunnassa kansanedustaja, sanomalehtimies Eero Erkon tuella. Tavoite oli, että ulkomuseolle myönnettäisiin aluksi 10 000 markan vuosittainen määräraha 10 vuodeksi 1910 alkaen.¹⁰⁹

Kiinnostus Niemelän torppaan oli alkuvuosina valtavaa ja kauniina sunnuntaina siellä saattoi vieraillla jopa 3000 vierasta. Ensimmäisen vuoden aikana ulkomuseoon arvioitiin tutustuneen 30

¹⁰⁴ Heikel 1912b, 4–5.

¹⁰⁵ Ulkomuseon arkistosta löytyvässä vuoden 1921 vuosikertomuksen luonnoksessa Heikel kertoo laskeneensa yhdessä U.T. Sireliuksen kanssa seppeleen kauppaneuvos Tallbergin arkulle toukokuussa 1921. Heikelin mukaan juuri Tallberg nosti esiin Seurasaaren sopivuuden ulkomuseon paikaksi ja ”ensimmäisenä lahjoitti varoja” ulkomuseon hyväksi. Tallberg oli lahjoituksen aikaan Helsingin kaupunginhallituksen jäsen, mikä selittää hänen toivettaan pysyä nimettömänä. Suma, kapseli IX, luonnos Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab:n vuosikertomukseksi 1921.

¹⁰⁶ Heikel 1912b, 5, 8.

¹⁰⁷ MTK ptk 18.9.1909 ja 8.10.1909; Heikel 1912a, 5.

¹⁰⁸ MTK ptk 23.11.1909. Tämä tarkoitti Niemelän torpan lisäksi Maalahden karjamajaa sekä valtuuskunnalle lahjoitettua vanhaa aittaa Keuruun Ampialasta.

¹⁰⁹ Heikel 1912a, 15.

000–35 000 kävijää.¹¹⁰ Heikel palkkasi Konginkankaalta iäkkään Santeri Kauton toimimaan oppaana Niemelän torpassa. Kauton tehtävänä oli tehdä perinteisiä käsitöitä ja kertoa tarinoita, minkä lisäksi savutuvan uunia lämmitettiin viikoittain. Kesäisin Niemelän torpassa poltettiin tervaa tervahaudassa, syksyllä vedettiin nuottaa lahdella, syksyllä järjestettiin kekrijuhlat ja jouluna leikittiin vanhan ajan leikkejä savutuvan lattialle levitetyillä olkipahnoilla.¹¹¹

Tuore ulkomuseo lisäsi huomattavasti Seurasaaren vierailijamäärää, sillä aiemmin kansanpuistoa käyttäneen työväestön lisäksi museo alkoi houkutella saareen myös kaupungin sivistyneistöä. Tämä muutos saaren kävijäkunnassa aiheutti soraääniä, erityisesti työläisten parissa.¹¹² Kritiikkiä aiheutti myös rakennusten sijoittaminen luonnonkauniiseen saareen. Professori Theodor Homén hyökkäsi Niemelän torpan sijaintia vastaan maaliskuussa 1914 siinä määrin, että Heikel päätyi kirjoittamaan Valvoja-lehteen oman vastineensa.¹¹³

4.3. Ulkomuseon ensimmäiset hankinnat Lapista

Antellin valtuuskunnan vuoden 1908 mietinnössä ylevänä ja kansallisromanttisena syynä sukukansojen sisällyttämiseen ulkomuseoon oli valottaa “vapaan yhteiskuntakehityksen” ulottumattomissa olleiden suomalaisten heimojen kohtaloa. Mietinnössä todettiin, että Suomella oli Euroopan kansojen joukossa verrattomat mahdollisuudet valaista kulttuurikehitystään aina sen “aikaisemmilta asteilta” lähtien.¹¹⁴ Tällä todennäköisesti viitattiin suomalaistutkijoiden esteettömään pääsyyn Venäjän Siperian alueille. Taustalla oli ajatus siitä, että kulttuurit käyvät läpi samanlaisia kehitysvaiheita kuin evoluutiossa. Ulkomuseon haluttiin havainnollistavan kävijälle sukukansojen elintapojen lisäksi asumistapojen yleistä kehitystä. Näin ollen savutuparakennuksia edeltänyt kota oli museoon sopiva esimerkki “primitiivisestä” asumistavasta.¹¹⁵

Itse mietintöteksti mainitsee sukukansoiksi etupäässä Venäjällä ja Länsi-Siperiassa asuvat suomalais-ugrilaiset heimot, mutta kuvaliitteessä “sukukansojen osasto” sisältää myös Suomen Lapista hankittavat rakennukset ja esineet. Mietinnössä lappalaiset jaoteltiin elinkeinonsa mukaan tunturi- eli metsälappalaisiin ja kalastaja- eli merilappalaisiin, joista ensimmäisten kulttuuri pidettiin

¹¹⁰ Eerikäinen 1988, 101.

¹¹¹ Hämäläinen 1912.

¹¹² Eerikäinen 1988, 101–102.

¹¹³ Heikel 1914.

¹¹⁴ Ailio 1908, 6.

¹¹⁵ Nikula 1993, 18–19.

alkuperäisempänä.¹¹⁶ Paimentolaisina eläneiden tunturilappalaisten aineellisesta kulttuurista ulkomuseoon ehdotettiin hankittavaksi kesäasuntona käytettävää ”pyramidikotaa”, patsaille pystytettyä aittaa ja puunrunkojen varaan rakennettua kalustokatosta, jotka kaikki esiintyvät kuvaliitteen kuvassa.¹¹⁷

Seurasaaren ulkomuseon Lapin rakennuksista on verrattain vähän tietoa ja dokumentointi on arkistossa hajallaan. Varhainen luettelokopio kertoo, että ensimmäinen lappalaiskota ostettiin ulkomuseoon toukokuussa 1911 ylioppilas V. V. Olinilta. Olinin ”lappalaiskokoelmaan” kuului myös ruuanlaittovälineitä ja vaatekappaleita.¹¹⁸ Museoviraston kuva-arkistosta löytyy valokuva loudekodasta, *pâdde-koahtti*, joka merkinnän mukaan siirrettiin Seurasaaren ulkomuseoon Inarin Menes-järveltä 1911. Myös Heikel kuvautti itsensä kodan kanssa (Kuva 4). Tämän kaltainen kota sai nimensä runkopuiden verhoiluun käytetystä louteesta, joka oli vuodenajasta riippuen villaraanua tai purjekangasta.¹¹⁹ Ulkomuseon loudekota oli tiettävästi valmistettu puuvilla- ja säkkikankaasta, ja ulkomuseossa suojattu laudoista tehdyllä suojakatoksella. Myöhemmin se korjattiin talveksi varastoon.¹²⁰

1912 kielitieteilijä Toivo Immanuel Itkonen keräsi stipendiaattina Inarista kokoelman lappalaisesineitä, jotka hän myi ulkomuseolle. Esineistö täydentää merkittävästi Olinin kokoelmaa, sillä siinä missä Olin myi ulkomuseolle naisen vaatteita ja ruuanlaittovälineitä, Itkosen kokoelma sisältää erityisesti miehen vaatteita, työkaluja sekä kehdon.¹²¹ Ajatuksena oli rakentaa näistä esineistä ulkomuseoon lappalaisinteriööri, mikä toteutuikin. Myöhemmin opasvihkosessa Heikel esitteli yksityiskohtaisesti esillä olleita lappalaisesineitä, joihin lukeutui tuolloin myös kuorma-ahkio sekä poronvaljaat. Hän totesi ”sivistyneestä ihmisestä” olevan käsittämätöntä, kuinka ihmiset vuoden ympäri pystyivät asumaan loudekodan kaltaisessa ”ilmankäyvässä asunnossa”.¹²²

Loudekodan lisäksi ulkomuseoon pystytettiin 1910-luvulla toinenkin kota. Kansallismuseon työmestari Oskari Kivistön kirje Heikelille elokuussa 1913 mainitsee, että nyt kun hän tietää, että ”Lappalaiskota tehdään tänä syksynä”, hän yrittää aloittaa rakennustyöt.¹²³ Kota valmistui, sillä

¹¹⁶ Ailio 1908, 6, 25.

¹¹⁷ Ailio 1908, kuva 18.

¹¹⁸ Suma, kapseli XII, ulkomuseon päiväämätön luettelokopio.

¹¹⁹ Humpi 2014, 20.

¹²⁰ Heikel 1913b, 24; Suma, kapseli XII, ulkomuseon päiväämätön luettelokopio.

¹²¹ Suma, kapseli XII, ulkomuseon päiväämätön luettelokopio.

¹²² Heikel 1913b, 25–26.

¹²³ Suma, kapseli III, Kivistön kirje Heikelille 18.8.1913.

Heikel kirjoitti myöhemmin Kivistölle työtodistuksen, jossa mainitaan yhtenä työnä "osaksi hirsistä tehdyn lappalaiskodan laittaminen".¹²⁴ Aineisto jättää kuitenkin epäselväksi, oliko tämä vuonna 1913 pystytetty hirsikota muualta siirretty rakennus vai uudesta puutavarasta valmistettu replika.

Ensimmäisten lappalaiskotien tarkasta sijainnista ei ole varmuutta, mutta jotakin tietoa tarjoavat valokuvat ja vanhat ulkomuseon kartat. Päiväämättömiä kartoja voi karkeasti ajoittaa niissä kuvatun rakennuskannan ja 1914–1919 ulkomuseoaluetta ympäröineen aidan perusteella. Museoviraston kuvakokoelmista löytyy useampi ajoittamaton valokuva ulkomuseossa sijainneista kotarakennuksista, joista yhdessä on osin hirsiset seinät (Kuva 5). Tällä perusteella kyseessä voisi olla ulkomuseon toinen, 1913 pystytetty lappalaiskota. Kodan taustalla näkyvä meri antaa olettaa sen sijainneen samalla ranta-alueella Niemelän torpan kanssa. Myös kartta tukee tätä oletusta.

Ulkomuseon elävöityspyrkimykset näkyivät myös Lapin hankinnoissa. Heikel hankki Itkosen avulla talvella 1914 Inarista ulkomuseoon elävän poron, ja Itkonen huvitti ulkomuseon kävijöitä ajelemalla sillä. Ilmeisesti poro ei kuitenkaan viihtynyt etelässä, sillä jo huhtikuussa 1915 se asetettiin täytettynä niemen nenässä olleeseen lappalaisasumukseen.¹²⁵ Lappalaiskulttuuria esiteltiin myös mallinukkejen avulla. Alkuvuodesta 1917 ulkomuseoon tuodut mies- ja naisnuket mainitaan E. Filénin Kansallismuseossa valmistamiksi, ja ne vaetetettiin kokoelmaan kuuluneilla vaate-esineillä.¹²⁶ Tämän kaltaiset realistiset nuket olivat varhaisten museonäyttelyiden olennainen elävöittävä osa, mutta myöhemmin niiden tehtävä jäi vain pukujen esittely.¹²⁷

4.4. Kiinnostus Karunan kirkkoon herää – ja samoin Seiskarin

Heikel seuraava suuri hankinta ulkomuseoon oli Karunan vanha kirkko (Kuva 6). Heikel oli alun perin kiinnostunut Keuruun vanhasta kirkosta, joka oli hylätty uuden kirkon valmistumisen myötä. 1800-luvulla sama kohtalo kohtasi monia vanhoja kirkkoja. Keski-Suomesta peräisin olevina Keuruun kirkko ja Niemelän torppa olisivat olleet luontevat naapurit ulkomuseossa. Keuruun seurakunta kuitenkin päätyi pitäjäkoukussaan viime hetkellä vastustamaan kirkon siirtoa. Heikelin mukaan Karunan kirkosta hänelle kertoi ensimmäisenä lakitieteen tohtori George Granfelt.

¹²⁴ Suma, kapseli Kirkko, 12.12.1914 päivätty todistusluonnos.

¹²⁵ Suma, kapseli II, vuoden 1915 toimintakertomusluonnos; Pikku-uutisia. Uusi Suometar 18.4.1915.

¹²⁶ Suma, kapseli XII, päiväämätön esineluettelo.

¹²⁷ Talvio 2016, 180. Mannekiinit eivät olleet käytössä kovin kauaa, sillä 1936 molempien kohdalle ulkomuseon esineluetteloon merkittiin ”kuolemaantuomittu”.

Myös Karunaan oli hieman aikaisemmin valmistunut uusi kirkko, eikä Karunan kartanon uudella omistajalla ollut mielenkiintoa huolehtia vanhasta kartanokirkosta.¹²⁸

Heikel sai tietää Karunan kirkkoherra A. Ahosen tarjonneen vanhan kirkon maalauksia Turun historialliseen museoon. Heikel pyysi kirkkoherran välityksellä kirkonkokousta harkitsemaan taulujen lisäksi myös Karunan vanhan kirkon ja kellotapulin myyntiä Antellin valtuuskunnalle.¹²⁹ Myös Muinaistieteellisen toimikunnan näkökulmasta kansallisesti arvokas Karunan kirkon esineistö kuului Helsinkiin.¹³⁰ Heikelin myötävaikutuksesta Karunan kirkonkokous päätti 5.4.1911 tarjota Antellin kokoelmiin kirkossa olevia maalauksia ja irtaimistoa 8000 markalla. Kauppaan sisältyivät myös kirkkorakennus ja kellotapuli, joista huolehtiminen siirtyisi ostajan tehtäväksi. Seurakunta ei kuitenkaan määrännyt rakennuksia purettavaksi, vaan kauppakirja mainitsi myös paikalla säilyttämisen vaihtoehtona.¹³¹

Karunan barokkityylisen pitkäkirkon rakennutti 1685–1686 Karunan paroni Arvid Horn, ja siitä tuli kartanokirkon lisäksi myös Sauvon emäseurakunnan kappelikirkko. Arvid Horn kuului yhteen Suomen maineikkaimmista aatelissuvuista, ja palveli nuorena hovipoikana kuningatar Kristiinan hovissa.¹³² Hornin yhteiskunnallinen asema ja yhteydet ulkomaille auttoivat häntä tekemään kirkkoon runsaasti taidelahjoituksia jo 1600-luvun lopulla, ja hänen perillisensä jatkoivat perinnettä.¹³³ Karunan kirkkoa korjattiin perusteellisesti 1773–1774, jolloin esimerkiksi kirkon aumakatto muutettiin jyrkäksi satulakatoksi ja tasainen välikatto tynnyriholviksi. Lisäksi lehteriä laajennettiin ja ikkunoita mahdollisesti suurennettiin ja muutettiin pyörökaarisiksi.¹³⁴ Ilmeisesti alkuperäiset verho- ja kasviaiheiset seinämaalaukset kalkittiin ensi kertaa piiloon 1780-luvulla, mutta muuten kirkon interiööri säilyi pitkälti alkuperäisenä.¹³⁵ Karunan kirkossa on alttaritaulun paikalla pieniruutuinen ikkuna; piirre, jota esiintyy erityisesti saariston ja rannikkoseudun kirkoissa. Karunan kirkon koristuksena toimivat 1600–1700-luvuilta peräisin olevat maalaukset, joista suurin osa siirrettiin ulkomuseoon.

¹²⁸ Suma, kapseli IX, Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab:n vuosikertomus vuodelta 1912.

¹²⁹ Heikel 1913a, 26.

¹³⁰ MTK ptk 21.5.1910. Meinander aikoi matkustaa tutkimaan Karunan kirkkoa Muinaistieteellisen toimikunnan puolesta kesällä 1910.

¹³¹ Heikel 1922, 101.

¹³² Heikel 1922, 8–9.

¹³³ Heikel 1922, 31–33.

¹³⁴ Valonen & Vuoristo 1994, 103. Heikel itse epäili kirkon tilikirjojen perusteella, että ikkunoiden muoto ja koko olisi muuttunut myöhemmin, vasta vuoden 1837 jälkeen. Heikel 1922, 21.

¹³⁵ Valonen & Vuoristo 1994, 104. Heikelin mukaan ensimmäinen kalkitseminen olisi tehty vasta v.1805. Heikel 1922, 29.

Seurakunnan suostuttua luopumaan tauluista ja rakennuksista Antellin valtuuskunta totesi syksyllä 1911, ettei se voinut ottaa hoitoonsa taulujen lisäksi kirkkoa ja kellotapulia, kuten myyntitarjous edellytti. Heikel ilmoitti tuolloin valtuuskunnalle tekevänsä järjestelyjä hankinnan toteuttamiseksi, ja kutsui koolle joukon asiasta kiinnostuneita tuttaviaan. Marraskuun lopussa perustettiin Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab.¹³⁶ Maaliskuussa 1912 valtuuskunta palasi hankintaan, sillä asiassa oli tehty ehdotus osakeyhtiön nimissä herroilta ”A.O. H., U. T. S. ja A.T.”. Kirjeen laatijoina olivat nimikirjaimista päätellen Heikel, Sirelius ja Kansallismuseon amanuenssi, arkeologi Aarne Tallgren. Kyseinen osakeyhtiö tahtoi Antellin valtuuskunnan luvalla ottaa haltuunsa Karunan vanhan kirkon ja kellotapulin. Osakeyhtiö siirtäisi ja pystyttäisi rakennukset Seurasaarelle ja valtuuskunta saisi haltuunsa kirkon maalaukset.¹³⁷

Ehdotus miellytti valtuuskuntaa, ja se toivoi valtionarkeologi Johan Reinhold Aspelinin puoltavan ostohanketta tuomiokapitulille. Aspelin piti taulujen ja rakennusten lunastamista niin tärkeänä, että lähetti myönteisen lausunnon jo ennen Muinaistieteellisen toimikunnan yhteiskokousta.¹³⁸

Valtionarkeologilla oli syytä uskoa rakennusten päätyvän osaaviin käsiin. Osakeyhtiön tarkoituksena ei ollut tuottaa voittoa, vaan se oli perustettu yksinomaan vanhojen rakennusten hankintaa ja siirtoa varten. Ulkomuseon tukiyhdistyksenä toimineen osakeyhtiön osakkaat käytännössä lahjoittivat rakennushankintoihin osakkeen hinnan verran rahaa. Osakeyhtiön perustaminen oli todennäköisesti Heikelin keksimä keino varmistaa rakennusten hankinta ulkomuseoon myös siinä tapauksessa, että sekä Muinaistieteellinen toimikunta että Antellin valtuuskunta olisivat ostosta kieltäytyneet.¹³⁹

Tuomiokapitulin suostumus kaupoille tuli pian.¹⁴⁰ Heikel pyysi lupaa korvata kesäisin tehtävät muinaistieteelliset tutkimukset kirkon siirtotöiden valvomisella, mihin toimikunta suostui. Hänen lisäksi valvontatöihin määrättiin toimikunnan arkkitehti Alarik Tawaststjerna.¹⁴¹ Kauppakirjat Karunan kirkosta allekirjoitettiin 29.5.1912.¹⁴² Purkuvaiheessa paikkakunnalla havahduttiin vielä Karunan kellotapulin suojeluun. Heikel sai tuttavansa kautta tiedon, että entinen karunalainen rouva

¹³⁶ Heikel 1913a, 28.

¹³⁷ Suma, kapseli Kirkko, kopio Antellin valtuuskunnan kokouspöytäkirjasta 18.3.1912.

¹³⁸ MTK ptk 12.4.1912.

¹³⁹ Osakeyhtiön merkitys väheni vuosien saatossa, ja ensimmäistä kertaa sen lakkauttamista pohdittiin 1920-luvun alussa. Ulkomuseon jokainen intendentti oli Oy Seurasaaren Ulkomuseo Ab:ssä osakkaana ja/tai toimitusjohtajana aina 1950-luvulle asti, jolloin osakeyhtiö lakkautettiin.

¹⁴⁰ MTK ptk 30.4.1912.

¹⁴¹ MTK ptk 30.4.1912.

¹⁴² Suma, kapseli Kirkko, kauppakirjan kopio.

oli nähnyt kirkkoa purettavan. Luullen ettei kellotapulia haluttu museoon, rouva tiedusteli, olisiko hänellä mahdollisuus lunastaa kellotapuli seurakunnalle lahjoitettavaksi.¹⁴³ Heikel totesi vastauksessaan, että yhtiölle ei ollut välttämätöntä saada ulkomuseoon juuri Karunan kellotapulia, "kun vaan saamme jonkun sopivan mistä paikasta tahansa."¹⁴⁴ Heikel ei siis siirtovaiheessa pitänyt Karunan kirkkoa ja kellotapulia erottamattomina, kenties koska 1767 valmistunut kellotapuli oli selvästi kirkkoa nuorempi.¹⁴⁵ Lunastushanke kuitenkin kariutui.

Kirkkoa ja kellotapulia alettiin purkaa kesäkuussa, ja vielä samassa kuussa hirret kuljetettiin proomulla vesiteitse Seurasaareen.¹⁴⁶ Rakennusten pystytys eteni nopeasti ja kirkko aukesi yleisölle 16.2.1913.¹⁴⁷ Kirkosta tuli pian keskeinen osa ulkomuseota, jonne Heikel myös palkkasi urkurin soittamaan virsiä ja muuta vakavaa musiikkia.¹⁴⁸ Karunan kirkossa järjestettiin alusta lähtien konsertteja ja hengellisiä tapahtumia. Kirkon saarnatuolissa nähtiin Heikelin lisäksi myös pastoreita.¹⁴⁹ Alkuun tapahtumat kirkossa keskittyivät suuriin juhlapyhiin, kuten helluntaihin, juhannukseen ja tapaninpäivään. Heti tuoreeltaan vanhojen puiden ympäröimää kirkkoa pidettiin niin luontevasti ympäristöönsä kuuluvana ja juurtuneena, että tuntui kuin se olisi alun perinkin Seurasaarelle pystytetty.¹⁵⁰

Kaikkiin ulkomuseon tarpeisiin Karunan kirkko ei kuitenkaan selvästi vastannut. Kevästä 1914 lähtien Heikel neuvotteli Seiskarin vanhan kirkon siirrosta ulkomuseoon. Seiskarin seurakunta oli jo anonut senaatilta lupaa myydä ulkomuseoon vuosia käyttämättömänä ollut kirkkonsa, joka "rappeutui rappeutumistaan paikallaan". Senaatti pyysi toimikunnalta lausuntoa kirkon muinaistieteellisestä arvosta.¹⁵¹ Seiskarin vanha kirkko oli Muinaistieteelliselle toimikunnalle tuttu, sillä sen oli 1906 tarkastanut toimikunnan arkkitehti.¹⁵² Pienikokoinen Seiskarin kirkko oli

¹⁴³ Suma, kapseli Kirkko, kirjeet Otto Lindstedtiltä Fred. J. Lindströmille 4.6.1912 ja Antellin valtuuskunnan sihteeri Fred. J. Lindströmiltä A. O. Heikelille 7.6.1912.

¹⁴⁴ Suma, kapseli III, kirjeluonnos rouva Manda S.:lle 22.6.1912. Heikel totesi kuulleensa myös muualta, että karunalaiset mielellään käyttäisivät kellotapulia edelleen viljamakasiinina, sillä siinä oli hyvä sinkkikatto. Sopivaksi korvaukseksi tapulista Heikel arvioi 3000 markkaa.

¹⁴⁵ Valonen & Vuoristo 1994, 105.

¹⁴⁶ Suma, kapseli Kirkko, selvitys proomun käytöstä.

¹⁴⁷ Pikku uutisia. HS 16.2.1913.

¹⁴⁸ Sunnuntai Seurasaarella. Uusi Suometar 15.07.1913; MTK ptk 17.12.1915. Musisointi oli ilmeisen säännöllistä, sillä urkurin palkka merkittiin jo 1910-luvulla ulkomuseon menoarvioon. Säännöllinen jumalanpalvelustoiminta ulkomuseossa alkoi 1927 seurakuntien järjestämänä. Tuolloin aloite tuli meilahtelaisilta, ja aloitteen tekijöiden joukossa oli mm. tunnettu kirjailija Maila Talvio.

¹⁴⁹ Pikku-uutisia. Työmies 17.5.1913; Pikku uutisia. HS 11.7.1915.

¹⁵⁰ Sunnuntai Seurasaarella. Uusi Suometar 15.07.1913.

¹⁵¹ MTK ptk 15.4.1914.

¹⁵² MTK ptk 1.6.1906. Museoviraston kuvakokoelmista löytyy lisäksi Sireliuksen Seiskarin kirkosta ottamia valokuvia ja piirros vuodelta 1910.

rakennettu 1767 ja se oli pohjakaavaltaan harvinainen kuusikulmio, ns.”mutterikirkko”. Toimikunta pyysi Heikeliltä lausuntoa kirkosta ja päätti sen saatuaan puoltaa rakennuksen myyntiä.¹⁵³ Toukokuun lopulla saatiin tietää senaatin antaneen Seiskarin seurakunnalle luvan kirkon myyntiin.¹⁵⁴ Heinäkuussa 1914 syttynyt ensimmäinen maailmansota teki kuitenkin kirkon siirron mahdottomaksi. Heikel palasi asiaan toistuvasti 1910-luvun aikana, mutta tuloksetta.¹⁵⁵

Ei ole tietoa, miksi Heikel havitteli ulkomuseoon toista kirkkoa välittömästi Karunan kirkon siirron jälkeen. Seiskarin kirkon oli mahdollisesti tarkoitus ulkomuseossa edustaa Suomen saaristolaiselämää, joka mainittiin tavoitteena myös Antellin mietinnössä.¹⁵⁶ Tämän puuttumista ulkomuseosta itse Ahvenanmaalta kotoisin ollut Heikel harmitteli.¹⁵⁷ Toisaalta, Heikel vieraili 1915 Pohjanmaalla liikkueensa ulkomuseon rakennushankintojen tiimoilta myös ”Orismalan kirkossa”.¹⁵⁸ Kyseessä oli mitä ilmeisimmin Orisbergin rautaruukin kirkko, joka oli rakennettu 1831 C. L. Engelin piirustusten mukaan. Ruukin kirkko on pohjaltaan kahdeksankulmainen, ja siinä on erikoisuutena myös Suomessa harvinainen alttari-saarnatuoliyhdistelmä.¹⁵⁹ Tämän vierailun perusteella vaikuttaa siltä, että Heikeliä saattoivat myös kiinnostaa kirkkoarkkitehtuurissa kuriositeetit, joille koko museolaitos oli syntyvaiheessaan perustunut.

4.5. Pohjalaishankinnat alkavat: Närpiön Ivars ja Kuortaneen Kurssi

1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla, kiihkeimmän karelianismin hiipuessa muinaistieteiden kiinnostuksen painopiste alkoi siirtyä Kaakkois-Suomesta ja Kannakselta lännemmäs. Erityisesti toimikuntaa alkoi kiinnostaa Pohjanmaa. Heikel oli vieraillut siellä ensimmäistä kertaa vuonna 1908 ja seuraavana kesänä rakennustutkimuksia jatkoi Sirelius.¹⁶⁰ Erityisen laajat Pohjanmaan-matkat Heikel teki kesinä 1914 ja 1915.¹⁶¹ Näiden matkojen seurauksena alettiin ulkomuseoon hahmotella vuonna 1915 Pohjanmaa-osastoa. Pohjanmaata

¹⁵³ MTK ptk 15.4.1914. Valitettavasti Heikelin lausuntoa ei liitetty pöytäkirjaan, joten sen tarkasta sisällöstä ei ole tietoa.

¹⁵⁴ MTK ptk 27.5.1914.

¹⁵⁵ Vuonna 1916 Heikel laski Seiskarin kirkon kuuluvan museon omistamiin rakennuksiin, 1917 hän toivoi määrärahaa rakennuksen hankintaan ja kesällä 1918 hän aikoi matkustaa Seiskariin. Tämän jälkeen kirkko katoaa aineistosta. Vuonna 1924 päivätyssä ulkomuseon viisivuotissuunnitelman luonnoksessa mainitaan hankintatavoitteena kalamaja ulkosaaristosta, mutta ei enää Seiskarin kirkkoa.

¹⁵⁶ Ailio 1908, 5.

¹⁵⁷ Suma, kapseli II, ”Seurasaaaren ulkomuseon ohjelma lähemmässä tulevaisuudessa”. Päiväämätön asiakirja on siinä mainituista rakennuksista päätellen kirjoitettu 1910-luvun lopulla.

¹⁵⁸ AAF 1915, 252.

¹⁵⁹ Cardberg 1989, 122.

¹⁶⁰ AAF 1908, 77; AAF 1909, 102.

¹⁶¹ AAF 1914, 221; AAF 1915, 252.

edustamaan hankittiin ensimmäisenä rakennus ruotsinkielisen Pohjanmaan Närpiöstä, Ivarsin talosta (Kuva 7). Heikel vieraili siellä ensimmäistä kertaa 1908 ja kirjoitti talon niin sanotusta keisarinkamarista *Finskt Museum* -julkaisuun.¹⁶²

Perimätiedon mukaan Ivarsin talon rakennutti Närpiön kirkkoherra Carl Johan Carlborg, mutta se ei tiettävästi toiminut koskaan pappilana. Rakennusvuodesta on ollut erimielisyyttä. Yhtenä mahdollisuutena on pidetty vuotta 1747, sillä tämä vuosiluku oli hakattuna Närpiössä erääseen kellarin kiveen.¹⁶³ Nykyisin päärakennusta pidetään nuorempana, sillä rakennusta purettaessa kivijalan ja hirsien välistä löytyi hopeakolikko vuodelta 1764. Lisäksi kauppakirja Carlborgin ja maat omistaneen Johan Mårtensonin Ivarsin välillä allekirjoitettiin 1763.¹⁶⁴ Koska Carlborg kuoli jo vuonna 1766, rakentajaksi on arveltu myös hänen poikaansa.¹⁶⁵ Punamullalla maalatussa asuintalossa oli joka tapauksessa valmistuessaan useita säätyläispiirteitä, kuten kokonaan asuttu toinen kerros, yläkerran ikkunoiden kaksijakoisuus ja alun perin rakennuksessa ollut mansardikatto. Toisaalta rakennusta mukautettiin talonpoikaiseen asumiseen siten, ettei siinä ollut keskussalia, joka olisi pienentänyt keittiötä/tupaa, vaan molempiin kerroksiin valittiin pohjaratkaisuksi symmetrinen paritupa.¹⁶⁶

Myöhemmin myös kestikievarina toimineen talon päärakennuksen uusklassisilla pylväillä koristettu kuisti rakennettiin 1819 keisari Aleksanteri I:n vierailun vuoksi, ja samassa yhteydessä kunnostettiin koko rakennuksen yläkerta. Ivarsin harvinaisuus ovat 1800-luvun alusta säilyneet tapetit, jotka ilmeisesti ovat tämän vierailun perua.¹⁶⁷ Tsaarin majoittumista varten paikallisten puuseppien valmistamilla huonekaluilla kalustettu kamari oli talon ylpeys ja edelleen vuoden 1819 asussa Heikelin vieraillessa Ivarsissa ensimmäistä kertaa.¹⁶⁸

Ivars edusti hyvin erilaista rakennuskulttuuria kuin Niemelän torppa, mikä saattoi lisätä kiinnostusta siihen. Talosta ostettiin museoon ensin talli- ja porttirakennus (Kuva 8), mutta talon omistanut vanhaisäntä lupasi päärakennuksen museoon kuolemansa jälkeen. Ehdottaessaan tallin hankintaa maaliskuussa 1915 Heikel huomautti Muinaistieteelliselle toimikunnalle, että Suomen ruotsalaisia

¹⁶² Heikel 1910, 61.

¹⁶³ Valonen & Vuoristo 1994, 86. Myös Heikel itse arveli tätä rakennusvuodeksi. Heikel 1910a, 61.

¹⁶⁴ Suma, kapseli Kurssi Ivars, kirje Aug. Juthmanilta ulkomuseon hoitajalle 1.8.1967.

¹⁶⁵ Hynynen-Järvelä 1997, Ivars.

¹⁶⁶ Valonen & Vuoristo 1994, 85-86, 89. Valosen & Vuoriston mukaan Ivarsin ensimmäinen talonpoikaisomistaja Markus Andersson olisi korjauttanut alkuperäisen mansardikaton 1801 satulakatoksi.

¹⁶⁷ Vilppula 1959, 8-9.

¹⁶⁸ Heikel 1910a, 61.

osia edusti ulkomuseossa vain 1911 siirretty Maalahden karjamaja. Ivarsin luhtitallin hankinta hyväksyttiin toimikunnassa yksimielisesti.¹⁶⁹ Suomenkielisen pohjalaisen kulttuurin ei tarvinnut odottaa vuoroaan pitkään, sillä matkojensa seurauksena Heikelillä oli seuraava hankintaehdotus valmiina. Kyseessä oli Etelä-Pohjanmaan Kuortaneella sijainnut Kurssin talo (Kuva 9), jonka oston toimikunta hyväksyi kesäkuussa 1915. Kokouksessa Heikel mainitsi Kurssin talon hankintaperusteeksi erityisesti tuvan sisustuksen, mutta myös välikaton ja ikkunoiden laadun sekä vain rakennuksen toiseen päähän rakennetun asuttavan yläkerran. Rakennuksen kuvattiin olevan arvokas ja muualla tuskin enää tavattava, “vanhan eteläpohjalaisen rakennustavan edustaja”. Heikel valtuutettiin hoitamaan Kurssin talon osto.¹⁷⁰ Kahden pohjalaisrakennuksen hankinta kesällä 1915 kertoi selvästi muinaistieteellisen tutkimuksen painopisteen siirtyneen lännemmäksi. Kaupat Kurssin talosta tehtiin jo viikon kuluttua.¹⁷¹

Heikelin muistiinpanojen mukaan Kurssin talon “löysi” Sirelius vuonna 1910, ja hän itse vieraili siellä ensimmäistä kertaa kesäkuussa 1913. Tuolloin talon omistanut vanha emäntä Maria Kurssi kuitenkin vastusti talon myyntiä ulkomuseoon. Emännän kuolema vuonna 1914 muutti tilannetta ja Heikel pyysi marraskuussa 1914 paikallista kirkkoherraa tiedustelemaan perillisiltä, millä hinnalla Kurssin talo suostuttaisiin myymään ulkomuseolle.¹⁷² Tällä kertaa kaupat onnistuivat, sillä talon perinyt tytär Maria Kurssi oli halukas luopumaan isosta talosta.

Kurssin päärakennuksen tarkasta iästä on epäselvyyttä: se on tilalla 1810 tapahtuneen tulipalon vuoksi ajoitettu joko 1770-luvulle tai 1820-luvulle. Päärakennus on mahdollisesti muutenkin rakennettu kahdessa osassa. Ilmeisesti sisustusta on vähintään uusittu 1800-luvun alussa, mikä selittäisi miksi siinä on nähtävissä sekä vanhempia että uudempia piirteitä.¹⁷³ Alakerran suuri tupa oli arjen ja juhlien keskus, kun taas pienempi erstupa toimi lähinnä varahuoneena. Isäntäpari asui tupakamarissa, mutta talon muiden huoneiden käyttötarkoitus ja -tiheys vaihteli enemmän. Mielenkiintoinen yksityiskohta on tuvan korkeuden säilyttäminen kaksikerroksisuudesta huolimatta.¹⁷⁴ Kurssi oli 1800-luvulla parhaimmillaan erittäin varakas maatalo, ja siellä asui

¹⁶⁹ MTK ptk 27.3.1915

¹⁷⁰ MTK ptk 1.6.1915.

¹⁷¹ Suma, kapseli Kurssi Ivars, kopio Kurssin kauppakirjasta.

¹⁷² Suma, kapseli Kurssi Ivars, Heikelin selostus Kurssin talon vaiheista.

¹⁷³ Hämäläinen 1929, 4; Valonen & Vuoristo 1994, 79, 82.

¹⁷⁴ Valonen & Vuoristo 1994, 80.

enimmillään 13–15 henkeä. Rakennuksia oli tuolloin 20, joukossa muun muassa paja ja kolme vilja-aittaa.¹⁷⁵

Venynyt ensimmäinen maailmansota vaikeutti rakennusten siirtoa ulkomuseoon. Heikel kuitenkin jatkoi ulkomuseon järjestelmällistä kehittämistä. Ivarsin asuinrakennus tuli, kuten luvattua, saataville sen omistajan kuoltua. Päärakennuksen hankintaa käsiteltiin Muinaistieteellisen toimikunnan kokouksessa kolme vuotta luhtitallin oston jälkeen, kesäkuussa 1918. Yhdessä jo ostetun talli-porttirakennuksen kanssa ja täydennettynä muutamilla muilla sivurakennuksilla Ivarsin talosta tulisi Heikelin mukaan ulkomuseossa “ruotsinkielisen rakennusjärjestelmän tyypillinen edustaja”. Ivarsin talon ostoehdotus herätti epätavallisen vilkasta keskustelua.¹⁷⁶

Valtionarkeologi Hjalmar Appelgren-Kivalo kannatti Ivarsin talon hankintaa, kuten myös Sirelius, joka runollisesti kommentoi rakennusta "uudemman rakennustavan esitaistelijaksi" ja korosti talossa säilyneen alkuperäisen sisustuksen arvoa. Aleksanteri I:n vierailu taloon synnytti vaihtelevia reaktioita. Heikel itse piti sitä historiallisena lisäarvona. Äänekkäin hankinnan vastustaja kokouksessa oli arkeologi Ailio. Ailion mukaan rakennus ei ansainnut paikkaa ulkomuseossa, sillä se oli muutettu säätyläisrakennuksesta talonpoikaisasumukseksi, minkä lisäksi museossa ei Ailion mukaan ollut vielä yhtään taloa maan pääosista, Etelä- ja Länsi-Suomesta sekä Etelä-Hämeestä. Keisarin vierailukaan ei Ailion mukaan antanut Ivarsille lisäarvoa tai tehnyt siitä museoon kelpaavaa. Lopulta äänestyksen jälkeen Muinaistieteellinen toimikunta päätyi kuitenkin ostamaan Ivarsin päärakennuksen.¹⁷⁷ Kauppakirja allekirjoitettiin 9.7.1918 Närpiössä.¹⁷⁸ Ivarsin päärakennuksen lisäksi samalla ostettavaksi mainitaan pöytäkirjassa kaksi “ulkohuonetta”. Toisesta rakennuksesta laadittiin oma kauppakirjansa.¹⁷⁹

Pöytäkirja-aineiston valossa Ivarsin talon ongelmaksi koettiin sen säätyläistausta ja tehdyt muutokset. Nämä säätyläisvaikutteet nousivat kuitenkin esiin vasta Ivarsin päärakennuksen kohdalla. Ivarsin tallirakennuksen kaareva portti, kaarevat ovenkarmit sekä ovien panelointi viittaavat kaikki 1700-luvulle, jonka lisäksi portti-tallirakennuksen jäsentely on sama kuin vuoden

¹⁷⁵ Hämäläinen 1929, 3–4; Järvelä-Hynynen 1997, Kurssi;

¹⁷⁶ MTK ptk 6.6.1918.

¹⁷⁷ MTK ptk 6.6.1918.

¹⁷⁸ Suma, kapseli Kurssi Ivars, Ivarsin kauppakirja.

¹⁷⁹ Suma, kapseli Kurssi Ivars, 9.7.1918 päivätty kauppakirja. Kauppakirja kuvailee 500 markalla myytävän “(--)*ett mindre utthus, stående vid norra ändan af köket å vårt egande hemman n:o 5 Ivars* (--)”. Ulkorakennusten tarkka luonne jää aineistossa epäselväksi: varmaa on vain se, ettei niitä siirretty ulkomuseoon. Kyseessä saattoivat olla aitat, sillä kuva-aineistosta löytyy Ivarsin kahdesta aitasta otettu valokuva.

1730 esiupseerivirkatalosuosituksessa.¹⁸⁰ Hieman kärjistäen voidaan sanoa, ettei Ivarsin säätyläispiirteillä varustettua tallia olisi voitu liittää ulkomuseossa luontevasti minkä tahansa pohjalaistalon pariaksi. Toimikunnan sisällä oli eroja suhtautumisessa Aleksanteri I:n muistoon Suomessa. Ivarsin asukkaille itselleen kokemus oli selvästi ollut merkittävä, kun taas kaikki toimikunnassa eivät nähneet seikalle arvoa. Tähän saattoi osaltaan vaikuttaa itsenäistymisen jälkeen terävöityneet näkemykset tsaarinajan muistoista Suomessa.

4.6. Herraskartanohankkeen alkutaival

Heikel tutki ulkomuseoon sopivia suomalaisia kartanoita useana kesänä, ainakin vuosina 1913, 1915 ja 1916.¹⁸¹ Kartano mainittiin hankintatavoitteena Antellin mietinnössä, mutta hankintaan lienee aluksi ollut myös käytännöllinen syy. Heikel kertoi Muinaistieteelliselle toimikunnalle keväällä 1913 pyrkivänsä etsimään Seurasaaren ulkomuseoon “niin suuren rakennuksen että siinä voi talvella pitää yhden tahi pari huonetta lämpöisinä (--).”¹⁸² Ulkomuseon alkuvuosina siellä ei ollut toimistotilaa tai asuntoa vahtimestarille. Heikel mainitsi, että riittävän suuresta museorakennuksesta voitaisiin ottaa pari huonetta virkakäyttöön. Hän vetosi kuitenkin pohjoismaisten ulkomuseoiden parempaan tilanteeseen, eikä pitänyt ratkaisua ihanteellisena. Heikelin mukaan ”(--) vahtimestarin perheen jokapäiväinen elämä museorakennuksessa ja sen ympärillä vaikuttaisi häiritsevästi.”¹⁸³ Neuvottelujen jälkeen Helsingin kaupunki suostui 1914 kustantamaan ulkomuseon virkarakennuksen rakentamisen.¹⁸⁴ Sopivan kartanon etsintää ulkomuseoon kuitenkin jatkettiin.

Heikelin mukaan Taivassalossa olevasta Kahiluodon kartanosta (Kuva 11) kertoi hänelle ensimmäisenä lakitieteen tohtori ja heraldiikan tutkija Georg Granfelt.¹⁸⁵ Heikel matkusti Kahiluotoon ensimmäistä kertaa ilmeisesti kesällä 1913.¹⁸⁶ Kesällä 1915 Heikel suuntasi etsimään

¹⁸⁰ Valonen & Vuoristo 1994, 91.

¹⁸¹ MTK ptk 15.5.1913, 14.5.1915 ja 25.5.1916.

¹⁸² MTK ptk 15.5.1913.

¹⁸³ Suma, kapseli II, kirjeluonnos Muinaistieteelliselle toimikunnalle 15.4.1914.

¹⁸⁴ MTK ptk 28.4.1914 ja 2.9.1914. Rakennuttaminen palveli myös kaupungin etua, sillä näin suosittuun kansanpuistoon saatiin enemmän vartijoita.

¹⁸⁵ [Heikel] [1918], 2. Osakeyhtiön julkaisemassa rahankeruuanomuksessa Heikel valottaa hieman kartanon oston taustoja. Granfelt oli kotoisin Turusta ja toimi Muinaistieteellisen toimikunnan jäsenenä 1908–1914 sekä Antellin valtuuskunnan puheenjohtajana vuonna 1913.

¹⁸⁶ Kansallismuseon aineistosta löytyy Heikelin Kahiluodon kartanosta ottama valokuva, joka on päivätty Taivassalossa 18.8.1913. Suma, kapseli Kahiluoto.

herraskartanoa Etelä-Suomesta ja Hämeestä¹⁸⁷, mutta kesällä 1916 Heikelin suuntana oli taas Lounais-Suomi.¹⁸⁸

Varsinais-Suomen Taivassalon saaristossa sijainneen Kahiluodon kartanon rakennuttajasta ja rakennusajankohdasta ei ole täyttä varmuutta. Heikel itse piti talon rakennuttajana kartanon maat 1770-luvulla ostanutta kreivitär Margareta Elisabeth Creutzia, ilmeisesti koska hänen saamiensa tietojen mukaan 1789 kuolleen kreivittären kuolinpaikaksi mainitaan Kahiluodon kartano.¹⁸⁹ Toisten tutkijoiden mukaan kartanon päärakennuksen olisi rakennuttanut vasta kreivittären perinyt kasvattitytär Agneta de la Myle. Vuodelta 1796 peräisin oleva tussipiirros todistaa joka tapauksessa kartanon olleen silloin valmis.¹⁹⁰

Kahiluodon kartanon rakentajaksi on arveltu taivassalolaista rakennusmestari Bertil Lustigia, joka rakensi muitakin kartanoita Varsinais-Suomeen.¹⁹¹ Rakennuksen suunnittelussa, kuten pohjakaavassa, hyödynnettiin mahdollisesti ruotsalaisen Carl Winjbladin mallipiirustuksia. Niistä on arveltu olevan peräisin ajatus julkisivun kahdesta sisäänkäynnistä, mikä vielä 1700-luvun lopulla oli harvinaista. Merkittävä poikkeama Winjbladin malleista on puolestaan Kahiluodon suuri nurkkasali ja vastakkaisessa päädyssä oleva epätavallisen suuri keittiö (Kuva 12). Tilavaa keittiötä on pidetty talonpoikaisrakentamisesta tulleet vaikutteena.¹⁹² Toinen Kahiluodon kartanon erikoisuus oli, että päärakennus ei sijainnut talousrakennuksiin nähden symmetrisesti, vaan yksinään puiston ja puutarhan ympäröimänä. Muut rakennukset sijaitsivat omana ryhmänään sivustalla. Tällainen englantilaisvaikutteinen symmetrisestä kartanopihan pohjakaavasta poikkeaminen ei yleistynyt Suomessa vielä vuosikymmeniin. Myös kartanon alkuperäisen puutarhan vapaamuotoisuus, mutkittelevat polut ja puusillat seurasivat englantilaisihanteita.¹⁹³

Kahiluodon kartano vaihtoi 1800-luvun aikana omistajaa usein, toistuvasti velkojen panttina¹⁹⁴, mikä osin selittää säilyneen irtaimiston vähyyden. Keittiön avohyllyt ovat alkuperäiset¹⁹⁵, mutta

¹⁸⁷ MTK ptk 14.5.1915.

¹⁸⁸ MTK ptk 25.5.1916.

¹⁸⁹ Suma, kapseli Kahiluoto, G. Granfeltin 20.4.1914 laatima Kahiluodon omistajaluettelo.

¹⁹⁰ Valonen & Vuoristo 1994, 108; Järvelä-Hynynen 1997, Kahiluodon kartano.

¹⁹¹ Valonen & Vuoristo 1994, 109. Asiakirja-aineistoa Lustigin työskentelemisestä Kahiluodossa ei ole, mutta Irja Sahlbergin (1963) mukaan todiste tästä on Kahiluodon samankaltaisuus ja -aikaisuus muiden Lustigin Taivasaloon rakennuttamien kartanoiden kanssa. Lustigin käyttämä omaleimainen ratkaisu on kattotuoleja toisiinsa sitova harjahirsi.

¹⁹² Valonen & Vuorela 1994, 109.

¹⁹³ Valonen & Vuorela 1994, 108–109.

¹⁹⁴ Valonen & Vuorela 1994, 108.

¹⁹⁵ Järvelä-Hynynen 1997, Kahiluodon kartano.

esimerkiksi kartanon alkuperäiset tapetit ovat kadonneet. Taivassalossa kartanoon kuului alun perin lukuisia rakennuksia, esimerkiksi tuulimylly, mutta ulkomuseoon hankittiin vain päärakennus. Päärakennuksessa sijaitsivat alun perin perheen, vieraiden ja mahdollisen kotiopettajan asuinhuoneet, palvelusväen asuessa erillisessä väentuvassa.¹⁹⁶ 1894 Kahiluoto siirtyi talonpoikaisomistukseen.¹⁹⁷ 1900-luvun alussa Kahiluodon kartanoon rakennettiin uusi päärakennus, ilmeisesti väentupaa laajentamalla, ja vanha päärakennus toimi kesäasuntona.¹⁹⁸ Tältä ajalta on säilynyt kesäisin vuokralaisina asuneen Björkmanin suvun jäsenten kartanosta tekemiä maalauksia. Gerda Björkmanin akvarelleja käytettiinkin apuna kartanon sisustustöissä sen siirryttyä ulkomuseoon.¹⁹⁹ Kahiluodon ostoa lieenee jouduttanut se, että rakennus oli joutumassa kokonaan tyhjilleen ja purku-uhan alle huonon kuntonsa vuoksi. Esimerkiksi lattia oli paikoin laho.²⁰⁰

Heikelin johtama Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab osti Kahiluodon kartanon toukokuussa 1917 maanviljelijä Frans Holmroosilta. Käynnissä ollut ensimmäinen maailmansota huomioitiin kauppakirjassa, jossa mainittiin, että rakennukset saivat olla paikallaan niin kauan kuin sota kesti, ja vielä senkin jälkeen. Holmroosille annettiin kauppakirjassa lupa käyttää kartanorakennusta kesäasuntona niin kauan kuin se oli alkuperäisellä paikallaan.²⁰¹ Ulkomuseolla ei kuitenkaan aluksi ollut varaa lunastaa tai siirtää rakennusta, joten kartano oli alkuperäisellä paikallaan vielä vuosikymmenen vaihtuessa. Mahdollisesti Kahiluodon rapistumisesta johtuen osakeyhtiö jatkoi kartanon etsimistä ulkomuseoon, ja talvella 1919 osakeyhtiö neuvotteli Vihdin Olkkalan kartanon hankinnasta. Kartano oli kuitenkin jo ehditty myydä Arvid Andersson Oy:lle, joka ei suostunut siitä luopumaan. Anderson kuitenkin lahjoitti ulkomuseolle kartanossa olleet kangastapetit ja kaakeliuunit.²⁰²

Heikel käytti osakeyhtiön osakkaana myös omia rahojaan kartanon ostoon, mikä kertoo hänen pitäneen hankintaa tärkeänä. Heikelin kiinnostus kartanoihin 1910-luvulla oli verrattain varhaista, sillä Muinaistieteellisen toimikunnan piirissä laajempi herraskartanoiden inventointi aloitettiin vasta 1930-luvulla, jolloin toimikunnassa alettiin kaivata linna- ja profaanirakennuksiin kohdistuvaa

¹⁹⁶ Sahlberg 1963, 33.

¹⁹⁷ Suma, kapseli Kahiluoto, G. Granfeltin 20.4.1914 laatima Kahiluodon omistajaluettelo.

¹⁹⁸ Sahlberg 1963, 33; Suma, kapseli Kahiluoto, Gerda Björkmanin kertomus.

¹⁹⁹ Seurasaaren ulkomuseon intendentti Mikko Teräsvirran tiedonanto tekijälle.

²⁰⁰ Suma, kapseli Kahiluoto, Gerda Björkmanin kertomus.

²⁰¹ Suma, kapseli Kahiluoto, Kahiluodon kartanon 23.5.1917 päivätty kauppakirja.

²⁰² Suma, kapseli IX, osakeyhtiön toimintakertomuksen 1915–1920 luonnos. Nämä lahjoitukset päätyivät myöhemmin ulkomuseossa Kahiluodon kartanon sisustukseen.

osaamista.²⁰³ Esimerkiksi Helsingin seudun kartanot inventoitiin vasta 1945 osin ulkopuolisten varojen turvin.²⁰⁴ Kahiluoto on myös tiettävästi ensimmäisiä pohjoismaisiin ulkomuseoihin hankittuja herraskartanoita. Esimerkiksi Skansenin ulkomuseossa oleva Skogaholmin kartano lahjoitettiin Nordiska Museetille syyskuussa 1929 ja siirrettiin ulkomuseoon seuraavana vuonna.²⁰⁵

4.7. Maakiistoja ja kasautuvia hankintoja: 1910-luvun loppu

Odotettua pidemmäksi venynyt ensimmäinen maailmansota ja sisällissota aiheuttivat viiveen rakennusten siirrossa, mikä huolestutti Heikeliä. Marraskuussa 1918 Heikel pyysi laajassa anomuksessaan Muinaistieteellistä toimikuntaa anomaan valtioneuvostolta ulkomuseolle erityismäärärahaa enintään 5 vuoden kuluessa käytettäväksi. Heikel muistutti toimikuntaa, että Kurssin talo tulisi kauppakirjan mukaan vuoden 1919 aikana siirtää Seurasaareen. Heikelin mukaan siirron jälkeen Kurssin kunnostus ja sisustaminen voisivat kuitenkin odottaa halvempia aikoja. Lisäksi Heikel muistutti Ivarsista, jonka kauppahinnasta osa oli jo marraskuussa 1918 maksettu.²⁰⁶

Ulkomuseo ei laajentunut ainoastaan ostoilla. Se sai maailmansodan vuosien aikana useita lahjoituksia. Sarvilahden kartanon omistaja, paroni V. M. von Born lahjoitti kartanonsa vanhan vesisahan ja Elimäen kunta vanhainkodiksi muutetusta Moisio kartanosta tiettävästi C. L. Engelin piirtämän huvimajan. Tulijoen kyläkunta Virroilta puolestaan lahjoitti ulkomuseoon kirkkovenetalaan. Heikel mainitsi kirjeessä ulkomuseon saaneen myös vuonna 1916 lahjana “mielenkiintoisen rakennuksen menneestä Kaivopuistosta”. Heikelin mukaan rakennus siirrettiin ja pystytettiin lahjavaroilla, mutta varat loppuivat ennen viimeistelyä.²⁰⁷ Kyseessä on niin kutsuttu Jusupoffin talli, joka kuului hieman aiemmin purettuun, ruhtinatar Zinaida Jusupoffin omistamaan uusgoottilaiseen huvilaan.²⁰⁸

Eräs Heikelin merkittävänä pitämä tavoite oli suomalaista kartanoelämää esittelevä rakennus. Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab oli edellisvuonna ostanut museota varten Kahiluodon kartanon, mutta

²⁰³ MTK ptk 31.8.1933, HO ptk 20.5.1938 ja 19.5.1939.

²⁰⁴ MTK ptk 8.6.1943 ja 18.9.1943, HO ptk 18.5.1945. Vaikka pöytäkirjoista ei suoraan ilmene syytä kartanoiden inventoinnille, on luultavaa, että vuoden 1945 maanhankintalaki vaikutti asiaan, sillä kartanoilta pakkolunastettiin maata evakkojen asutustarkoituksiin.

²⁰⁵ Digitalt Museum Skansen: Skogaholms Herrgård.

²⁰⁶ MTK ptk 8.11.1918.

²⁰⁷ MTK ptk 8.11.1918.

²⁰⁸ Kyseinen huvila rakennettiin vuosina 1842–44 osoitteeseen Itäinen Puistotie 15. Hirsirakenteisen tallirakennuksen pintaan maalattiin tiilikuvio, jotta se sointuisi huvilarakennukseen. Huvila purettiin 1910-luvulla, joten talli lienee lahjoitettu samaan aikaan. Helsingin kaupunginmuseon kuvakokoelmat.

marraskuussa 1918 ei tiedetty, millä varoilla rakennus siirrettäisiin Helsinkiin.²⁰⁹ Osakeyhtiöllä ei yksin ollut näin suureen hankkeeseen varaa. Ensimmäinen maailmansota ja epävakaat ajat aiheuttivat kustannusten nopean kohoamisen myös Suomessa ja myös Muinaistieteellisen toimikunnan rahoitus laahasi jäljessä.²¹⁰ Heikelin mielipiteellä oli selkeästi painoarvoa, sillä vetoomuksen seurauksena Muinaistieteellinen toimikunta päätyi anomaan eduskunnalta ulkomuseolle lisämäärärahaa.²¹¹ Valitettavasti eduskunta myönsi museolle alle kymmenesosan anotusta rahoituksesta, mikä lykkäsi rakennussiirtoja lisää.²¹²

Anomuksessaan Heikel esitteli Muinaistieteelliselle toimikunnalle myös ulkomuseon hankintatavoitteita. Hänen mukaansa ulkomuseo tarvitsisi kipeästi rakennuksia Hämeestä ja Lounais-Suomesta, joista jälkimmäisestä sopivia rakennuksia oli jo ehditty etsiä, mutta ei oltu vielä löydetty. Heikelin mukaan ulkomuseosta puuttui samoin saaristolaisrakennus kalustoineen sekä ”itäkarjalais-aunukselainen” rakennusryhmä, jossa eläimet ja ihmiset asuvat saman katon alla. Heikel mainitsee kirjelmässään toivottavana hankintana myös ”virolaiset ja muiden Suomen heimojen” rakennukset, jotka kuuluivat edelleen tuossa vaiheessa ulkomuseon hankintojen piiriin.²¹³

1910-luvun lopulla ensimmäinen, 10 vuodeksi tehty, ulkomuseon vuokrasopimus alkoi umpeutua. Saaren alun perin kaupungilta vuokrannut Helsingin Anniskeluosakeyhtiö oli joutunut maailmansodan vuosina heikkoon taloudelliseen tilanteeseen. Vuonna 1918 tuloillaan ollut kieltolaki pakotti sen luopumaan Seurasaaren kansanpuiston hoidosta, ja vuoden 1919 alusta saari siirtyi kaupungin hallintaan.²¹⁴ Alkoi kiista siitä, pitäisikö ulkomuseo säilyttää edelleen Seurasaarella vai siirtää se muualle. Kesäkuussa 1919 Helsingin kaupungin asettama komitea tiedusteli Muinaistieteellisen toimikunnan toiveita Seurasaaren liittyen. Toimikunta ilmoitti, että haluaisi ulkomuseolle alueen, jonka se oli joulukuussa 1917 lähettämässään kirjeessä määritellyt ja jonka luovuttamisesta kaupunginvaltuusto oli jo kertaalleen päättänyt. Lisäksi toimikunta toivoi mahdollisuutta käyttää saareen vievää siltaa pienten tavarakuormien kuljetukseen ja että kesäravintolan ollessa kiinni ulkomuseo saisi mahdollisuuden kahvitarjoilun järjestämiseen edes sunnuntai- ja pyhäpäivinä.²¹⁵ Toimikunnan vuosikertomuksen sanamuodoissa on luettavissa pientä

²⁰⁹ MTK ptk 8.11.1918.

²¹⁰ Immonen 2016, 27.

²¹¹ MTK ptk 8.11.1918.

²¹² MTK ptk 5.2.1919.

²¹³ MTK ptk 8.11.1918.

²¹⁴ Knapas 1980, 92.

²¹⁵ AAF 1919, 121.

närkästystä siitä, että jo kertaalleen kaupunginvaltuuston päättämä asia joutui uudelleen neuvoteltavaksi.

5. 1920-luku: kehitysintoa ja kielikiistoja

1920-luvun alussa kiista ulkomuseon paikasta jatkui. Helmikuussa 1920 kaupungin asettama komitea ehdotti, että jatkossa ulkomuseon uudet hankinnat sijoitettaisiin Meilahteen, ja viimeistään 1939 muutkin ulkomuseon rakennukset siirrettäisiin samaan paikkaan. Heikel joutui antamaan asiassa lausunnon. Hän vastusti suunnitelmia, todeten:

”Joka tapauksessa ulkomuseon suunnittelu Seurasaarella tarkoittaa jotakin kokonaista ja eheätä. Ulkomuseossa voi tutustua eri maakuntien rakennustapoihin ja elämänedellytyksiin, nähdä matalia mökkejä, joissa kylmyyttä ja nälkää on kärsitty, ja ihmetellä komeita asuntoja korkeamman sivistyksen piiristä (--).”²¹⁶

Heikelin mukaan kaupungin johtavissa piireissä vastustettiin ”vähäpätöisistä talonpoikaishökkeleistä” muodostunutta ulkomuseota.²¹⁷ Muinaistieteellinen toimikunta asettui Heikelin tueksi ja pyysi jälleen kaupungilta, että Seurasaaresta luovutettu alue tulisi varata ulkomuseon käyttöön vähintään vuoteen 1939 asti. Lokakuussa 1920 kaupunginvaltuusto suostui tähän, mutta määräsi erinäisiä ehtoja, kuten ettei ulkomuseoaluetta saisi enää erottaa muusta kansanpuistosta aidalla. Aidan poisto merkitsi lisätarvetta ulkomuseon henkilökunnalle, joten toimikunta päätyi vastineeksi hakemaan kaupungilta tähän määrärahaa.²¹⁸

Seurasaaren ulkomuseota työllistivät pitkälti edellisen vuosikymmenen aikana hankittujen pohjalaistalojen siirto, joka oli lykkääntynyt useilla vuosilla. Kyseisiä rakennuksia myös täydennettiin uusilla hankinnoilla. 1920-luvulla tapahtunut nuoren kansakunnan hallinnon rakentaminen ja uudistaminen merkitsi Muinaistieteelliselle toimikunnalle laajenevaa työskentelyä esimerkiksi erilaisten lakiluonnosten ja mietintöjen kommentoinnin muodossa.

Ulkomuseon toiminnan kannalta merkittävä muutos oli sen perustajan sairastuminen ja kuolema. Keväällä 1924 Heikelin kunto alkoi heiketä, ja hän jäi virkavapaalle, jolta ei enää palannut.²¹⁹ Heikelin sijaiseksi nimitettiin hänen omasta ehdotuksestaan kansatieteilijä Albert Hämäläinen,

²¹⁶ Suma, kapseli III, Heikelin lausunto Muinaistieteelliselle toimikunnalle 29.5.1920.

²¹⁷ Suma, kapseli III, Heikelin lausunto Muinaistieteelliselle toimikunnalle 29.5.1920.

²¹⁸ AAF 1920, 162.

²¹⁹ MTK ptk, 3.4.1924.

jonka varainkeruutaitoja Heikel erityisesti arvosti.²²⁰ Heikel kuoli syyskuussa 1924 ja hänet haudattiin toiveensa mukaan Karunan kirkon pihamaalle.²²¹ Muinaistieteellinen toimikunta katsoi Hämmäläisen hoitaneen ulkomuseon intendentin tehtävää sijaisena niin hyvin, että hänet valittiin syksyllä virkaan, vaikka toisilla hakijoilla arveltiin olevan enemmän museokokemusta. Hämmäläisen eduksi katsottiin myös hänen sukukansatutkimuksensa.²²² Johtajakautensa alkuvaiheessa Hämmäläinen saattoi järjestelmällisesti päätökseen Heikelin aloittamia hankkeita.

1920-luvulla pitkään jatkuneet kielikiistat alkuun kärjistyivät, mutta niihin alettiin myös etsiä ratkaisuja. Suomen ruotsalaisten kansanmurteiden ja kansankulttuurin tutkimista varten asetettiin komitea, joka kirjelmöi Muinaistieteelliselle toimikunnalle maaliskuussa 1929. Komitea ehdotti, että kansatieteelliselle osastolle perustettaisiin uusi amanuenssinvirka erityisesti ruotsinkielisen alueen kulttuurin tutkimista varten.²²³ Toimikunta oli lisääntyvissä määrin suomenkielinen, ja kansatieteellinen osasto päätyikin kokouksessaan kannattamaan aloitetta.²²⁴ Myös Muinaistieteellinen toimikunta päätyi yhteiskokouksessa tälle kannalle, mutta vt. valtionarkeologi Ailio halusi kuitenkin jättää eriävän mielipiteen. Ailion perustelu oli, että jos uusi amanuenssi etenisi urallaan, olisi puheena oleva amanuenssin virka taas täytettävä ruotsinkielisen alueen tutkijalla ja täydellisesti ruotsin kielen taitoisella henkilöllä, ”mikä ei liene Toimikunnan enemmistön eikä aloitteentekijäinkään tarkoitus (--).”²²⁵ Lausunto voitaneen tulkita niin, että Ailio pelkäsi toimikunnan ruotsinkielisyyden lisääntyvän ajan saatossa liikaa. Ruotsinkielisen kulttuurin tutkijan virkaa ei lopulta perustettu, mahdollisesti alkaneen laman vuoksi.

5.1. Arkeologiaa vai maalaismaisemaa – kunnianhimoiset hankkeet ulkomuseon kehittämiseksi

1920-lukua leimannut kehityksen ja rakentamisen ilmapiiri vallitsi myös Muinaistieteellisen toimikunnan sisällä, sillä vuosikymmenen aikana siellä virisi pariinkin otteeseen kiinnostus kehittää Seurasaaren museotoimintaa. Ensimmäistä kertaa ajatus Seurasaaren perustettavasta

²²⁰ MTK ptk, 16.6.1924; Suma, kapseli IX, Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab:n vuosikertomus 1922. Heikel mainitsee pöytäkirjassa hänelle suositellun Hämmäläistä alun perin apulaiseksi, kun hän kaipasi apua Kahiluodon kartanon siirron rahoittamisessa. Hämmäläinen oli onnistuneesti kerännyt varoja Turun yliopiston hyväksi. Hämmäläinen avusti Heikelä 1922 virkamatkalla, mutta joutui lopulta pysymään Hämeenlinnassa työnsä vuoksi.

²²¹ MTK ptk, 8.9.1924 ja 18.9.1924.

²²² MTK ptk, 28.11.1924 ja 23.12.1924.

²²³ MTK ptk 3.4.1929.

²²⁴ KTO ptk 3.4.1929.

²²⁵ MTK ptk 3.4.1929.

esihistoriallisesta ulkoilmamuseosta virisi toimikunnassa 1920-luvun alussa.²²⁶ Hanke oli vireillä pitkään, sillä alkuvuodesta 1925 ulkomuseoon anottiin rahoitusta seikkaperäisen kirjelmän avulla. Kirjeeseen oli liitetty myös kuvia kopioitavaksi aiotuista muinaisjäännöksistä. Tämä anomus ei kuitenkaan ollut mennyt läpi.

Vuotta myöhemmin huhtikuussa 1926 Muinaistieteellinen toimikunta käsitteli seuraavalle vuodelle anottavia määrärahoja, jolloin ehdotus nousi uudelleen esiin. V.t. valtionarkeologi Ailio ehdotti uudelleen, että ylimääräiseen menoarvioon sisällytettäisiin määräraha "esihistoriallisten kiinteiden muinaisjäännösten jäljentämiseksi Seurasaaren ulkomuseon alueelle." Hinta-arvio tälle "esihistorialliselle ulkoilmamuseolle" on 150 000 markkaa. Ailio ehdotti pyydettyä puolet summasta vuodelle 1927 ja puolet seuraavalle. Toimikunta kuitenkin katsoi, että koska ulkomuseota varten oli jo samassa kokouksessa pyydetty erillismäärärahaa, ehdotus sai tällä kertaa raueta.²²⁷ Hanke esihistoriallisesta ulkomuseosta siis miellettiin ulkomuseon kiinteäksi osaksi, vaikka sitä virallisesti ehdottikin esihistoriallista osastoa johtanut Ailio. Hämäläinen avasi hanketta hieman antamassaan sanomalehtihaastattelussa. Hänen mukaansa aikomus oli sijoittaa Seurasaarelle kivi- ja rautakautisten asuin- ja hautapaikkojen jäljennöksiä, sekä "pakanuuden aikaisten" mäkilinnojen ja hiidenkiukaitten jäljennöksiä. Muinaistieteellisessä toimikunnassa oli ajateltu esihistoriallista ulkomuseota voitavan hyödyntää esimerkiksi yliopisto-opetuksen havaintovälineenä.²²⁸

Nuori itsenäistynyt kansakunta nojasi vahvasti maalaiselämän ideaaliin. Jo Antellin valtuuskunnan mietinnössä oli todettu, että mahdollisesti tulevaisuudessa perustettava maanviljelysmuseo olisi luontevaa sijoittaa ulkomuseon yhteyteen.²²⁹ 1927–1928 Muinaistieteellisen toimikunnan sisällä virisi kunnianhimoinen ajatus lunastaa koko Seurasaari museokäyttöön. Aloitteen asiassa teki Hämäläinen keväällä 1927. Asiaa pohjusti mahdollisesti Hämäläisen toimikunnalle laatima kirjelmä, jossa hän kuvasi ulkomuseon tuon hetkistä maankäyttöä ja sen ongelmia.

Ulkomuseon lähimpiin laajennussuunnitelmiin kuului täydentää muutamia jo siellä olevia rakennuksia, joista Hämäläinen erikseen mainitsi Karjalan savutuvan, Kurssin tuvan ja Maalahden karjamajan. Tavoitteena Hämäläisellä oli muodostaa mainituista rakennuksista "kokonaisia talokomplekseja". Hämäläisen mukaan tiettyjen maakuntien alueet, kuten Savo, Karjala ja Pohjanmaa, olivat ulkomuseossa liian ahtaat ja rakennukset olivat tämän takia vaarassa sulautua

²²⁶ Suma, kapseli IX, Hämäläisen 28.4.1927 päiväämä kirjelmä koskien Seurasaaren tilaa.

²²⁷ MTK ptk 19.4.1926. Vuoden 1925 pöytäkirjasta hanke esihistoriallisesta ulkomuseosta ei ilmene, sillä anottavia määrärahoja ei aina yksityiskohtaisesti eritelty pöytäkirjaan.

²²⁸ Seurasaaren hankkiminen --. UA 4.4.1928.

²²⁹ Ailio 1908, 6.

toisiinsa. Hämäläinen oli erityisen huolissaan Karjalan alueen rakennusten ja länsisuomalaisen kartanon läheisyydestä. Hänen mukaansa toiveissa olevalle novgorodilaistyylliselle talolle nykyiseltä museoalueelta ”tuskin laisinkaan olisi löydettävissä sopivaa tilaa.”²³⁰

Hämäläistä häiritsi myös ulkomuseon vuokrasopimuksen ehto, että rakennuksia Seurasaarelle sijoittaessa tuli konsultoida puistovastaavaa, eikä alueelta myöskään saanut kaataa puita etnografisista syistä. Tämä tarkoitti, ettei määräyksiin sidottu ulkomuseon intendentti voinut järjestää museota kulttuurihistoriallisesti ja etnografisesti oikein. *”Miltä näyttääkään maalaistalo, jonka ympärillä tavallisesti ei ole puita ollenkaan, tiheän havumetsän keskellä, samoin herraskartano, jollei sen lähintä ympäristöä voida järjestää asianomaiseen asuun puutarhoineen, kukkapenkkeineen ja käytävineen?”* Hämäläinen ilmaisi myös huolensa siitä, että ulkomuseo hädettäisiin 20-vuotisen vuokra-ajan loputtua vuonna 1939. Hänen huolensa oli ymmärrettävä, sillä edellisestäkin vuokrasopimuksesta oli ollut erimielisyyttä kaupunginhallinnon sisällä. Hämäläinen pyysi Muinaistieteelliseen toimikuntaa anomaan ulkomuseon alueen lunastamista valtion omaisuudeksi. Samalla hän ehdotti huomattavaa aluelaajennusta.²³¹

Hämäläinen ehdotti, että Seurasaarta halkovan ajotien länsi- ja itäpuoli lunastettaisiin ulkomuseokäyttöön. Saaren eteläpää voisi jäädä kaupungille puistoksi, pohjoispuoli puolestaan valtiolle. Hämäläisen ehdotuksessa valtion alue olisi aiempaa viljellympää sisältäen istutettuja puita ja muita istutuksia. Hämäläinen totesi kuitenkin läpikulkuliikenteen aiheuttavan todennäköisesti hankaluuksia museolle, ja että onnellisin ratkaisu olisi, jos koko Seurasaari lunastettaisiin valtiolle. Hämäläinen viittasi myös 1920-luvun alussa syntyneeseen ajatukseen esihistoriallisen ulkomuseon perustamisesta.²³² Hanketta ei selvästi oltu kokonaan hylätty, vaikka sen rahoitus oli jo torjuttu kahdesti.

Toukokuussa 1927 Hämäläinen nosti Seurasaaren maankäytön esiin toimikunnan kokouksessa, ja hänen tietojensa mukaan Seurasaarelle jo suunniteltiin metsämuseota viranomaisten toimesta. Toimikunta päätti tehdä lisätiedusteluja.²³³ Asiaan palattiin helmikuussa 1928 ensin kansatieteellisellä osastolla. Toimikunnan saamista vastauksista ilmeni, että ensimmäisinä Seurasaaren maiden käyttämistä metsämuseoksi olivat ehdottaneet yliopiston metsänhoitaja I.

²³⁰ Suma, kapseli IX, Hämäläisen 28.4.1927 päiväämä kirjelmä koskien Seurasaaren tilaa.

²³¹ Suma, kapseli IX, Hämäläisen 28.4.1927 päiväämä kirjelmä koskien Seurasaaren tilaa.

²³² Suma, kapseli IX, Hämäläisen 28.4.1927 päiväämä kirjelmä koskien Seurasaaren tilaa.

²³³ MTK ptk 19.5.1927.

Lassila ja metsänhoitaja, majuri S. A. Sohlman.²³⁴ Metsätieteellisen Koelaitoksen johtaja Olli Heikinheimo puolestaan totesi metsähallitukselle antamassaan lausunnossa, että koelaitoksen parhaillaan valmisteleman metsämuseon tarkoitus oli lähinnä kokoelmien kerääminen ”suurta keskusmuseota” varten. Heikinheimon mukaan koelaitokselle oli selvää, ettei ”maamme metsätalouden arvon mukainen metsämuseo” tulisi lopullisesti sijaitsemaan Tuusulan tutkimusasemalla.²³⁵ Näiden lausuntojen perusteella Metsähallitus kannatti ehdotusta, ja totesi omassa kirjeessään Muinaistieteelliselle toimikunnalle, että Seurasaari olisi ”kaikin puolin sopivin paikka, minne metsämuseo voitaisiin sijoittaa.”²³⁶

Ilmeisesti vastauksista rohkaistunut v.t. valtionarkeologi Sirelius ehdotti, että Änäsin maatalouskoelaitokseen kerätyt maatalousesineet voisivat muodostaa Seurasaarelle maatalousmuseon. Lisäksi suunniteltiin, että 1918 suljettu kalastusmuseo avattaisiin uudelleen mainitun maatalousmuseon yhteyteen.²³⁷ Maaliskuussa Muinaistieteellinen toimikunta käsitteli asiaa yhteiskokouksessa. Metsähallituksen ehdottaman metsämuseon perustamisen arveltiin vaativan Seurasaaresta ainakin kaksi hehtaaria maata. Maatalouden keskusvaliokunta puolestaan ilmoitti kannattavansa maatalousmuseohanketta ja toivoi saarelta samoin kaksi hehtaaria. Viranomaiset kannattivat myös kalastusmuseota maatalousmuseon yhteyteen. Toimikunta päätti pyytää Valtioneuvostolta koko Seurasaaren lunastamista valtiolle museotarkoituksia varten.²³⁸ Tähän Hämääläisen edelliskevään kirjelmä oli tähdännytkin. Muinaistieteellisen toimikunnan selvänä tavoitteena oli tehdä Seurasaaresta suomalaisen maa- ja metsätalouden historiaan painottunut museosaari. Tämä olisi mahdollisesti tarkoittanut kaikille avoimen kansanpuiston loppua. Hanke kuitenkin ilmeisesti torjuttiin joko Valtioneuvoston tai kaupungin taholta, sillä pari vuotta myöhemmin valtakunnallista maatalousmuseota alettiin suunnitella Mustialaan.²³⁹ Mahdollisesti asiaan vaikutti myös 1920-luvun lopulla alkanut taloudellinen taantuma.

²³⁴ Suma, kapseli IX, Metsähallituksen kirje Muinaistieteelliselle toimikunnalle 9.2.1928. Kirjeen jäljennös päivätty 22.1.1936.

²³⁵ Suma, kapseli IX, Metsätieteellisen Koelaitoksen johtaja O. Heikinheimon kirje Metsähallitukselle 30.1.1928.

²³⁶ Suma, kapseli IX, Metsähallituksen kirje Muinaistieteelliselle toimikunnalle 9.2.1928. Kirjeen jäljennös päivätty 22.1.1936.

²³⁷ KTO ptk 15.2.1928.

²³⁸ MTK ptk 31.3.1928.

²³⁹ MTK ptk 25.4.1930.

5.2. Hankintasuma purkautuu - pohjalaistalojen siirrot 1920-luvulla

Ensimmäisen maailmansodan aiheuttaman niukkuuden hellittäessä 1920-luvun alussa alettiin Muinaistieteellisessä toimikunnassa purkaa ulkomuseon hankintojen sumaa. Ensimmäisenä ulkomuseoon siirrettiin Ivarsin portti- ja tallirakennus, heinäkuussa 1920, ja vuonna 1922 seurasi Kurssin asuintalo.²⁴⁰ Kurssin kauppakirjassa oli kirjallisesti sovittu talon siirron takarajaksi vuosi 1919, mutta Heikel neuvotteli vastahakoisesti siirrolle lisääaikaa.²⁴¹ Kurssi pystytettiin syksyllä 1922 ilmeisen ripeästi, sillä talo avattiin ensi kertaa tapaninpäivänä 1922, jolloin siellä tarjottiin kutsuvieraille perinteistä jouluruokaa: lipeäkalaa ja makkaroita. Kurssin sisustustyöt kuitenkin jatkuivat vielä seuraavana vuonna. Kansallis-Osake-Pankki lahjoitti 1923 Heikelin anomuksesta 20 000 markkaa talon sisustamiseen, mikä vapautti ulkomuseon varoja Ivarsin päärakennuksen siirtoon.²⁴²

Ivarsin päärakennus siirrettiin Seurasaareen kesällä 1923 ja pystytettiin samana syksynä. Sisustustöiden todettiin kuitenkin jäävän tulevaan vuoteen.²⁴³ Oma ongelmansa oli Ivarsin yhteydessä tarpeelliseksi katsottu vähätupa. Ivarsin talon oma vähätupa oli jo aiemmin purettu²⁴⁴, ja kesällä 1923 Heikel lähti etsimään sellaista muualta.²⁴⁵ Vauraan Ivarsin koettiin jäävän vajavaiseksi pelkän porttirakennuksen kanssa, sillä sitä oli jo ostovaiheessa kaavailtu täydennettäväksi muilla rakennuksilla. Tavallisesti vanhan isäntäparin asuntona toiminut vähätupa kuului olennaisesti vauraisiin pohjalaistaloihin. Heikel löysi myytävän vähätuvan Ylimarkusta, nimismies Hedmanin talosta (Kuva 7). Alkuun Hedmanin vähätupa suhtauduttiin torjuvasti paremman toivossa. Sirelius linjasi, että ulkomuseoon hankittavien rakennusten tulisi olla sekä paikkakunnalle tyypillisiä että mahdollisimman vanhanaikaisia. Hedmanin vähätuvan suurennettuja ja lisättyjä ikkunoita pidettiin liian uudenaikaisina, ja ne vaikuttivat heikentävästi koko rakennukseen.²⁴⁶ Lopulta hankinnasta päästiin sopuun, sillä sopivampaa rakennusta ei ilmaantunut. Toimikunta lykkäsi silti määrärahan anomista valtiolta, joten vähätuvan päätyi ensin lunastamaan osakeyhtiö.²⁴⁷

²⁴⁰ AAF 1920, 157; AAF 1922, 56.

²⁴¹ MTK ptk 25.10.1918.

²⁴² AAF 1923, 88.

²⁴³ AAF 1923, 88.

²⁴⁴ Suma, kapseli Kurssi Ivars, vuodelta 1914 oleva Ivarsin talon asemakartta. Vähätuvan ja kestikievarirakennuksen paikat on merkitty karttaan, mutta katkoviivalla.

²⁴⁵ AAF 1923, 88.

²⁴⁶ KTO ptk 29.10.1923; Suma, kapseli Kurssi Ivars, U. T. Sireliuksen 29.10.1923 päivätty lausunto.

²⁴⁷ MTK ptk 1.11.1923 ja 16.6.1924.

Vähätuvan siirtämisen jälkeen pohjalaistalokokonaisuuksista valmistui ensimmäisenä Ivars vuonna 1925, mutta senkin rakennusten kalustaminen vei vielä aikaa. Ivarsin mukana myytiin sen keisarinkamarin kalustus, mutta muu irtaimisto oli hankittava taloon. Kesällä 1925 Hämäläinen teki esineidenostomatkan Närpiöön ja Ylimarkkuun. Lokakuussa hän joutui pyytämään toimikunnalta lisärahaa kalustushankintoihin, ilmoittaen samalla, että muutoin valmista rakennusta ei voitaisi ilman kyseistä lisärahaa avata.²⁴⁸ Ivars saatiin lopulta talven aikana kalustettua ja Ivarsin suvun jälkeläisen autettua pirtin kalustamisessa talo avautui yleisölle 6.6.1926.²⁴⁹

Kurssi puolestaan täydentyi vielä 1929, jolloin sen yhteyteen hankittiin luhtiaitta Kuortaneelta (Kuva 10). Kurssin talon oma luhtiaitta oli ehditty purkaa 1906 ennen kuin talosta kiinnostuttiin ulkomuseossa.²⁵⁰ Keväällä 1929 luhtiaitan hankintamatkalle lähtenyt Hämäläinen valtuutettiin katsastamaan matkalla myös muita talon täydentämiseen sopivia rakennuksia.²⁵¹ Luhdin tilalle löytyi samankaltainen jonkin matkaa Kurssin alkuperäiseltä paikalta, Ruonan kylästä. Rakennus siirrettiin ulkomuseoon viipymättä kesällä 1929.²⁵² Ilmeisesti sopivia tai riittävän edullisia talousrakennuksia ei löytynyt, sillä luhtiaitta jäi Kurssin pihapiiriin ainoaksi talousrakennukseksi. Molemmat aikoinaan vauraat pohjalaistalot ovatkin museoituna siten vajavaisia, että niistä puuttuvat saunan, riihen, vilja-aitan ja navetan kaltaiset talousrakennukset kokonaan.

5.3. Kahiluodon kartano siirretään Helsinkiin

Osakeyhtiön 1917 ostaman Kahiluodon kartanon lunastus ulkomuseoon ei edennyt moneen vuoteen, mikä ilmeisesti turhautti Heikeliä. Hän joutui kartanon lunastusta odotellessaan selvittämään tilannetta, jossa kartanon jo osakeyhtiölle myynyt Holmroos oli vuokrannut siitä huoneita osakeyhtiöltä lupaa kysymättä. Alkuperäinen omistaja olikin 1920-luvun alussa halukas lunastamaan kartanon takaisin itselleen.²⁵³ Mahdollisesti tästä johtuen osakeyhtiö kävikin 1920–

²⁴⁸ KTO ptk 6.3.1925; MTK ptk 3.10.1925.

²⁴⁹ Seurasaaren ulkomuseo --. US 14.10.1926.

²⁵⁰ Järvelä-Hynynen 1997, Kurssi.

²⁵¹ KTO ptk 13.3.1929.

²⁵² MTK ptk 19.3.1929 ja 29.6.1929.

²⁵³ Suma, kapseli IX, luonnos Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab:n vuosikertomukseksi 1921. Luonnoksessa Heikel kertoo käyneensä kesällä 1921 katsomassa Kahiluodon kartanoa, "jolloin huomattiin, ettei siinä nyt, kuten pari vuotta aikaisemmin, ollut asumassa vieraita vuokralaisia."

1921 neuvotteluja Joroisten Frugårdin kartanon vanhan päärakennuksen luovuttamisesta ulkomuseoon, mutta tuloksetta.²⁵⁴ Jo aiemmin oli neuvoteltu Vihdin Olkkalan kartanosta.

Lopulta Heikel anoi huhtikuussa 1923 tulevalle vuodelle määrärahaa, jotta Ivarsin talo ja Kahiluodon kartano saataisiin molemmat siirrettyä Helsinkiin.²⁵⁵ Muinaistieteellisen toimikunnan yhteiskokouksessa käyty keskustelu valottaa ajan ilmapiiriä. Ensin toimikunta ei katsonut voivansa puoltaa Sireliuksen kansatieteelliselle osastolle toivomaa esineostorahan korotusta, ja Sirelius halusi oman lausuntonsa merkittäväksi pöytäkirjaan. Sirelius vetosi siihen, että kansatieteellinen osasto ei voinut ostaa kaikkea tarjolle tulevaa, ”toisin kuin esihistoriallinen osasto”, ja muistutti että kansatieteellisen osasto sai oikeuden esineostot mahdollistaviin virkamatkoihin muita osastoja myöhemmin.²⁵⁶

Kiista kiihtyi, kun Heikel esitti ulkomuseolle ylimääräistä 260 000 markan määrärahaa. Summasta oli tarkoitus käyttää Ivarsin talon siirtoon 100 000 mk ja Kahiluodon kartanon lunastamiseen ja siirtämiseen 160 000 mk. Sirelius ilmoitti kannattavansa ”periaatteessa” Kahiluodon lunastamista. Silti hänen oli mahdoton ymmärtää 160 000 markan myöntämistä hankkeeseen, jos kerran toimikunta ei katsonut voivansa suostua kansatieteellisen osaston tarvitsemaan muutaman kymmenen tuhannen markan määrärahaan. Sireliuksen mukaan ”hämäläis-länsisuomalaisen” taloryhmän hankkiminen ulkomuseoon oli kartanon ostoa kiireellisempää, ja samaan vetosi myös Ailio. Hänen mielestään kartanon lunastamista ja siirtoa olisi lykättävä ainakin, kunnes museoon olisi ensin saatu ”yksikin” vanha talonpoikaistalo Suomen pääalueelta, Länsi-Suomesta tai Hämeestä. Myös valtionarkeologi Appelgren-Kivalo oli samaa mieltä. Toimikunnassa ainoastaan historiallisen osaston johtaja Juhani Rinne kannatti Kahiluodon kartanon lunastamista seuraavana vuonna, ja hanke lykkääntyi edelleen.²⁵⁷

Sekä Sirelius että Rinne olivat olleet Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab:n osakkaina mukana laatimassa Kahiluodon kartanon hyväksi julkaistua varainkeruuanomusta 1918, joten he olivat hyvin perillä kartanosta.²⁵⁸ 1923 toimikunnassa kuitenkin pidettiin yleisesti tärkeämpänä vanhan

²⁵⁴ Seurasaaren ulkomuseo. IL 4.3.1922. Frugårdin kartanossa oli ajallista ja tyyllistä samankaltaisuutta Kahiluodon kartanon kanssa, sillä se rakennettiin vuonna 1784 Carl Winjbladin mallipiirrosten mukaan. Tämä mahdollisesti lisäsi osakeyhtiön kiinnostusta rakennukseen. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt -portaali: Joroinen.

²⁵⁵ MTK ptk 4.4.1923.

²⁵⁶ MTK ptk 4.4.1923.

²⁵⁷ MTK ptk 4.4.1923.

²⁵⁸ [Heikel] [1918], 3.

länsisuomalaisen talonpoikaistalon hankintaa. Vastustus nivoutui paitsi rahaan, myös mahdollisesti ajan kulttuuri-ilmapiiriin ja oppialojen välisiin rajanvetoihin. Kansatieteen ja ulkomuseon koettiin vastaavan pääasiassa talonpoikaiskulttuurista, kun taas herraskartanoiden ja ylempien säätyjen elämän koettiin perinteisesti kuuluvan historia-alan tutkimuksen piiriin.²⁵⁹ Tämä selittää Rinteen tukea Kahiluoto-hankkeelle.

Vuoden kuluttua keväällä 1924 Heikel uusi määrärahasuunnitelmansa Sireliuksen välityksellä. Sirelius ehdotti keväällä 1924 ulkomuseolle anottavaksi lisärahaa rakennusten ylläpitoon, Kahiluodon kartanon siirtoon 260 000 mk ja näiden lisäksi vielä satakuntalaisen tai hämäläisen asuinrakennuksen hankintaan 750 000 mk. Eduskuntaa pyydetäisiin maksamaan rahat useassa erässä vuosien 1925–1929 aikana. Huolimatta siitä, että kokonaissumma oli edellisvuotista suurempi, tämä anomus meni toimikunnan kokouksessa läpi ilmeisesti vailla isompaa keskustelua.²⁶⁰ Mahdollisesti asiaa auttoi se, että tällä kertaa pyynnöllä oli Sireliuksen ja kansatieteellinen osaston tuki.

Ennen kuin Kahiluodon kartanon siirto lopulta onnistui, vaihtui ulkomuseon johtaja. Hämäläistä auttoi tehtävässä selvästi alkuun Heikelin laatima ulkomuseon viisivuotissuunnitelma vuosille 1925–1929.²⁶¹ Vuoden 1925 aikana Seurasaaren ulkomuseoon siirrettiin viisi Heikelin suunnitelmassaan mainitsemaa rakennusta. Vuoden merkittävin hankinta oli kuitenkin Kahiluodon kartano, joka siirtyi joulukuussa Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab:lta Muinaistieteellisen toimikunnan omistukseen.²⁶² Hämäläinen oli seurannut Heikeliä myös osakeyhtiön johtajana, joten hän luonnollisesti pystyi sopimaan molempia osapuolia miellyttävästä lunastushinnasta. Hämäläinen piti kartanon lunastamista ulkomuseoon tärkeänä jo vuoden alussa.²⁶³

Lunastuksen jälkeen Kahiluodon kartanon siirrosta auttoi osin sattuma. Ulkomuseo oli anonut säkyläläisen umpitalon hankintaan eduskunnalta määrärahaa, mutta rahaa myönnettiin vuonna 1926 toivottua vähemmän. Koska kauppahintaa ei saatu kokoon, maalaistalon osto raukesi. Toimikunta päätti käyttää myönnetyn summan kartanorakennuksen siirtoon, mutta joutui silti heti anomaan hankkeeseen lisärahoitusta. Toimikunta pyysi eduskunnalta, että kartanoon mahdollisesti

²⁵⁹ Talvio 2016, 170.

²⁶⁰ MTK ptk 3.3.1924.

²⁶¹ Suma, kapseli II, luonnos “Mitä rakennuksia pitäisi saada ulkomuseoon hankituiksi lähimpänä tulevaisuutena (1925–1929)”.

²⁶² KTO ptk 8.12.1925.

²⁶³ Suma, kapseli IX, Oy Seurasaaren Ulkomuseo Ab:n hallituksen kokouksen pöytäkirja 2.2.1925.; KTO ptk 5.3.1925.

myönnettävä määräraha saataisiin käyttää pidemmän ajan kuluessa. Kokemus oli näet jo toimikunnalle opettanut, että suuri siirtohanke oli vaikea saada toteutettua yhden kalenterivuoden aikana.²⁶⁴

Esihistoriallisen osaston johtaja, kansanedustaja Ailio tahtoi tässä kokouksessa pöytäkirjaan merkittäväksi eriävän lausuntonsa: "Olen periaatteessa sitä mieltä, ettei Seurasaaren ulkomuseota olisi enää laajennettava, (--) eikä ulkomuseolla ole sanottavaa tieteellistä merkitystä."²⁶⁵ Ailion lausunnon taustalla oli näkemys, jonka mukaan Kansallismuseon tarkan typologisesti järjestetyt kokoelmat soveltuivat tutkijoiden käyttöön, mutta ulkomuseon kaltainen museo valisti lähinnä suurta yleisöä. Tähän jaotteluun oli viitattu jo Antellin valtuuskunnan mietinnössä, jota Ailio oli ollut laatimassa.²⁶⁶ Ailio vastusti Kahiluodon kartanon siirtoa myös siksi, että hänen mukaansa olisi vaarallista sijoittaa tulenarkaan rakennukseen arvokkaita historiallisia huonekaluja, joiden säilyminen edellyttäisi huoneiden lämmittämistä talvisin.²⁶⁷ Historiallinen osasto ei kuitenkaan jakanut Ailion huolta, ja toimikunta päätti anoa kartanon siirtoon lisävaroja.²⁶⁸

Toimikunta ryhtyi kartanon siirtoon toukokuussa 1926. Varojen riittämisestä huolestunut Härmäläinen toivoi toimikunnan anovan Puolustusministeriöltä ilmaiseksi ulkomuseon käyttöön hinaajia, lotjia ja tarvittavan miehistön. Ajatus oli niiden avulla siirtää kartano Seurasaareen, ja toimikunta suostuikin ehdotukseen.²⁶⁹ Puolustuslaitos kuitenkin vastasi toimikunnalle kieltävästi. Kartano purettiin touko-kesäkuussa ja siirrettiin Seurasaareen vesiteitse samana kesänä.²⁷⁰ Luonteva paikka kartanolle löytyi uusklassisen Moisio-huvimajan läheisyydestä.²⁷¹ Kartano saatiin syksyllä 1926 pystytettyä vesikattoon asti, mutta jälleen viimeistelytyöt venyivät.²⁷²

Toimikunta joutui 1927 pyytämään eduskunnalta jälleen korotusta ulkomuseon määrärahaan²⁷³, jonka turvin kartanon viimeistelytyöt etenivät. Kesällä 1928 Härmäläinen sai tehtäväkseen laatia

²⁶⁴ MTK ptk 19.4.1926.

²⁶⁵ MTK ptk 19.4.1926.

²⁶⁶ Ailio 1908, 3.

²⁶⁷ MTK ptk 19.4.1926.

²⁶⁸ MTK ptk 19.4.1926.

²⁶⁹ MTK ptk 5.5.1926.

²⁷⁰ MTK ptk 12.6.1926 ja 9.7.1926.

²⁷¹ KTO ptk 14.6.1926.

²⁷² AAF 1926, 31.

²⁷³ MTK ptk 18.3.1927.

kartanon sisustussuunnitelman.²⁷⁴ Vielä vuoden kuluttua sisustus puuttui kokonaan, vaikka rakennus oli valmis.²⁷⁵ Yksi lisähaaste Kahiluodon kartanon kohdalla oli ympäristö. Perinteisesti herraskartanoon kuului päärakennuksen lisäksi useita sivurakennuksia väentuvasta leivintupaan ja navettaan. Kahiluodon kartanossa nämä rakennukset oli kuitenkin suurelta osin purettu tai myyty. Heikel kuitenkin visioi Kahiluodon pihan Seurasaarella olevan laaja aidattu kokonaisuus, johon kuuluisivat Moision huvimajan lisäksi myös jo aiemmin museoon muualta siirretyt paja ja tuulimylly.²⁷⁶ Ajatuksena lienee näin ollut paikata talousrakennusten puutetta. Heikel toivoi kartanon puutarhaan tulevan tavanomaisten istutusten lisäksi myös tekolammikon, jollainen oli kartanon alkuperäisellä paikalla²⁷⁷, ja Hämäläinen pitäytyi tässä toiveessa.

Hämäläinen lähestyi Muinaistieteellistä toimikuntaa syksyllä 1928 ehdottaen, että toimikunta pyytäisi Helsingin kaupunkia järjestämään ja maksamaan kartanon ympäristön istutustyöt. Hämäläinen oli jo pyytänyt kaupunginpuutarhuria laatimaan istutussuunnitelman, joka sisälsi esimerkiksi villiviinejä. Toimikunta yhtyi yksimielisesti Hämäläisen ehdotukseen, vedon siihen, että kartanon ympäristön kaunistaminen vaikuttaisi koko kansanpuistoon ja kaikkiin sen kävijöihin. Toimikunnalla itsellään ei ollut puutarhuria palveluksessaan.²⁷⁸ Kaupunki kuitenkin kieltäytyi.²⁷⁹ Kartanon puutarha jäi siksi Heikelin alkuperäisiä suunnitelmia vaatimattommaksi.

Museoyleisölle kartano avautui ilmeisesti kesällä 1930²⁸⁰, mutta 13-huoneisen kartanorakennuksen kalustaminen oli työlästä ja kesti vuosia. Ulkomuseo turvautui sisustustöissä historialliseen osastoon. Kansatieteellinen osasto rahoitti omista määrärahoistaan joitakin historiallisen osaston hankintoja, mistä vastineeksi ulkomuseo sai valita historiallisen osaston kokoelmista esineitä Kahiluodon kartanoon.²⁸¹ Lisäksi kokoelmien esineitä vaihdettiin Kansallismuseon osastojen kesken.²⁸² Osakeyhtiö onnistui saamaan kauppaneuvos Otto A. Malmin rahastosta avustuksen, jota

²⁷⁴ KTO ptk 1.6.1928. Tehtävään ei siis määrätty historiallisen osaston edustajaa, jonka tutkimuskenttään kartanot ja tyylihuonekalut perinteisesti miellettiin kuuluvan.

²⁷⁵ "Kahiluodon kartanorakennus Seurasaarella nyt täysin paikoilleen asetettu." Uusi Aura 21.8.1929.

²⁷⁶ Suma, kapseli II, luonnos "Mitä rakennuksia pitäisi saada ulkomuseoon hankituiksi lähimpänä tulevaisuutena (1925–1929)".

²⁷⁷ Suma, kapseli II, luonnos "Mitä rakennuksia pitäisi saada ulkomuseoon hankituiksi lähimpänä tulevaisuutena (1925–1929)".

²⁷⁸ MTK ptk 26.9.1928.

²⁷⁹ MTK ptk 31.10.1928.

²⁸⁰ KTO ptk 9.3.1930. Hämäläinen mainitsee keväällä avattavaan kartanoon tarvittavan kaksi uutta vartijaa.

²⁸¹ HO ptk 20.5.1931 ja 21.10.1931.

²⁸² AAF 1937, 127.

käytettiin kartanon kalusteiden ostoon erityisesti vuonna 1932.²⁸³ Kartanoon hankittiin yksittäisiä huonekaluja vielä 1940-luvulla.²⁸⁴

5.4. Haaveena umpipihatalo - Säkylän Antin talo 1920-luvun hankkeena

Myös länsisuomalainen umpipihatalo oli hankintana mainittu jo Antellin mietinnössä.²⁸⁵ Kun umpipihatalon hankinta tuli toimikunnassa ensimmäistä kertaa 1919 esiin, Heikel ilmoitti lähtevänsä hankkimaan sellaista Säkylästä.²⁸⁶ Todennäköisesti häntä kiinnosti siellä oleva Antin talo (Kuvat 13 ja 14), johon ensimmäisenä oli törmännyt Kansallismuseon apulaisamanuenssi Ebba Weilin vuonna 1905. Myös arkeologi Aarne Äyräpää (ent.Europaeus) kertoi rakennuksesta Heikelille 1912.²⁸⁷

Umpipihatalon ostolla oli myös vastustajansa, joista 1920-luvulla toimikunnassa äänekkäin oli Ailio. Ailion esittämä kritiikki johtui todennäköisesti osin hänen poliittisesta urastaan, sillä hänen asenteensa umpipihataloon muuttui. Vielä keväällä 1923 Ailion mielestä Kahiluodon kartanon lunastamista ulkomuseoon olisi pitänyt lykätä, kunnes ulkomuseoon saataisiin vanha talonpoikaisasumus, mieluiten Hämeestä tai Länsi-Suomesta.²⁸⁸ Ailio palasi kansanedustajaksi vuonna 1924, minkä jälkeen hän vastusti Muinaistieteellisen toimikunnan kokouksissa systemaattisesti kaikkia uusia rakennushankintoja ulkomuseoon, myös Antin talon ostoa.²⁸⁹

Kunnolla umpipihatalon etsintään ryhdyttiin keväällä 1924. Tuolloin Sirelius ehdotti, että vanhanaikaisen hämäläisen tai satakuntalaisen talonpoikaisasunnon löytämiseksi turvauduttaisiin Maalaisten paloapuyhdistykseen.²⁹⁰ Ajatus oli, että paikalliset asiamiehet tunsivat oman alueensa rakennukset parhaiten ja osaisivat kertoa niistä toimikunnalle. Toimikunnan kirjeessä toivottiin yhteydenottoja kesäkuun loppuun mennessä, jotta toimikunta ehtisi vielä samana kesänä tutkia rakennuksia. Toimikunta mainitsi kirjeessä olevansa kiinnostunut kolmesta erilaisesta rakennustyypistä. Suurin toive olivat ilmoitukset “umpeen rakennetuista pihoista, joissa olisi sauna,

²⁸³ Suma, kapseli IX, Oy Seurasaari Ab:n pöytäkirjat 25.6.1928 ja vuosikertomus 1932.

²⁸⁴ KTO ptk 29.12.1941 ja 21.4.1942.

²⁸⁵ Ailio 1908, 5.

²⁸⁶ MTK ptk 28.5.1919.

²⁸⁷ Seurasaaren ulkomuseo VIII, 3.

²⁸⁸ MTK ptk 4.4.1923.

²⁸⁹ Esimerkiksi MTK ptk 19.4.1926, 4.4.1928 ja 2.5.1931. Vaikka Ailio ei asiaa kertaakaan suoraan mainitsee, herää epäily, että kansanedustajana Ailion yhtenä motiivina oli pyrkimys säästää valtion varoja. Aineiston perusteella Ailion kaksoisroolia ei kuitenkaan pidetty toimikunnan sisällä ongelmallisena.

²⁹⁰ KTO ptk 26.5.1924. Yhdistys-nimestä huolimatta kyseessä oli vuodesta 1857 toiminut vakuutusyhtiö.

pränni, pakari tai kellari”. Erityisesti toivottiin tietoja sellaisista rakennusryhmistä, jotka voitaisiin ostaa ulkomuseoon kokonaisuutena.²⁹¹

Sairastunutta Heikeliä ulkomuseossa tuolloin sijaistanut Hämäläinen matkusti heinäkuussa 1924 Satakuntaan.²⁹² Luultavasti Hämäläinen tutustui myös Antin taloon, sillä seuraavana keväänä 1925 hän anoi toimikunnalta lupaa neuvotella sen ostamisesta. Hämäläisen mukana Säkylään matkusti Kansallismuseon työmestari Kivistö, jonka toimenkuvaan kuului laatia kustannusarviot rakennusten siirrosta.²⁹³ Vielä saman vuoden aikana ulkomuseo anoi eduskunnalta 150 000 markkaa Säkylän Antin umpitalon hankkimista varten. Ulkomuseolle kuitenkin myönnettiin rakennusten hankintaan vain 100 000 mk, ja kaupat raukesivat.²⁹⁴

Toimikunta oli useita syitä olla kiinnostunut Antin talosta. Umpipihataloja alettiin rakentaa keskiajalta lähtien läntiseen Etelä-Suomeen. Pihan säännöllinen muoto pohjautui renessanssiin, kuten myös pyrkimys symmetrisyyteen rakennusten muodossa ja yksityiskohdissa.²⁹⁵ Umpipihatalo rakennustyyppinä liittyi voimakkaasti isojakoa edeltäneeseen aikaan, sillä koko kylän viljellessä yhteisiksi pelloiksi raivattuja maita oli asutus viisainta sijoittaa tiiviisti viljelysten keskelle. Umpipihatalojen syntyyn on arveltu olleen syynä kaupunkirakentamisen ihailun lisäksi myös halu yksityisyyteen tiiviissä kyläyhteisöissä.²⁹⁶ Kaskiviljelyyn nojanneessa ja harvaan asutussa Itä-Suomessa umpipihatalot eivät yleistyneet.²⁹⁷ 1776 Ruotsi-Suomen valtakunnassa aloitetussa isojaossa kylien yhteiset viljelysmaat jaettiin talokohtaisiksi pelloiksi, mikä aiheutti vähitellen maatalojen leviämisen aiempaa laajemmalle alueelle. Antin tilan historia ulottuu 1700-luvulle, mutta päärakennus tietävästi rakennettiin uudelleen kylässä 1811 tapahtuneen tulipalon jälkeen.²⁹⁸ 1820-luvulla uudelleen umpipihataloksi rakennettu Antti edusti siis valmistuessaan vähitellen häviämässä olevaa rakennustapaa, ja 1800-luvun puolivälissä umpipihat alkoivat olla Satakunnassa vanhanaikaisia.²⁹⁹

²⁹¹ KTO ptk 26.5.1924. Toimikuntaa kiinnostivat myös samanaikaisesti saunana tai riihenä käytettävät savutuvat sekä myös uloslämpiväät tuvat, joissa olisi kuitenkin vielä jäljellä vanhanaikaisia pieniä ikkunoita ja vanhanaikainen uuni.

²⁹² MTK ptk 19.7.1924.

²⁹³ MTK ptk 8.4.1925.

²⁹⁴ MTK ptk 19.4.1926. Tehty raha-anomus Antin ostoon ei suoraan ilmene vuoden 1925 pöytäkirjoista, vaan vasta, kun hankkeeseen ja saatuun määrärahaan palattiin keväällä 1926.

²⁹⁵ Valonen & Vuoristo 1994, 133.

²⁹⁶ *Seurasaaren ulkomuseo VIII*, 3.

²⁹⁷ Valonen & Vuoristo 1994, 72.

²⁹⁸ *Seurasaaren ulkomuseo VIII*, 4–5.

²⁹⁹ Valonen & Vuoristo 1994, 133.

Antin talon 36 metriä pitkä päärakennus on yksikerroksinen, jakautuen vieraspuoleen ja arkipuoleen. Asuinrakennusta korjattiin vuosina 1868–69.³⁰⁰ Aiemmin erillään ollut salirakennus liitettiin ilmeisesti tässä yhteydessä arkipuoleen kiinni ja samalla koko rakennusta korotettiin.³⁰¹ Arki- ja vieraspuolella on omat kuistinsa, eikä niiden välillä pääse kulkemaan sisäkautta. Vieraspuoli olikin tiettävästi käytössä harvoin, esimerkiksi kinkereiden ja perhejuhlien aikaan. Antin vauraudesta huolimatta erityisesti talon salia voidaan pitää vanhanaikaisena, sillä sen seiniä ei koskaan tapetoitu tai maalattu. Myös salin kalustus pitkin penkkeineen oli vanhanaikaisen niukkaa. 1800-luvulla saleihin sijoitettiin usein myös maaseudulla esimerkiksi piironkeja ja tuoleja. Mahdollisesti tämä vanhakantaisuus lisäsi toimikunnan kiinnostusta rakennukseen. Antin saliin kuitenkin muurattiin kookas ruskea kaakeliuuni. Kamareiden katot olivat Antissakin maalattu ja seinät paperoitu.³⁰²

1926 liian pieneen määrärahaan kariutunut Antin talon hankinta ei merkinnyt loppua ulkomuseon umpipihatalohaaveelle. Kahden vuoden tauon jälkeen umpipihatalon hankintaa käsiteltiin toimikunnassa huhtikuussa 1928, jolloin laadittiin talousarviota seuraavalle vuodelle. Hämäläinen nosti kokouksessa esiin umpipihatalon oston. Kansatieteellinen osasto asettui ulkomuseon kannalle, mutta Ailio jätti pöytäkirjaan eriävän mielipiteen. Ailion huoli oli ensi sijassa taloudellinen, koska hanke tulisi arvion mukaan maksamaan lähes miljoona markkaa. Lisäksi hänen mukaansa talolle ei ollut edes sopivaa paikkaa tiedossa Seurasaarella. Ailion mielestä ulkomuseon vanhojen rakennusten ”kunnossapitokustannukset muutenkin tulevat ylen kalliiksi (--).”³⁰³ Menoarvion hyväksymistä lykättiin, mutta toimikunnan enemmistön kanta ei muuttunut. Umpipihataloon kohdistettu määräraha-anomus hyväksyttiin.³⁰⁴

Antin talo ei kuitenkaan ollut ainoa vaihtoehto, sillä toukokuussa 1928 Hämäläinen matkusti tekemään umpitalotutkimusta Säkylän lisäksi Karkkuun.³⁰⁵ Matka osoittautui turhaksi, sillä toimikunta ei onnistunutkaan saamaan eduskunnalta riittävää rahoitusta. Saaduilla rahoilla päätettiin täydentää ulkomuseossa jo ollutta Kurssin taloa.³⁰⁶ Hämäläinen ei kuitenkaan luovuttanut umpipihatalon suhteen. Koska Muinaistieteellisen toimikunnan kautta rahoitusta ei tuntunut järjestyvän, Hämäläinen tukeutui vapaaehtoiisiin. Hämäläinen oli 1928 luennoimassa Satakunnassa

³⁰⁰ Valonen & Vuoristo 1994, 133.

³⁰¹ *Seurasaaren ulkomuseo VIII*, 9.

³⁰² Valonen & Vuoristo 1994, 135.

³⁰³ MTK ptk 4.4.1928.

³⁰⁴ MTK ptk 12.4.1928.

³⁰⁵ MTK ptk 18.5.1928.

³⁰⁶ KTO ptk 16.1.1929.

Nuorisoseuraliiton kotiseutupäivillä, ja puheellaan sai innostettua raumalaisen taiteilijan ja kulttuurimiehen Jalmari Karhulan Antin ostohankkeeseen välimieheksi, osakeyhtiön nimissä.³⁰⁷ Antin talon omistaneiden Oskari ja Viljo Antin puheiden perusteella pelättiin, että talo purettaisiin, mikäli sitä ei voitaisi pian ostaa ulkomuseoon.³⁰⁸ Hämäläisellä oli itsellään kokemusta varainkeruusta. Intendentintehtävä vei kuitenkin Hämäläiseltä liikaa aikaa, joten hän otti Karhulan tarjoaman avun mielellään vastaan.³⁰⁹

Kaupat Antin talosta kirjoitettiin vuoden 1928 toukokuussa ennen kuin hankkeen kokonaisrahoitus oli varma. Ostajaksi kauppakirjaan merkittiin Oy Seurasaaren ulkomuseon Ab. Karhulan lisäksi kaupalla oli kolme paikallista viljelijää takaajina. Kauppahinnan ensimmäisen 10 000 markan erän maksoi omien sanojensa mukaan Karhula itse, kaksi erää oli tarkoitus maksaa saman vuoden aikana ja viimeinen vuoden 1929 aikana.³¹⁰ Karhulan ja Hämäläisen aikomus oli kerätä kauppahinnasta puuttuvat rahat Satakunnan nuorisoseuran avulla yksityislahjoituksina.³¹¹ 1920-luvun lopulla iskenyt maailmanlaajuinen taantuma kuitenkin hyydytti keräyksen ja viimeinen erä Antin talon kauppahinnasta jäi Karhulalta rästiin.³¹²

Keväällä 1929 Muinaistieteellisen toimikunnan seuraavan vuoden talousarviota laadittaessa nousi esiin umpipihatalo. Hämäläisen tekemien tutkimusten jälkeen Anttia pidettiin parhaana vaihtoehtona. Vt. valtionarkeologi Ailio vastusti edelleen Antin talon siirtoa museoon. Ailion mukaan olisi tarkoituksenmukaisempaa "(--) säilyttää vanhoja rakennustyyppejä, mikäli se on mahdollista, niiden omalla paikkakunnalla (--)".³¹³ Ailio kritisoi myös Seurasaaren sopivuutta. Hänen mukaansa paikka Seurasaaren metsän ja kallioiden keskellä ei sopinut satakuntalaiselle savitasangolla rakennetulle talolle.³¹⁴ Ailion lausunnon mukaan Antin saunarakennus oli lisäksi pahasti lahonnut ja "vierastenrakennus kokonaan puuttuu".³¹⁵ Antin saunan huono kunto ei ole noussut esiin missään muussa aineistossa. Vierastenrakennuksella Ailio ilmeisesti tarkoitti vähätupaa.³¹⁶ Sellainen Antissa oli, mutta sitä pidettiin vuonna 1880 rakennettuna liian nuorena

³⁰⁷ Suma, kapseli Antti II, Eevi Karhulan kirje Lempi Ahlolle 11.3.1954.

³⁰⁸ Suma, kapseli Antti II, Hämäläisen kirjeluonnos Muinaistieteelliselle toimikunnalle toukokuussa 1925.

³⁰⁹ Suma, kapseli Antti II, Eevi Karhulan kirje Lempi Ahlolle 11.3.1954.

³¹⁰ Suma, kapseli I, kopio Antin talon kauppavälikirjasta.

³¹¹ Suma, kapseli Antti II, J. Karhulan kirje T. Itkoselle 8.3.1934.

³¹² Suma, kapseli Antti II, Oskari ja Viljo Antin kirje Helsingin kaupungin raastuvanoikeudelle 3.3.1934

³¹³ MTK ptk 27.3.1929.

³¹⁴ MTK ptk 27.3.1929.

³¹⁵ MTK ptk 27.3.1929.

³¹⁶ Toinen vaihtoehto on, että Ailio tarkoitti "vierastenrakennuksella" asuintiloista erillistä juhlatilaa, jollaisia rakennettiin Ruotsin mallin mukaan länsisuomalaisiin vauraisiin taloihin. Yleisiä ne eivät kuitenkaan olleet, ja koska Antissa sellainen oli muokattu saliksi, luultavimmin Ailio tarkoitti vähätupaa.

museoon.³¹⁷ Ailio ehdotti ulkomuseossa jo olevien rakennusryhmien täydentämiseen tavanomaista summaa. Toimikunta päätyi kuitenkin äänestyksen jälkeen Antin hankinnan kannalle ja anoi eduskunnalta vuodelle 1930 ylimääräistä 150 000 markan määrärahaa.³¹⁸

5.5. Lapin osaston kehitys 1920-luvulla

Ensimmäiset lappalaiset esineet ja kodat oli hankittu ulkomuseon kokoelmiin jo 1910-luvulla. 1920-luvulla Muinaistieteellisen toimikunnan kiinnostus Pohjois-Suomea ja Lappia kohtaan alkoi vähitellen entisestään kasvaa. Syitä tähän oli kaksi. Kansatieteellisen osaston amanuenssiksi palkattiin 1919 jo aiemmin Heikeliä Lapin esineistön kanssa auttanut Itkonen, mikä auttoi Pohjois-Suomen tutkimuksessa. Inarissa kasvaneella Itkosella oli suomalais-ugrilaisen kielentutkijan koulutus ja 1911–1949 hän teki yhteensä yhdeksän Lappiin suuntautuvaa tutkimusmatkaa. 1921 Itkonen julkaisi aiheesta yleisteoksen *Suomensukuiset kansat*.³¹⁹ Petsamon alue puolestaan liitettiin Suomeen Tarton rauhassa 1920, mikä tarkoitti, että jo aiemmin luonnonvarojensa vuoksi kiinnostava alue oli nyt eri alojen tutkijoiden saavutettavissa.³²⁰ 1923 kansatieteellinen osasto anoi erityistä määrärahaa lappilaisrakennusten hankintaan ja Sirelius ilmoitti pöytäkirjaan vetoavansa henkilökohtaisesti asiassa valtioneuvostoon. Tätä rahaa ei kuitenkaan ilmeisesti saatu.³²¹

Lisääntyneeseen Pohjois-Suomen muinaistieteelliseen tutkimukseen vaikuttivat osaltaan myös parantuneet kulkuyhteydet. Junayhteys Rovaniemelle valmistui 1909 ja 1920-luvulla suunniteltiin jo junaradan jatkamista Rovaniemeltä Petsamoon. 1931 valmistui Rovaniemen ja Liinahamarin sataman välinen ns. Jäämerentie.³²² Mahdollisesti juuri tie- ja ratasuunnitelmien takia tehtiin Petsamoon vuoden 1926 kesällä tutkimusmatka, jonka seurauksena ulkomuseoon hankittiin patsasaitta eli nili (Kuva 16) sekä kaksi hirsikotaa (toisesta Kuva 17). Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomus 1926 mainitsee juuri Itkosen matkustaneen Inarissa ja Petsamossa etsimässä rakennuksia. Tällaisten “alkeellisten” Lapin rakennusten hankintaan oli toimikunta saanut 10 000 mk määrärahan. Tällä summalla hankittiin Inarista nelikulmainen puukota ja “Petsamosta yksi 4- ja yksi 6-kulmainen puukota” sekä nili-aitta, yhteensä neljä rakennusta.

³¹⁷ *Seurasaaren ulkomuseo VIII*, 10. Antin vähätupa siirrettiin lopulta ulkomuseoon 1959. Vilppula 1966, 36.

³¹⁸ KTO ptk 20.3.1929 ja 27.3.1929. Asiakirjat jättävät avoimeksi, tiesikö toimikunta Antin talon virallisesti jo vaihtaneen omistajaa.

³¹⁹ *Sámi musea Siida*: T. I. Itkonen.

³²⁰ Hautala-Hirvioja 2016.

³²¹ MTK ptk 4.4.1923.

³²² Nenonen 2018, 200.

Ylijäänyt raha oli tarkoitus käyttää rakennusten pystyttämiseen.³²³ Kaikkia rakennuksia ei kuitenkaan pystytetty heti.

Lapin rakennuksista on säilynyt niukasti arkistoaineistoa. Mahdollisesti rakennusten hinta oli niin alhainen, ettei niiden siirtoa tai avajaisia koettu tarpeelliseksi käsitellä kokouksissa.³²⁴ 1920-luvun loppua kohti lappalaiskulttuurin näkyvyys Seurasaaren ulkomuseossa kuitenkin selvästi lisääntyi. Tammikuussa 1928 itsekkin sukukansatutkimuksia tehnyt Hämäläinen mainitsi kirjeessään toimikunnalle ulkomuseoon tulevaisuudessa avattavan “erillisen lappalaisen osaston”. Hänen huolenaan oli ulkomuseon vartijoiden määrä, sillä erityisesti kesäkodassa tulisi olemaan näytteillä paljon pieniä esineitä.³²⁵ Lausunnon perusteella Lapin eksotiikan pelättiin vetoavan myös näpistelijöihin. Keväällä 1928 keskusteltiin viimeisimpien hankintojen pystyttämisestä ulkomuseoon ja määrärahoja käytettiin lopulta Petsamosta tuodun hirsikodan ja nilin uudelleen rakentamiseen. Samoihin aikoihin alettiin ulkomuseossa myös edistää Lapin rakennusten parempaa säilymistä ja ehdotettiin joidenkin kattamista erillisellä katoksella.³²⁶ Hanke ilmeisesti kuitenkin lykkääntyi, sillä vuonna 1929 julkaistussa opasvihkon kuvissa ei katoksia näy.

6. 1930-luku: lama-aika, toteutuneita toiveita ja sodan uhka

Seurasaaren ulkomuseon 1930-luku nivoutuu kahden suuren rakennushankinnan ympärille: Antin talon ja Pertinotsan (Kuva 15). Jo siirtovuosillaan (1930–1931 ja 1939) kautta rakennukset muodostavat vuosikymmenen alun ja lopun. 1930-luvulla ulkomuseon intendentti vaihtui lyhyen ajan sisällä kahdesti. Hämäläinen nimitettiin Helsingin yliopistoon kansatieteen professoriksi vuonna 1931³²⁷, ja hänen tilalleen ulkomuseon hoitajaksi valittu T. I. Itkonen puolestaan siirtyi kansatieteellisen osaston johtajaksi 1935.³²⁸ Itkosen jälkeen ulkomuseon hoitajaksi valittiin kansatieteellisen osaston amanuenssi Tyyni Vahter, joka oli painottunut omissa tutkimuksissaan

³²³ AAF 1926, 28, 32.

³²⁴ Samoin toimittiin esimerkiksi aittarakennusten kohdalla.

³²⁵ Suma, kapseli Kahiluoto, kirje Muinaistieteelliselle toimikunnalle 24.1.1928.

³²⁶ KTO ptk 18.5.1928 ja 1.6.1928; AAF 1928, 114–115. Epäselväksi jää, mitä kahdelle muulle Itkosen 1926 ostamalle Lapin rakennukselle tapahtui. Haastetta lisää se, että tekstiaineistossa kaikkiin Lapin rakennuksiin viitataan yleensä geneerisellä kota-sanalla. Kuva-arkistossa esimerkiksi Petsamosta siirretty nelikulmainen hirsikota esiintyy myös tarkemmilla suomen- ja saamenkielisillä nimillään hirsikota eli *seinâs-kuahtt*.

³²⁷ MTK ptk 30.11.1930.

³²⁸ Ltk ptk 13.1.1932 ja 28.8.1935.

tekstiili- ja ruokatalouteen. Vahteria kritisoitiinkin valintakokouksessa juuri rakennusosaamiseen puutteesta.³²⁹

Vuosikymmen oli Muinaistieteelliselle toimikunnalle haastava, sillä 1930-luvun alun taloudellinen taantuma aiheutti määrärahojen ja palkkojen leikkauksia useana vuonna. Lisäksi toimikunnan sisällä tapahtui useita odottamattomia henkilöstövaihdoksia. Vuonna 1933 kuolivat sekä esihistoriallisen osaston pitkäaikainen johtaja Ailio että historiallisen osaston intendentti Meinander, jotka olivat urallaan osallistuneet myös ulkomuseon hankintoihin. Saman vuoden marraskuussa pidätettiin valtionarkeologi Rinne väärinkäytöksistä epäiltynä.³³⁰ Muinaistieteellistä toimikuntaa jouduttiin johtamaan erilaisilla sijaisjärjestelyillä aina vuoden 1936 alkuun asti myös Antin talon siirtoon kohdistuneen rikostutkinnan aikana.

6.1. Säkylän Antin talo saapuu Seurasaareen

Hämäläinen oli vuonna 1928 järjestänyt Antin talon rakennusten oston Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab:n nimiin, ja hänen uskonsa hankkeen toteutumiseen oli luja. Vuonna 1928 Hämäläinen uskoi, että eduskunnan myöntämän määrärahan turvin Antin talo saataisiin pystytettyä ulkomuseoon kolmen vuoden kuluessa.³³¹ Helmikuussa 1930 opetusministeriö ilmoittikin toimikunnalle, että sille oli myönnetty 150 000 markkaa Antin talon siirtoon.³³² Tämä raha ei riittänyt kattamaan kaikkia kuluja, mutta ensimmäisinä Helsinkiin päätettiin siirtää Säkylästä navetta ja sauna.³³³ Rakennukset myyneet Antin veljekset suostuivat luovuttamaan rakennukset museoon, vaikkeivat olleet saaneet välimies Karhulalta kauppahinnan viimeistä erää. Epäselvää on, tiesikö Hämäläinen tässä vaiheessa hankkeen rahoitusongelmista.³³⁴

Pitkään virkavapaalla Muinaistieteellisestä toimikunnasta ollut, juuri valtionarkeologiksi valittu Rinne sai Antin siirron suunnittelun ja toteuttamisen vastuulleen.³³⁵ Aiemmin ulkomuseon johtaja

³²⁹ Ltk ptk 14.11.1935. Valintakokous oli kiistainen, ja toimikunta joutui ensin äänestämään siitä, olivatko hakijat ylipäättään muodollisesti päteviä ulkomuseon intendentin tehtävään.

³³⁰ Ltk ptk 9.11.1933.

³³¹ Kahiluodon kartanorakennus Seurasaarella --. UA 21.8.1929.

³³² MTK ptk, 1.3.1930.

³³³ KTO ptk 9.3.1930.

³³⁴ Antin talokauppojen rahoitusta sotki laman lisäksi vuonna 1930 käynnistynyt fregatti Osmon museointihanke. Satakuntalainen osakunta halusi lahjoittaa purjelaivan Seurasaaren ulkomuseoon ja aloitti varainkeruun tätä varten. Myös Hämäläinen oli hankkeessa mukana, kirjoittaen rahankeruutarkoituksessa tehtyyn julkaisuun. Karhulan mukaan Antin talon varainkeruussa ahkerasti mukana ollut kirjailija Maila Talvio alkoi myös käyttää aikaansa Osmo-laiivan pelastushankkeeseen. Samalla alueella tapahtunut toinen museointihanke varainkeruuneen vei Karhulan mielestä huomiota Antin talon keräykseltä. Suma, kapseli Antti II, Eevi Karhulan kirje Lempi Ahlolle 11.3.1954.

³³⁵ AAF 1930; MTK ptk 28.4.1930.

oli hoitanut rakennusten siirrot ja ollut niistä vastuussa. Muutokseen ei ilmene suoraan syytä: kenties niukassa taloudellisessa tilanteessa ajateltiin, että näin suuri siirtohanke oli paras alistaa alan ylimmän auktoriteetin valvontaan. Karhulan lesken mukaan tilanne kuitenkin näytti ulkopuolisen silmin siltä, että Rinne ”syrjäytti” kaupasta neuvotelleet Hämäläisen ja Karhulan Antin talon siirrosta.³³⁶

Ulkomuseon johtaja Hämäläiselle jäi 1930 pelkkä siirtotöiden valvonta paikan päällä, ja myös Rinne raportoi toimikunnalle käynnistään Säkylässä.³³⁷ Ilmeisesti Rinteen käytös herätti jollain tapaa paikallisissa närkästystä, sillä Karhula myöhemmin kertoi Rinteen menettelytapojen vieneen paikallisten viimeisetkin lahjoitushalut. ”Rinteen edustaja” oli kieltäytynyt paikallisten talonpoikien siirtotöihin tarjoamasta työvoimasta, jonka rahallinen arvo oli ehdotettu vähennettäväksi kauppahinnasta.³³⁸ Vaikka valtio ei ollut myöntänyt rahaa Antin talon ostoon, rakennusten siirtoa se rahoitti anteliaasti. Paikallisen kansanedustajan vaikutuksesta eduskunta suostui myöntämään vuodelle 1931 Antin siirtokuluihin 855 000 markkaa, enemmän kuin toimikunta oli uskaltanut toivoa.³³⁹

Kesken Antin siirtohankkeen vuonna 1931 Hämäläinen nimitettiin Helsingin yliopistoon kansatieteen professoriksi.³⁴⁰ Seurauksena oli hämmennystä sekä Muinaistieteellisessä toimikunnassa että Satakunnassa. Varainkeruuhankkeen asiamieheksi suostunut Karhula koki, että hänen raskaaksi muuttunut varainkeruutehtävänsä oli sidoksissa nimenomaan Hämäläisen intendentinvirkaan. Kun Hämäläinen siirtyi ulkomuseosta professoriksi, Karhula ei kokenut olevansa itsekään enää vastuussa hankkeesta. Omien sanojensa mukaan Karhula ilmoitti Hämäläiselle suoraan luopuvansa asiamiehen tehtävästä.³⁴¹ Hämäläisen tilalle ulkomuseon intendentiksi valittu Itkonen puolestaan oli ollut sivussa koko umpipihatalohankkeesta.

Antin talo saatiin siirrettyä ja pystytettyä melko nopeasti kahdessa erässä kesinä 1930 ja 1931. Rakennusten sijoittelussa jouduttiin ulkomuseossa tekemään joitain kompromisseja tilan puutteen ja

³³⁶ Suma, kapseli Antti II, Eevi Karhulan kirje Lempi Ahlolle 11.3.1954.

³³⁷ AAF 1930, 203; MTK ptk 27.2.1931.

³³⁸ Suma, kapseli Antti II, J. Karhulan kirjeet T. Itkoselle 27.2.1934 ja 6.3.1934.

³³⁹ AAF 1930, 203; Suma, kapseli Antti II, Eevi Karhulan kirje Lempi Ahlolle 11.3.1954. Siirtokulujen kokonaissummaksi oli toimikunnassa arvioitu 855 000 mk, mutta se uskalsi alkuun anoa eduskunnalta vain 150 000 markkaa. Kokonaissumman myöntäminen oli toimikunnalle yllätys. Siirron rahoituksen helppous ehkä selittää, miksi Antin veljekset antoivat rakennusten siirtotöiden jatkua, vaikka kauppahinnan viimeinen erä oli rästissä.

³⁴⁰ MTK ptk 30.11.1931.

³⁴¹ Suma, kapseli Antti II, J. Karhulan kirjeet Itkoselle 27.2.1934, 6.3.1934 ja 9.3.1934.

maaston vuoksi. Ulkomuseossa kaupungin Antin talolle luovuttama laajennustontti vaatii talousrakennusten sijoittamisen yhteen riviin umpipihan viereen. Lisäksi päärakennus sijoitettiin ikkunat Seurasaaren pääväylää kohti; alkuperäisellä paikalla Korven kylää halkovalle maantielle näkyi vain Antin talon porttiseinä ja salin päätyikkuna (Kuva 13).³⁴² Apua talon sisustamiseen saatiin myös Antin talon vanhalta emännältä Maria Antilta, joka matkusti Helsinkiin toukokuussa 1932 ja lähetti vielä käyntinsä jälkeen museoon tekstiilejä.³⁴³ Antin talo avattiin museoyleisölle helluntaina 1932.³⁴⁴ Jonkinlainen tietokatko tai skisma oli tosiasia, sillä talon ostoon rahaa keränneitä satakuntalaismiehiä tai Karhulaa ei kutsuttu virallisiin Antin talon avajaisiin, mitä Hämäläinen myöhemmin pahoitteli lehdistössä.³⁴⁵

Rakennusten jo ollessa museossa alkoi Antin hankinnan myrskyisin vaihe. Valtionarkeologi Rinne oli luottanut Antin talon siirrossa jo Turussa tuomiokirkon työmaalla käyttämäänsä rakennusmestari Raholaan, tavallisesti Muinaistieteellisen toimikunnan siirtohankkeissa käytetyn työmestari Kivistön sijaan. Marraskuussa 1933 Rinne pidätettiin kavalluksesta epäilynä.³⁴⁶ Myös Säkylässä suoritettiin rikostutkinta, sillä Rinne oli siellä käyttänyt samaa työmaan johtajaa.³⁴⁷ Muinaistieteellinen toimikunta havahtui viimeistään nyt Antin oston puutteelliseen rahoitukseen ja kirjoitti Karhulalle.³⁴⁸ Vaikka Antin talon siirrossa ei todettu tapahtuneen taloudellista väärinkäytöstä³⁴⁹, rikostutkinta herätti viimeistä maksuerää yhä odottaneet Antin veljekset penäämään saataviaan. Itkonen kirjoitti heille saadakseen lisää aikaa asioiden järjestelyyn.³⁵⁰ Maaliskuussa 1934 Antit kuitenkin aloittivat oikeustoimet Oy Seurasaaren Ulkomuseo Ab:tä vastaan saadakseen Antin talon hinnasta edelleen puuttuvat 35 000 markkaa. Veljesten mukaan he olivat esittäneet ”lukuisia vaatimuksia” puuttuvan summan saamiseksi.³⁵¹

³⁴² Valonen & Vuoristo 1994, 133.

³⁴³ Suma, kapseli Antti II, Itkosen kirje Maria Antille 26.4.1932, Maria Antin kirje Itkoselle 30.4.1932 ja Itkosen kirje Maria Antille 26.5.1932.

³⁴⁴ Antintalo avattu Seurasaarella. VS 28.5.1932.

³⁴⁵ Erään kansankulttuurimme --. LS 8.5.1932.

³⁴⁶ MTK ptk, 9.11.1933.

³⁴⁷ Suma, kapseli Antti II, J. Karhulan kirje Itkoselle 6.3.1934.

³⁴⁸ Suma, kapseli Antti II, J. Karhulan vastauskirje Itkoselle 27.2.1934 ja Oy Seurasaaren Ulkomuseo Ab:n pöytäkirja 28.2.1934.

³⁴⁹ Nykytutkija ei voi olla huomaamatta Raholan Rinteelle toimittamien kustannuslaskelmien ja Antin todellisten siirtokulujen eroa. Laskelmien perusteella Antin siirtoon anottiin 900 000 mk määrärahaa, mutta toteutuneet siirtokulut olivat vain 455 000 mk. Rinne totesi 1931 toimikunnalle antamassaan raportissa huomanneensa Raholan arvion eroavan sadoilla tuhansilla aiemmista, mutta piti sitä pikemminkin merkinä Raholan osaamisesta ja otti Raholan mukaan hankkeeseen. Rikostutkinnassa ilmeni, että Rahola ja Rinne olivat kavaltaneet Turun tuomiokirkon ja Suomenlinnan kunnostustyömailta rahaa. Rinne tuomittiin 1935 viraltapantavaksi ja kuritushuonerangaistukseen. Suma, kapseli Antti II, Rinteen selonteko Muinaistieteelliselle toimikunnalle 9.2.1931; Immonen 2013, 104.

³⁵⁰ Suma, kapseli Antti II, Itkosen päiväämätön kirjekopio.

³⁵¹ Suma, kapseli Antti II, Oskari ja Viljo Antin kirje Helsingin kaupungin raastuvanoikeudelle 3.3.1934 ja haaste Helsingin raastuvanoikeuteen 6.3.1934.

Oikeustoimet uhkasivat nyt myös Muinaistieteellisen toimikunnan jäseniä. Itkonen oli ulkomuseon intendentiksi tullessaan noussut myös osakeyhtiön toimitusjohtajaksi ja vt. valtionarkeologi Carl Nordmankin oli sen osakas.³⁵² Karhula totesi kirjeessään toistuvasti kertoneensa Hämäläiselle Antin oston rahoitusongelmista. Karhulan mukaan hänen ehdotuksensa varainkeruusta hylättiin Rinteen ollessa hankkeessa mukana, ja että hän oli ilmoittanut suoraan, ettei alkaisi taistella lahjoituksista.³⁵³ Viime hetkellä ennen oikeudenkäyntiä, 22.3.1934, Karhula laati Antin veljesten kanssa velkakirjan 25 00 markasta, toimien jälleen Oy Seurasaaren Ulkomuseo Ab:n nimissä, ja oikeushaaste raukesi.³⁵⁴ Karhulan onnistui saada osa velasta anteeksi. Osakeyhtiö lahjoitti virallisesti Antin talon valtiolle 29.3.1934.³⁵⁵ Syynä oli todennäköisesti pyrkimys turvata Antin talon museossa pysyminen, sillä jo aiemmin oli arveltu, ettei valtio sallisi sen museossa olevan rakennuksen pakkohuutokauppaa.³⁵⁶

Velkakirja Antin veljesten ja Karhulan välillä tehtiin alkuun kahdeksi vuodeksi, mutta sitä jouduttiin jatkamaan keväällä 1936 toisella kaksivuotiskaudella.³⁵⁷ Edelleen kauppahinnasta puuttuvien rahojen keruu jäi kuitenkin Karhulan vastuulle, eivätkä Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab tai Muinaistieteellinen toimikunta tietävästi tarjonneet Karhulalle apua asiassa. Päinvastoin osakeyhtiön vuosikokouksessa 1938 todettiin, että yhtiöllä oli velkaa vielä 5000 mk, mutta että lainaa lyhentänyt Karhula oli luvannut senkin suorittaa lähiaikoina.³⁵⁸ Lopulta vuonna 1938 Antin talon kauppahinta saatiin kokoon ja Karhulalle lähetettiin asiasta kiitoskirjelmä.³⁵⁹

1930-luvun ilmapiiriä on kuvattu kosmopoliittisemmän 1920-luvun jälkeen korostetun nationalistiseksi. Esimerkiksi nuori suomalainen elokuvateollisuus nojasi suurelta osin maalaisromantiikkaan ja -komediaan kaupunkikuvien jäädessä poikkeuksiksi.³⁶⁰ Suomenkieliseltä herännäisalueelta siirretyn Antin talon museointi sopii siis hyvin ajan kulttuuri-ilmapiiriin, ja talo

³⁵² Suma, kapseli IX, Oy Seurasaaren Ulkomuseo Ab:n yhtiökokouksen pöytäkirjat 26.2.1921, 7.12.1925 ja 15.3.1932. Nordman oli kytköksissä osakeyhtiöön jo ennen uraansa Muinaistieteellisessä toimikunnassa.

³⁵³ Suma, kapseli Antti II, J. Karhulan kirje Itkoselle 9.3.1934. Karhulan kertomaan ei kuitenkaan ilmeisesti uskottu, sillä kirjeen marginaaliin on kirjoitettu "*Vale!*".

³⁵⁴ Suma, kapseli II, Karhulan sähke Itkoselle 22.3.1934 ja jäljennös 22.3.1934 laaditusta velkakirjasta.

³⁵⁵ Suma, kapseli Antti II, Oy Seurasaaren Ulkomuseo Ab:n pöytäkirja 29.3.1934.

³⁵⁶ Suma, kapseli Antti II, Itkosen päiväämätön kirjekopio.

³⁵⁷ Suma, kapseli IX, Oy Seurasaaren Ulkomuseo Ab:n vuosikertomus 1936.

³⁵⁸ Suma, kapseli III, Osakeyhtiö Seurasaaren Ulkomuseon vuosikokouspöytäkirja 24.2.1938.

³⁵⁹ Suma, kapseli III, Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab:n toimintakertomus 31.12.1938. Jälkimaailmalta Antin talon hankinnan oikeushaasteisiin johtaneet ongelmat ovat joko unohtuneet tai tietoisesti siloteltu. Esimerkiksi ulkomuseota 1950-luvulla johtanut Niilo Valonen mainitsee omassa julkaisussaan lyhyesti, että Antin talo hankittiin Satakunnan nuorisoseuran varoilla. Valonen & Vuoristo 1994, 133.

³⁶⁰ Ylikangas 2007, 301–302.

valjastettiin pian kulttuurihankkeiden näyttämöksi. Esimerkiksi Ylioppilasteatteri esitti vuodesta 1937 alkaen kesäisin näytelmiä sen pihamaalla. Ohjelmisto koostui museoympäristöön sopivista suomalaiskansallisista näytelmistä, ja näytelmien kansatieteelliseen aitouteen kiinnitettiin erityistä huomiota. Ylioppilasteatterin johtaja Jouko Paavolalla oli kertomansa mukaan Kansallismuseossa neuvonantaja, joka opasti tarvittaessa näytelmien kansatieteellisten ongelmien kanssa.³⁶¹

6.2. Lapin osasto virallistuu

Huolimatta jo 1910-luvulla alkaneista valmisteluista, virallinen ”Lapin osasto” lykkääntyi ja jäi 1930-luvun hankkeeksi (Kuva 16). Osasto muodostettiin 1930-luvun alkuvuosina ulkomuseoalueen pohjoispäähän, ulkomuseon pohjois-etelä -akselille perustuneen pienoisi-Suomi-ajatuksen mukaisesti. Lapin osaston lopulliseen toteutumiseen saattoi vaikuttaa saamelaisuuskimuksissa kunnostautuneen Itkonen nimitys ulkomuseon johtajaksi tammikuussa 1932.³⁶² Aineiston valossa Itkonen tarttui heti toimeen, sillä toimikunnan vuosikertomus mainitsee, että vuonna 1926 Petsamosta tuodut kota ja niliaitta erotettiin 1932 aidalla. Osastoon siirrettiin myös aiemmin Karjalan tupien läheisyydessä esillä ollut tunturilaiskota (Kuva 4). Lisäksi osastoon tuotiin tunturilaiskodan runko Inarista ja kolme kevytrakenteista ”säiliörakennusta (luova, suonger, luökti)” (Kuva 18).³⁶³

Kesällä 1932 Lapin osastossa oleskeli syntyperäinen lappalainen esittelemässä Lapin elämää ja työtapoja yleisölle.³⁶⁴ Tekstiaineisto ei mainitse häntä nimeltä, mutta kuva-arkiston valokuva kertoo kyseessä olleen Juhani (Johan) Nuorgam -nimisen nuoren miehen. Vuonna 1933 Itkonen esitti virallisesti talonmiehen palkkaamista ulkomuseoon. Ajatuksena Itkosella oli, että kyseiseksi vuodeksi töihin palkattaisiin lappalainen, joka samalla voisi toimia myös Lapin Sivistysseuran palveluksessa ”lapinkielen kielimestarina”. Itkonen ehdotti, että tähän anottaisiin valtioneuvostolta määrärahaa. Toimikunta hyväksyi idean, mutta päätti että rahaa anottaisiin vasta seuraavalle vuodelle.³⁶⁵ Jotakin kautta rahoitus silti järjestyi, sillä Nuorgam oli ulkomuseossa töissä jo kesällä 1933, ja samana vuonna Lapin osaston kukkulan kalliainen laki tasoitettiin sopivammaksi tunturilaiskodalle.³⁶⁶

³⁶¹ Eerikäinen 1988, 157.

³⁶² AAF 1932, 58.

³⁶³ AAF 1932, 114–115.

³⁶⁴ AAF 1932, 114–115.

³⁶⁵ MTK ptk 9.2.1933.

³⁶⁶ AAF 1933, 166–167.

Kuva-arkisto ja vuosikertomukset kertovat Nuorgamin palanneen ulkomuseoon töihin kesinä 1934 ja 1935. Vuosikertomukset eivät kertaakaan mainitse Nuorgamia nimeltä, vaan häneen viitataan systemaattisesti ”lappalaisena”.³⁶⁷ Täysin tuntematon Nuorgam ei kuitenkaan ollut, sillä Ylioppilaslehti haastatteli häntä keväällä 1935, jolloin ilmestyi ensimmäinen saamenkielinen aapinen. Nuorgam oli auttanut teoksen kieliasun viimeistelyssä. Samassa haastattelussa Nuorgam kertoi työskentelystään Seurasaareissa.

*”Kesäksi minut ”värvättiin” näytteille Seurasaareen. Siellä oli kota, jossa keittelin, heitin lassoa ja puhuin puuta heinää ihmisille, jotka katsoivat minua kuin jotakin ihmeolentoa.”*³⁶⁸

Nuorgam kertoi päätyneensä alun perin ulkomuseoon töihin tuntemansa fonetiikan professori Frans Äimän kautta. Äimä oli Lapin Sivistysseuran hallituksen jäsen yhdessä Itkosen kanssa.³⁶⁹ Ilmeisesti henkilökohtaiset suhteet vaikuttivat taustalla, sillä Nuorgamin työnäytökset Seurasaareissa loppuivat Itkosen jätettyä ulkomuseon johtajan tehtävän.³⁷⁰

Nykynäkökulmasta ulkomuseossa 1930-luvulla tapahtunut lappalaiskulttuurin esittelemisen ”aidon lappalaisen” avulla voi muistuttaa ns. ihmistarhoista (*human zoo*), mutta sivistyneistö koki asian toisin. Helmikuussa 1939 helsinkiläiset saivat lehdistä lukea mainoksen Kaisaniemen kentälle pystytetystä ”täydellisestä lappalaiskylästä”. Yksityiskohtaisessa mainoksessa kerrottiin, että kylästä löytyy mm. ”kolttaukko Jäämerenrannalta ja kolttatyttö Sisä-Petsamosta”. Mainoksen mukaan vierailijat pääsivät näkemään lappalaisten ja kolttain arkielämää. Lapin Sivistysseura laati pian lausunnon, jonka mukaan järjestäjät tavoittelivat vain taloudellista voittoa arveluttavin keinoin. Sivistysseuran mukaan lappalaiset joutuivat näin antamaan väärän käsityksen heimostaan. Lausunnossa tuomittiin tällaiset kiertelevät ”ihmistarhat” ja vaadittiin, että pohjoisen asukkaita ja elintapoja pitäisi esitellä hienotunteisuudella ja kunnioituksella.³⁷¹ Lapin Sivistysseuran näkökulmasta ulkomuseossa tapahtuneen kaltainen toiminta muuttui kaupallisessa ympäristössä tuomittavaksi.

Lapin rakennusten ongelmaksi osoittautui huono säilyvyys ulkomuseossa. 1939 kesken Pertinotsan pystytyskiireiden päätettiin purkaa yksi lapin kota, koska sen katto todettiin aivan lahonneeksi.

³⁶⁷ AAF 1934, 223; AAF 1935, 279.

³⁶⁸ P--la 1935, 169.

³⁶⁹ Lehtola 2012, 6.

³⁷⁰ Nuorgam oli myöhemmin 1960-luvun alussa mukana perustamassa saamelaiskulttuuria esittelevää ulkomuseota Inariin. Siida viettää 20-vuotisjuhlavuottaan. LK 21.1.2018.

³⁷¹ Nyström 2019, 149.

Ajatuksena tuolloin oli myöhemmin rakentaa aineksista uusi kota “ellei samanlaista kotaa Lapista enää saisi.”³⁷² Näin ei kuitenkaan ilmeisesti koskaan tapahtunut. Myöhemmin myös Lapin osastoa ympäröinyt aita purettiin ja sen rakennukset siirrettiin.

6.3. Pitkäaikainen haave karjalaistalosta: Pertinotsa Suojärveltä

Karelianismi oli vaikuttanut suurelta osin suomalaiseen kulttuuriin jo 1800-luvun lopulta lähtien, mutta ilmiö koki uuden tulemisen 1930-luvulla.³⁷³ Jo 1910-luvulla Heikel toivoi ulkomuseoon kookasta, niin sanottua novgorodilaistyyppistä karjalaistaloa, jollainen oli mainittu tavoitteena jo Antellin mietinnössä. Tällaisten talojen leimallisina piirre on ihmisten ja eläinten asumusten sijoittaminen saman katon alle.³⁷⁴ Heikel joutui kuitenkin aluksi tyytymään pienempään karjalaisrakennukseen, niin kutsuttuun Kaukolan savutupaan.

Karjalaisten rakennusten hankinta alkoi keväällä 1911, jolloin Heikel kertoi toimikunnalle Sireliuksen ehdottaneen kahden savutuvan pelastamista, pyytäen lupaa lähteä tarkistamaan rakennuksia.³⁷⁵ Tämän kaltaisia yksinkertaisesti sisustettuja savutupia asuttivat yleensä Karjalan luterilaiset perheet.³⁷⁶ Ulkomuseon karjalaishankinta aiheutti kuitenkin muinaistieteilijöissä myös erimielisyyttä. Ensimmäisenä myös ulkomuseoon ostettuun Kaukolan savutupaan tutustunut³⁷⁷ kansatieteellisen osaston johtaja Sirelius halusi hankkia myös rakenteille olleeseen Kansallismuseoon savutupainterioöriin, eikä pitänyt ulkomuseossa olevaa karjalaisasumusta riittävänä. Toimikunta oli aluksi vastahakoinen.³⁷⁸ Lopulta Sireliuksen henkilökohtaisen vetoimuksen jälkeen myös Kansallismuseoon hankittiin karjalainen asumus.³⁷⁹ Kaukolan savutuvat olivat alkuun osakeyhtiön omistuksessa ja ne siirrettiin ulkomuseoon vuonna 1913.³⁸⁰ Heikel tarjosi 1914 kaikkia osakeyhtiön omistamia rakennuksia valtiolle lunastettavaksi ja tarjous hyväksyttiin.³⁸¹

³⁷² AAF 1939, 257.

³⁷³ Fewster 2006, 313–314.

³⁷⁴ Ailio 1908, 5.

³⁷⁵ Suma, kapseli III, Heikelin kirje Muinaistieteelliselle toimikunnalle 22.4.1911.

³⁷⁶ Järvelä-Hynynen 1997, Kaukolan Niemelä.

³⁷⁷ [Heikel] 1919, 9.

³⁷⁸ MTK ptk 30.5.1912 ja 12.9.1912.

³⁷⁹ MTK ptk 10.10.1912 ja 15.5.1913. Kansallismuseoon ostettiin tämän seurauksena Jaakkimasta savutupa, joka sijoitettiin sisätiloihin ns. Kalevalahuoneeseen. Jaakkiman tuvan sijoittaminen sisätiloihin vaati Kansallismuseossa yhden seinän purkamisen, mikä todistaa, kuinka tärkeänä karjalaisen kulttuurin esillepanoa pidettiin.

³⁸⁰ Suma, kapseli III, O. Kivistön kirje A. O. Heikelille 7.7.1913; Suma, kapseli Kirkko, 12.12.1914 päivätty todistusluonnos.

³⁸¹ Suma, kapseli II, A. O. Heikelin kirje Muinaistieteelliselle toimikunnalle 12.2.1914; MTK ptk 12.2.1914.

Ajatus suuremmasta “venäläistyypisistä” asuintalosta ei tämän jälkeen unohtunut, mutta hanke painui pitkäksi aikaa taka-alalle. Heikelin viisivuotissuunnitelmassa 1925–1929 kyllä mainittiin “itäkarjalainen rakennuskompleksi”³⁸², mutta konkreettisia tekoja sellaisen löytämiseksi ei kuitenkaan juuri tehty pohjalaisrakennusten, kartanon ja Antin talon viedessä Muinaistieteellisen toimikunnan aikaa. Tämä sopii yhteen ajan kulttuuri-ilmapiirin kanssa, sillä heti itsenäistymisen jälkeen Suomi suuntautui yleisestikin enemmän länteen.³⁸³ Vuonna 1927 Hämäläinen teki yksittäisen matkan Suistamoon tarkastaakseen siellä olevan vanhan talon.³⁸⁴ Kuitenkin vasta 1920-luvun lopulta vähitellen lisääntyneet kansatieteelliset tutkimusmatkat Karjalan kannakselle osoittautuivat hedelmällisiksi.

Ensimmäisenä kannakselle ei lähtenyt laajempia tutkimuksia tekemään Hämäläinen, vaan Itkonen ja Vahter³⁸⁵, jotka mahdollisesti kertoivat Hämäläiselle havainnoistaan. Hämäläinen oli tietoinen myös Suojärvellä olleesta niin kutsutusta Bomban talosta, sillä hänelle oli kerrottu talon olevan purku-uhan alla.³⁸⁶ Hämäläinen itse matkusti Suojärvelle vasta huhtikuussa 1931 ja ehdotti tämän jälkeen määrärahan anomista Spirido Makkosen novgorodilaistyyppisen talon (Kuva 15) ostoon.³⁸⁷ Myös kansatieteellinen osasto käsitteli kokouksessaan sitä, miten ulkomuseota olisi Antin talon jälkeen täydennettävä. Osasto yhtyi Hämäläisen näkemykseen, että museoon olisi ensi tilassa hankittava rajakarjalainen talo.³⁸⁸

Kansatieteellinen osasto päätti esittää, että talon ostamista ja siirtoa varten anottaisiin 215 000 markan lisämääräraha vielä samalla vuodelle.³⁸⁹ Hämäläisen esityksessä karjalaistalo näyttäytyi luontevana parina juuri ulkomuseoon saadulle länsisuomalaiselle Antin talolle, ja “edustaisi myös rajan takaista Karjalaa”.³⁹⁰ Toimikunnan enemmistö asettui lopulta Hämäläisen ja Pertinotsan taakse, vaikka Ailio vastusti rakennuksen hankintaa melko teräväsanaisesti:

“" Ulkomuseoon siirretyt rakennukset ovat tieteelle toisarvoista tutkimusaineistoa, ja niihin uhratut varat voidaan paljon hyödyllisemmin käyttää muihin kansallisen tieteen tarkoituksiin. Milloin halutaan jostakin harvinaisesta talotyypistä, joka on liian suuri ja kallis ulkomuseoon

³⁸² Suma, kapseli II, luonnos “Mitä rakennuksia pitäisi saada ulkomuseoon hankituiksi lähimpänä tulevaisuutena (1925–1929)”.

³⁸³ Meinander 2017a, 215, 222.

³⁸⁴ AAF 1927, 69.

³⁸⁵ MTK ptk 16.7.1929 ja 17.10.1930.

³⁸⁶ Suma, kapseli Pertinotsa, lakitiet.yo. Kuoppamäen kirje Hämäläiselle 25.9.1930.

³⁸⁷ MTK ptk 16.4.1931; KTO ptk 18.4.1931 ja 2.5.1931.

³⁸⁸ KTO ptk 18.4.1931, AAF 1931, 51.

³⁸⁹ KTO ptk 18.4.1931

³⁹⁰ Suma, kapseli Pertinotsa, “Seurasaaren ulkomuseota varten vuodeksi 1932 tarvittavista määrärahoista”.

siirrettäväksi, säilyttää havainnollinen kuva vastaisiin aikoihin, on pahi- tai kipsimalli riittäväksi katsottava (--).³⁹¹

Kenties edelleen heikosta taloustilanteesta johtuen toimikunta jätti kuitenkin Opetusministeriön harkintaan, voitiinko määräraha myöntää.³⁹² Rahoitusta ei 1930-luvun alun taantumassa saatu, vaan seuraavana vuonna ulkomuseon määräraha päinvastoin supistui entisestään.³⁹³ Kaupat Pertinotsasta kariutuivat.

Parin vuoden tauon jälkeen rajakarjalaistalo nousi uudelleen esiin. 1934 ulkomuseon intendentti Itkonen matkusti Suojärvelle, Salmeen ja Suistamoon tutkien asuintaloja ja rukoushuoneita ulkomuseoon siirtoa varten.³⁹⁴ Tällainen kyläkappeli oli sisältynyt jo ensimmäisiin ulkomuseosuunnitelmiin.³⁹⁵ 1935 samassa tehtävässä samoille paikkakunnille matkusti kansatieteellisen osaston amanuenssi Auvo Hirsjärvi. Suistamo ja Suojärvi pysyivät toimikunnan matkaohjelmissa myös kesinä 1936 ja 1937, jolloin ulkomuseon uusi intendentti Vahter neuvotteli uudelleen Pertinotsan talon ostosta ulkomuseoon.³⁹⁶ Vahterin muistikirja kertoo hänen tuolloin pohtineen eri vaihtoehtoja, sillä siinä mainitaan yhteensä kymmenen suojärveläistaloa, joista lähes kaikki oli dokumentoitu tai valokuvattu Muinaistieteellisen toimikunnan toimesta vuonna 1899.³⁹⁷ Vuoden 1938 keväällä toimikunta anoi uudelleen määrärahaa rajakarjalaisen talon ostoon. Seuraavan vuoden alussa ulkomuseon ilmoitettiin saaneen toivotut 155 000 markkaa.³⁹⁸

Karjalaistalon hankintaan heijastui asumisen modernisaatio aiempaa enemmän. Hämäläinen totesi jo 1930-luvun alussa karjalaistaloja olevan enää lähinnä Ilomantsin, Korpiselän, Suojärven ja Salmin pitäjässä. Toimikunnan punnitessa eri vaihtoehtoja jouduttiin myös pohtimaan hankittavan rakennuksen palauttamista alkuperäiseen asuun, sillä käytännössä kaikkia talovaihtoehtoja oli jossain määrin uudistettu.³⁹⁹

Rahoituksen varmistuttua karjalaistalon hankinta eteni sujuvasti. Vahter matkusti tammikuussa 1939 työmestari Kivistön kanssa uudelleen Suojärvelle tarkastamaan kolme taloa: Moiseinvaaran

³⁹¹ KTO ptk 2.5.1931.

³⁹² AAF 1931, 55.

³⁹³ MTK ptk 29.12.1931; AAF 1932, 99.

³⁹⁴ AAF 1934, 210.

³⁹⁵ Ailio 1908, 24.

³⁹⁶ AAF 1935, 267; AAF 1936, 45; AAF 1937, 114.

³⁹⁷ Suma, kapseli Pertinotsa, Vahterin muistikirjakalenteri 1937.

³⁹⁸ MTK ptk 29.3.1938; KTO ptk 3.1.1939.

³⁹⁹ Suma, kapseli Pertinotsa, "Esitys Seurasaaren ulkomuseota varten vuodeksi 1932 tarvittavista määrärahoista".

eli Pertinotsan, Ignoilan ja Hyrsylän. Talosta oli toimikunta varautunut maksamaan 55 000 markkaa.⁴⁰⁰ Tässä yhteydessä todettiin Makkosen perikunnan omistama Pertinotsa parhaaksi vaihtoehdoksi. Matkan jälkeisessä toimikunnan kokouksessa käsiteltiin Vahterin matkalasku, ja ilmeisesti keskusteltiin muutenkin hankinnasta, sillä lähes välittömästi Vahter kirjoitti Pertinotsan omistajille ja kysyi, suostuisivatko he tinkimään asettamastaan 65 000 markan hinnasta.⁴⁰¹ Helmikuussa 1939 Vahter palasi Suojärvelle ostaakseen talon ja kauppakirja allekirjoitettiin.⁴⁰² Siirtohanke kuitenkin keskeytyi hetkeksi, sillä Toimikunnan tuli varmistua Makkosen testamentin laillisuudesta.⁴⁰³

Kesäkuussa 1939 Pertinotsan siirtotyöt aloitettiin. Vahter teki samalla kyseisestä talosta muistiinpanoja ja keräsi siihen sisustusta Suojärvellä ja lähipitäjissä.⁴⁰⁴ Rahoitus osoittautui kuitenkin jälleen ongelmalliseksi. Syyskuun alussa toimikunnan käsitellessä lisämenoarviota, oli listalla myös lisäraha Pertinotsan kuluihin.⁴⁰⁵ Työmestari Kivistö ilmoitti, että kun häneltä oli pyydetty kustannusarviota alkuvuodesta, ei ollut vielä varmuutta siitä, mikä kolmesta rakennuksesta valittaisiin. Hänelle oli tuolloin kerrottu, että siirrettävää rakennusta voisi verrata Kurssin taloon, jossa esimerkiksi uuneja oli vain yksi. Ostettu Pertinotsa oli kuitenkin lähes kaksi kertaa suurempi kuin Kurssi, ja lattiapinta-alaakin liki 100 neliometriä enemmän. Pelkkä hirsien paino merkitsi rahtikulujen tuplaantumista, minkä lisäksi menoja aiheutti uusittavien hirsien määrä.⁴⁰⁶ Lisätyötä aiheuttivat talon muutostyöt. Pertinotsan kellarihuone oli 1900-luvun alussa muokattu asuttavaksi pirttihuoneeksi, jossa oli ikkunat, uuni ja ovi alaeteiseen, Samalla alaeteiseen oli tehty oviaukko karjasuojaan. Seurasaareen siirrettäessä Pertinotsa haluttiin palauttaa alaeteisen ovia lukuun ottamatta alkuperäiseen asuun, ja alapirtistä tehtiin jälleen kellarihuone.⁴⁰⁷

Pertinotsan talo edustaa niin kutsuttua rajakarjalaista eli novgorodilaista talotyyppiä. Tyypillisiä piirteitä näissä taloissa ovat kaksi- tai kolmikerroksisuus, jyrkähkö katto sekä päätyyn sijoitetut useat ikkunat ja koristeparveke. Lisäksi asuinpirtistä oli yleensä kulkuyhteys alas kellariin eli karsinaan. Rajakarjalaistalon pohjakerroksessa oli tyypillisesti vain mainittu kellarihuone,

⁴⁰⁰ AAF 1939, 258.

⁴⁰¹ MTK ptk 26.1.1939; Suma, kapseli Pertinotsa, Vahterin 23.1.1939 laatima selonteko ja Vahterin kirje Outi Makkoselle 28.1.1939.

⁴⁰² Suma, kapseli Pertinotsa, 16.2.1939 päivätty Pertinotsan kauppakirja.

⁴⁰³ AAF 1939, 242–243, 258.

⁴⁰⁴ AAF 1939, 258.

⁴⁰⁵ MTK ptk 6.9.1939

⁴⁰⁶ Suma, kapseli Pertinotsa, Kivistön kirje Vahterille 14.7.1939 ja lisämääräraha-anomus 12.8.1939.

⁴⁰⁷ Myöhemmin ulkomuseossa tukittiin myös eteisestä tanhuan puolelle vievä ovi. Valonen & Vuoristo 1994, 118.

aittahuone sekä eläinten puoli eli tanhut. Varsinaiset asuinhuoneet sijaitsivat karjalaistalon toisessa kerroksessa, kuten myös tanhuan yläpuolella oleva heinäsuoja. Toisen kerroksen eteisestä oli tyypillisesti ovi heinäsuojaan, josta päästiin alas eläinten luo portaita pitkin. Tanhunaan oli pääsi myös ulkokautta, mutta talonväki käytti yleensä sisäreittä.⁴⁰⁸ Pertinotsassa oli kaikki edellä mainitut piirteet. Perimätiedon mukaan Pertinotsaa alettiin rakentaa jo 1860-luvulla, mutta se valmistui vasta 1884.⁴⁰⁹ Pertinotsa onkin ulkomuseon rakennuksista nuorimpia. Koristelultaan Pertinotsa on pelkistetympi kuin vanhemmat pohjoisvenäläistyylliset talot. Sen koristeellisin osa on ullakkokerroksen koristeparveke, jonka laudoissa näkyy renessanssiin pohjautuva balusterimuoto.⁴¹⁰

Aineistossa ei mainita lainkaan ulkorakennusten hankkimista Pertinotsan yhteyteen. Pertinotsalle katsottiin olevan ulkomuseossa luonteva paikka Kaukolan savutuvan vieressä ja alueella oli valmiiksi kolme Kannaksen alueelta 1925 siirrettyä aittaa.⁴¹¹ Tämä tarkoitti valmiita Pertinotsaa lähellä olevia ulkorakennuksia, mutta samalla vähäisempää tilaa. Pertinotsaa ulkomuseossa ympäröivien ulkorakennusten määrä on kuitenkin pieni verrattuna siihen, mikä olisi ollut etnografisesti oikein. Karjalaistaloissa aittojen määrä vaihteli talon varallisuuden ja asukasmäärän mukaan; suurperheissä aittoja saattoi olla kymmeniä. Lisäksi karjalaistaloon kuuluivat palonarat ja usein kauemmas sijoitetut sauna ja riihi.⁴¹²

Seurasaarella rakennus sijaitsi kallioisessa maastossa mäntyjen ympäröimänä. Vahter harmittelikin heti tuoreeltaan maiseman poikkeavan Moiseinvaaaran paljaasta vaaramaisemasta.⁴¹³ Pertinotsa ehdittiin syksyllä 1939 rakentaa ulkomuseossa vesikattoon, vaikka valmistautuminen sodan varalta oli vähitellen alkanut Muinaistieteellisessä toimikunnassa. Syyskuussa valtionarkeologi tiedusteli mahdollisuutta evakuoida Kansallismuseon kokoelmia valtion omistamaan Suitian kartanoon, ja lokakuussa saatiin evakuointitoimet päätökseen.⁴¹⁴ Ulkomuseoon ja sen esineisiin ei kuitenkaan talvisodan alla kohdistunut erityisiä suojaustoimia.

⁴⁰⁸ Valonen & Vuoristo 1994, 116.

⁴⁰⁹ Järvelä-Hynynen 1997, Pertinotsa.

⁴¹⁰ Valonen & Vuoristo 1994, 121.

⁴¹¹ AAF 1925, 163.

⁴¹² Valonen & Vuoristo 1994, 38, 41, 127.

⁴¹³ Vahter 1941, 7.

⁴¹⁴ MTK ptk 13.10.1939.

7. Ulkomuseo 1940–1947: välirauhasta “vaaran vuosiin”

Sota-aika merkitsi yhteiskunnan poikkeustilaa, mutta rintamatilanne tai vuosien 1945–1948 sisäpoliittiset myrskyt eivät juuri Muinaistieteellisen toimikunnan tai ulkomuseon asiakirja-aineistossa näy. Ilmeisesti Muinaistieteellinen toimikunta sai Pertinotsan viimeistelyä varten anomansa lisämäärärahan sodasta huolimatta, sillä jo ennen talvisodan loppumista työmestari Kivistö valtuutettiin hoitamaan Pertinotsan katon viimeistelyä.⁴¹⁵

Ulkomuseon toiminta jatkui talvisodan jälkeen toukokuussa 1940 normaalisti, ja tuolloin viimeisteltiin Pertinotsan pystytys- ja sisustustyöt, jotka veivät suurimman osan ulkomuseon määrärahasta. Muuten museossa tehtiin vain välttämätön. Pertinotsan viimeistelytyöissä ulkomuseota auttoi myös Talonpoikaiskulttuurisäätiön myöntämä 26 000 markan avustus, ja Pertinotsa avattiin yleisölle 21. heinäkuuta ilman suurempia seremonioita (Kuva 19).⁴¹⁶ Mahdollisesti rakennuksen viimeistelyitä kiritti pyrkimys saada luovutetusta Karjalasta muistuttava rakennus yleisölle auki. Tähän viittasi kirjoituksessaan muun muassa sanomalehti Uusi Suomi, joka totesi talon olevan ”ehyt kappale kaunista vanhan runon Karjalaa, jonka talven sota tuhosi.”⁴¹⁷ Ulkomuseon kävijämäärät pysyivät edelliskesän tasolla, noin 40 000 kävijässä. Ylioppilasteatteri näytteli sunnuntaisin Antin pihalla, mutta vuosia ulkomuseossa järjestetyt kansantanssiesitykset sen sijaan loppuivat.⁴¹⁸ Tanssiesitysten loppumiseen vaikutti todennäköisesti talvisodan myötä voimaan tullut tanssikielto, vaikka näytösluonteinen tanssi olikin sallittua.⁴¹⁹

Valtion myöntämiä määrärahoja vähennettiin toisen maailmansodan vuosina myös ulkomuseossa. Välirauhan aikana alkuvuodesta 1941 tiedotettiin, ettei valtion omaisuudelle enää hankittaisi palovakuutuksia. Muinaistieteellinen toimikunta vetosi erikseen opetusministeriöön, että ulkomuseon rakennukset voitaisiin jatkossakin vakuuttaa tulipalon varalta, mutta tähän ei suostuttu.⁴²⁰ Saman vuoden alussa Oy. Forssa Finlayson Ab. lahjoitti ulkomuseolle Tammelan Hykkilän kylässä olevan “hiilenpolttajan majan”, jota amanuenssi Auvo Hirsjärvi oli syksyllä 1940

⁴¹⁵ MTK ptk 20.2.1940.

⁴¹⁶ AAF 1940, 296.

⁴¹⁷ Karjalaisen rakennuskulttuurin komea muistomerkki. US 21.7.1940.

⁴¹⁸ AAF 1940, 297.

⁴¹⁹ Tikka & Nevala 2020, passim.. Joulukuussa 1939 määrättyä tanssikieltoa edelsi pitkä yhteiskunnallinen keskustelu tanssin moraalisuudesta. Välirauhan aikana 1940–1941 tanssikieltoa hetkellisesti lievennettiin. Kun huomioi näytösluonteisen tanssin olleen läpi sotavuosien sallittua, kielii tanssiesitysten pitkä tauko ulkomuseon ja sen yhteistyötahojen taipumuksesta konservatismiin.

⁴²⁰ AAF 1941, 9.

käynyt katsomassa. Tällaista majaa ulkomuseoon oli alusta lähtien kaavailtu.⁴²¹ Kuljetusvaikeuksien takia rakennusta ei kuitenkaan voitu tuolloin siirtää ulkomuseoon. Vuonna 1941 ulkomuseo oli normaalisti auki keväästä syksyyn, vaikka Kansallismuseon näyttelyt suljettiin kesäkuussa syttyneen jatkosodan vuoksi ja sen jälkeen avattiin marraskuussa jyrkästi supistettuna.⁴²² Ylioppilasteatterin näytökset kuitenkin loppuivat jatkosodan syttyttyä, ja sodan aiheuttamat ”liikennevaikeudet” aiheuttivat muutenkin kävijämäärän putoamisen alle neljäsosaan edellisvuodesta.⁴²³

Joulukuussa 1941 alkaneessa asemasotavaiheessa Kansallismuseota pidettiin supistetusti auki, ja Muinaistieteellinen toimikunta teki useamman matkan miehitetylle Inkerin alueelle.⁴²⁴ Valtion tieteellinen Itä-Karjalan toimikunta pyysi heti vuoden 1942 alussa toimikuntaa ilmoittamaan sen Itä-Karjalaa koskevista tutkimussuunnitelmista.⁴²⁵ Suhtautuminen Vienan Karjalaan vaihteli toimikunnan eri osastoissa. Historiallinen osasto olisi mieluiten lähettänyt tutkimustehtäviin ulkopuolisia stipendiaatteja, kun taas kansatieteellisen osasto katsoi parhaaksi käyttää tutkimukseen etusijassa omaa henkilöstöään.⁴²⁶ Ajatuksella oli selvästi kannatusta, sillä valtionarkeologi Nordman neuvotteli kansatieteilijöille matkustusluvat sotatoimialueelle sen jälkeen, kun anomus oli jo kertaalleen hylätty.⁴²⁷

Seurasaaren ulkomuseon intendentti Vahter sekä apulaisamanuenssit Hilikka Vilppula ja Helmi Helminen lähtivät Aunukseen syksyllä 1942 tehtyään ensin kesällä normaalit tutkimusmatkat, vaikka matka aiheutti kansatieteelliselle osastolle ylimääräisiä kuluja. Myös valtionarkeologi itse kävi tarkastusmatkalla Itä-Karjalassa.⁴²⁸ Ulkomuseon toiminta jatkui Vahterin tutkimuksista huolimatta entisen tapaan, ja sen kävijämäärä 1942 kaksinkertaistui edellisvuoden notkahduksesta.⁴²⁹ Tämä todennäköisesti oli osin seurausta rauhallisemmasta rintamatilanteesta. Taloudellinen niukkuus kuitenkin näkyi, sillä ulkomuseossa voitiin tehdä vain aivan välttämättömiä korjauksia. Sen kokoelmia täydennettiin hankkimalla metalliesineitä armeijan järjestämästä

⁴²¹ Ailio 1908,6; MTK ptk 26.11.1940; AAF 1941, 29. Hiilenpolttajan majan siirto jäi ilmeisesti jatkosodan syttymisen vuoksi toteutumatta, sillä rakennus ei esiinny enää myöhemmässä aineistossa.

⁴²² AAF 1941, 28.

⁴²³ AAF 1941, 29–30.

⁴²⁴ AAF 1942, 53.

⁴²⁵ MTK ptk 8.1.1942.

⁴²⁶ MTK ptk 27.1.1942; MTK ptk 3.2.1942.

⁴²⁷ MTK ptk 2.9.1942.

⁴²⁸ AAF 1942, 42.

⁴²⁹ AAF 1942, 58.

romukeräyksestä. Vaihdoissa puolustusvoimille luovutettiin ulkomuseossa olleita, vähempiarvoisiksi katsottuja kupariesineitä.⁴³⁰

Jatkosodan pitkittyessä vuodesta 1942 yhteiskunnallinen levottomuus vähitellen lisääntyi, mikä heijastui myös ulkomuseoon. Tammikuussa 1943 ulkomuseossa havaittiin tapahtuneen ilkivaltaa ja varkauksia. Kun asiaa käsiteltiin helmikuussa, mainitsi Vahter jo edeltävänä kesänä museossa tapahtuneen kaksi varkautta. Ulkomuseon vahtimestari sai valtionarkeologilta ankaran varoituksen ja ohjeistuksen kiertää ulkomuseon jokainen rakennus kaksi kertaa päivässä, myös museon ollessa suljettuna.⁴³¹ Ilkivallan takana olivat suurelta osin koulupojat, jotka myös rikkoivat esineitä, muun muassa Kahiluodon kartanon kattokruunun.⁴³² Häiriöistä huolimatta ulkomuseon toiminta jatkui suurelta osin kuten ennenkin ja myös kävijämäärä pysyi ennallaan. Kesällä 1943 Töölön seurakunta alkoi järjestää Karunan kirkossa jumalanpalveluksia suomen lisäksi myös ruotsiksi⁴³³, mikä kertoo uskonnon kasvaneesta merkityksestä sotavuosina.

Muinaistieteellinen toimikunta jatkoi Vienan alueen kulttuurin kartoittamista⁴³⁴, ja sitä alkoi kiinnostaa mahdollisuus saada kauan kaivattu kreikkalaiskatolinen rukoushuone ulkomuseoon muiden karjalaisrakennusten seuraksi. Kansatieteellinen osasto keskusteli itäkarjalaisen rukoushuoneen siirtämisestä ulkomuseoon marraskuussa 1943, jolloin kiinnostuksen kohteena oli Pälniemen rukoushuone. Vahterin hankintaehdotus hyväksyttiin ja päätettiin pyytää Itä-Karjalan sotilashallintoesikunnalta lupaa siirtää rakennus ja apua siirron toteuttamiseen.⁴³⁵

Muinaistieteellisen toimikunnan lähettämän kirjelmän mukaan Pälniemen tsasouna toimisi ulkomuseossa itäkarjalaisen rakennustaiteellisen ja henkisen kulttuurin edustajana. Toimikunta totesi olevan myös mahdollista, että se sisustettaisiin toimivaksi kyläpyhätöksi ja siellä pidettäisiin kesäisin ortodoksisia jumalanpalveluksia. Kirjeen mukaan apulaisamanuenssi Vilppula oli törmännyt rakennukseen tutkimusmatkojen yhteydessä. Vuosikymmeniä käyttämättömänä olleen Pälniemen rukoushuoneen kerrottiin olevan vanhan ja huonossa kunnossa, mutta muuten edustava ja yhä korjattavissa. Rakennus oli jo ehditty muuttaa verkkovajaksi, mitä toimikunta piti hyvänä

⁴³⁰ AAF 1942, 57–58.

⁴³¹ MTK ptk 20.2.1943. Toukokuussa museon avauduttua Vahter ilmoitti talvella varastetuiksi luultujen tinaisten kynttiläjalkojen löytyneen piilotettuna Kahiluodon kartanon sänkyyn. Ajateltiin, että varkaat olivat aikoneet hakea ne myöhemmin. KTO ptk 25.5.1943.

⁴³² AAF 1943, 84.

⁴³³ AAF 1943, 86.

⁴³⁴ AAF 1943, 72–73.

⁴³⁵ KTO ptk 9.11.1943.

asiana, sillä rakennuksen siirron Suomeen ei uskottu loukkaavan kylän asukkaiden ”pieteettitunnetta.” Museoupseeriksikin kutsuttu taidehistorioitsija Lars Pettersson oli tutkinut rakennuksen toukokuussa 1943. Hän puolsi hankintaa lämpimästi, ja arvioi rukoushuoneen vanhimpien osien olevan peräisin 1700-luvun ensimmäiseltä neljännekseltä.⁴³⁶

Armeijan Valistuosasto laati vielä marraskuussa yksityiskohtaiset suunnitelmat tsasounan siirtämiseksi. Toimikunta oli ilmoittanut lähettävänsä asiantuntijan valvomaan purkutöitä ja vastaavansa siirtokustannuksista. Pälniemen rukoushuoneelta oli kuitenkin muutaman kilometrin tietön taival maantielle, josta autokuljetus voitaisiin aloittaa. Autoilla rakennus saataisiin Kontupohjan juna-asemalle, josta sen olisi helppo jatkaa matkaa Helsinkiin. Suurin haaste oli juuri matkan ensimmäinen osuus, jota ehdotettiin tehtäväksi hevosreillä. Tämä tarkoitti siirron lykkääntymistä kunnon talvikeleihin asti. Toinen haaste oli työvoiman saatavuus, sillä Valistuosaston päällikkö Yrjö Vuorjoki arveli, että työhön tarvittaisiin kymmenkunta miestä. Joulukuussa 1943 sotilashallintokomentaja Olli Paloheimo pyysi kenraali Lennart Oeschilta, että tämä määräisi tehtävään tarvittavan mies- ja kuorma-autojoukon.⁴³⁷

Tsasounahanke kariutui mahdollisesti alkuvuonna 1944 kiristyneeseen sotilaalliseen tilanteeseen. Kansallismuseo oli pakko sulkea 6.–7. helmikuuta tapahtuneiden ilmapommitusten jälkeen kokonaan, minkä lisäksi sen kokoelmia ja henkilökuntaa alettiin siirtää ”entistä perusteellisemmin” maaseudulle. Pääkaupunkiseudulle jäivät toimikunnasta vain he, joiden läsnäolo koettiin välttämättömäksi. Helmikuussa Meilahden alueelle kohdistuneiden pommitusten paineaallot rikkoivat Seurasaaren ulkomuseossa ikkunoita, erityisesti Kahiluodon kartanosta. Muuten ulkomuseo selvisi pienin vaurioin.⁴³⁸ Museon ollessa talvella suljettuna ilkivaltaiset koulupojat tekivät kuitenkin vahinkoa museossa ja murtautuivat taloihin sisään ”*särkien ikkunoita ja lukkoja, jopa museoesineitäkin*”.⁴³⁹

⁴³⁶ Pimiä 2008, 169–170.

⁴³⁷ Pimiä 2008, 170–171.

⁴³⁸ AAF 1944, 109.

⁴³⁹ AAF 1944, 109. Pommitukset johtivat koulujen lukuvuoden päättämiseen jo helmikuussa, mikä kenties osaltaan synnytti lasten häiriökäyttäytymistä. Ulkomuseota koskevassa aineistossa ilkivaltaa tai varkauksia mainitaan hyvin harvoin, ja maininnat painottuvat kriisien/säännöstelyn aikoihin. Vaikka ulkomuseo ei mainittavasti kärsinyt sisällissodasta, vuoden 1919 vuosikertomuksessa mainitaan, että ulkomuseosta pyrittiin tuolloin varastamaan jopa paikoilleen kiinnitettyjä esineitä. Tepora 2010, 50; AAF 1918, 74; AAF 1919, 122.

Vielä kesäkuussa 1944 Muinaistieteellisen toimikunnan jäseniä matkusti Itä-Karjalaan, mutta he joutuivat palaamaan hyökkäysvaiheen jaloista takaisin Helsinkiin.⁴⁴⁰ Tilanteen koetusta poliittisesta uhkaavuudesta kertoo se, että valtionarkeologille myönnettiin 5.heinäkuuta määräraha arvokkaimpien museoesineiden Ruotsiin kuljettamista varten.⁴⁴¹ Ulkomuseo oli kuitenkin avoinna läpi koko kesän toukokuusta syyskuuhun, ja kävijämäärä pysyi suurin piirtein edellisvuoden tasolla. Myös Ylioppilasteatteri näytteli tauon jälkeen Antin pihalla.⁴⁴² Pula-aika ja säännöstely aiheuttivat ulkomuseossa ongelmia. Ivarsin porstuakamarin sängystä varastettiin kesällä 1944 lammasnahkaiset vällyt. Minkäänlaisia murtautumisen jälkiä ei talosta löydetty, joten varkauden oletettiin tapahtuneen keskellä päivää.⁴⁴³ Syyskuussa 1944 solmitun Moskovan välirauhan jälkeen Muinaistieteellinen toimikunta pääsi vähitellen palaamaan normaaliin toimintaansa. Lokakuussa 1944 nimettiin toimikuntaan uudet lisäjäsenet, joiden joukossa oli myös aiemmin Seurasaaren ulkomuseota johtanut kansatieteen professori Hämäläinen.⁴⁴⁴

Vuonna 1945 aloitettiin Helsingin seudulla kartanoiden ja kansanomaisten rakennusten inventointi, mutta muuten Muinaistieteellisen toimikunnan tutkimusmatkat jäivät hyvin vähiin. Syynä oli kiire uudistaa Kansallismuseon näyttely museon jälleenavaamista varten.⁴⁴⁵ Ulkomuseossa aiempien vuosien häiriöt jatkuivat. Vuosikertomuksen mukaan yleisö ei antanut rakennusten olla rauhassa ja etenkin koululaiset aiheuttivat tuhoja ulkomuseossa esimerkiksi ikkunoita rikkoen. “Varkaitten pelossa” kaikki tekstiiliesineet kerättiin talveksi museorakennuksista pois.⁴⁴⁶ Levoton ilmapiiri oli tosiasia, sillä sodan jälkeen väkivalta ja rikokset lisääntyivät nopeasti. Poliisin tietoon tulneiden rikosten määrä kasvoi kolmanneksella 1944–1945, ja erityisesti juopumusrikokset ja varkaudet olivat yleisiä.⁴⁴⁷ Sodan jälkeen myös välttämättömien korjaustöiden tarve ulkomuseossa oli suuri.⁴⁴⁸ Ulkomuseon kävijämäärä palasi rauhan myötä sotia edeltäneelle tasolle, noin 40 000 kävijään vuodessa.⁴⁴⁹

⁴⁴⁰ AAF 1944, 101, 107.

⁴⁴¹ AAF 1944, 99.

⁴⁴² AAF 1944, 110.

⁴⁴³ AAF 1944, 109

⁴⁴⁴ AAF 1944, 95.

⁴⁴⁵ AAF 1945, 143. Helsingin seudun rakennusten inventointiin oli mahdollisesti syynä Karjalan evakkojen asuttamisen vaatimat toimenpiteet. Tähän asti toimikunnan kiinnostus oli kohdistunut pääasiassa pääkaupunkiseudun ulkopuolelle.

⁴⁴⁶ AAF 1945, 146.

⁴⁴⁷ Tikka & Nevala 2020, 223.

⁴⁴⁸ AAF 1945, 146.

⁴⁴⁹ AAF 1945, 148.

1946 maaliskuussa Kansallismuseon uudistetut näyttelyt avattiin yleisölle. Kuin vastauksena maan uudelleenasettamiseen, elokuussa järjestettiin Seurasaaren ulkomuseossa Talonpoikaiskulttuurisäätiön organisoima maaseudunpäivän juhla. Ulkomuseon taloihin oli kotiteollisuusjärjestöjen avulla järjestetty perinteisten käsitöiden tekijöitä. Ohjelmassa oli myös jumalanpalvelus ja kirkkovenesoutua, jota varten toinen ulkomuseon kirkkovenestä kunnostettiin. Soutajat olivat kansallispukuisia Suomen kansantanhun ystävät ry:n jäseniä.⁴⁵⁰ Tapahtumia oli muutenkin aiempaa runsaammin, sillä jumalanpalvelusten ja Ylioppilasteatterin esitysten lisäksi ulkomuseossa järjestettiin kesäkuussa tervanpoltto Antin talon tervahaudassa. Näin saatu terva käytettiin ulkomuseon tarpeisiin.⁴⁵¹ Museossa jatkettiin alueen kunnostusta esimerkiksi pusikkoja raivaamalla ja uusimalla rakennusten kattoja, portaita ja aitoja.⁴⁵² Yhteiskunnallinen levottomuus kuitenkin jatkui. Tuhotöiden korjaamisen lisäksi ulkomuseo joutui talveksi keräämään museotaloista talteen tekstiilit ja kupariesineet. Suurempia vaurioita ei kuitenkaan museossa tullut.⁴⁵³

Vuonna 1947 oli maan jälleenrakennus käynnissä, mikä aiheutti myös havahtumisen vanhentuneeseen muinaismuistolainsäädäntöön. Vuoden alussa asetettiin komitea lain uusimiseksi.⁴⁵⁴ Sotien jälkeinen kiivas inflaatio puolestaan loi painetta toimikunnan ja ulkomuseon määrärahojen ja palkkojen korotukselle.⁴⁵⁵ Ilkivalta ulkomuseossa jatkui, mutta talveksi kerättiin taloista pois ainoastaan ”arvokkaat tekstiilit”, kupariesineet saivat jäädä paikoilleen.⁴⁵⁶ 1947 ulkomuseo aloitti uudelleen talvisodan myötä loppuneet kansantanssiesitykset, mutta sen kävijämäärät laskivat silti usealla tuhannella. Yleiset tanssitilaisuudet oli sallittu uudelleen jo vuodenvaihteessa 1944–1945, mikä alleviivaa ulkomuseon varauksellista suhtautumista tanssiin. Yhtenä syynä ulkomuseon laskeneisiin kävijälukuihin saattoikin olla tanssien yleistyminen, mikä alkoi sodan jälkeen horjuttaa muiden vapaa-ajanviettopöytäkirjojen, jopa elokuvien, suosiota.⁴⁵⁷

⁴⁵⁰ AAF 1946, 35, 39.

⁴⁵¹ AAF 1946, 39.

⁴⁵² AAF 1946, 37.

⁴⁵³ AAF 1946, 37. Korjaustöiden aiempia vuosia selvästi suurempi määrä kielii museorakennusten normaalin ylläpidon todennäköisesti kärsineen sotavuosina.

⁴⁵⁴ AAF 1947, 53.

⁴⁵⁵ AAF 1947, 54, 58.

⁴⁵⁶ AAF 1947, 91.

⁴⁵⁷ AAF 1947, 93–94; Tikka & Nevala, 214, 217.

8. Ulkomuseon ydin - maalaisuus, maisema ja muinaisuus

Muinaistieteellisen toimikunnan historiaa tutkinut arkeologi Visa Immonen on todennut, että ainakin 1920-luvulle tultaessa antikvaarinen kulttuurinationalismi oli vaihtunut menneisyyden arkipäiväistämiseksi. Hänen mukaansa toimikunnan piirissä ei ollut tyypillistä lausua jyrkkiä tulkintoja menneisyydestä, vaan työssä korostui pikemminkin reagoiminen nuoren valtion hallinnollisiin tarpeisiin. Nationalismi ja kansakunnan perinnön määrittely oli Immosen tulkinnan mukaan edelleen tärkeä perusta toimikunnan päätöksissä, vaikka näyttäytyikin niissä aiempaa vaivihkaisemmin.⁴⁵⁸

Oman tutkimukseni mukaan näin oli myös Seurasaaren ulkomuseon kohdalla. Toisin kuin tutkimukseni alussa oletin, nationalismin avoimiksi ilmentäjiksi koettuja ”kansan” tai ”kansakunnan” käsitteitä ei aineistossa esiinny. Muinaistieteellisen toimikunnan jättämä ulkomuseon rakennuksia koskeva aineisto pitäytyy enimmäkseen taloudellisten realiteettien lisäksi museon maantieteellisessä kattavuudessa. Museoitavilla rakennuksilla puolestaan oli 1900-luvun muinaistieteilijöille jo itseisarvo museoesineinä. Aatteellisten lausumien sijaan he antoivat lausuntoja viranomaisille. Paikoin fragmentaarisen aineiston kohdalla on toki mahdollista, että kiihkeämpiä nationalistia tuntemuksia on ilmaistu taltioimattomissa kirjeissä ja keskusteluissa.

Huolimatta siitä, että Muinaistieteellisen toimikunnan 1900-luvun alkupuolella ilmituoma nationalismi oli arkipäiväistyneempää, sen ja ulkomuseon toiminnan voi silti nähdä kokonaisuudessaan pohjautuvan 1800-luvulla rakennettuun ideologiaan. Käsittelen seuraavaksi sitä, miten nationalistisen ideologian Suomessa runsaasti hyödyntämät maaseutu, maisema ja muinaisuus näkyivät ulkomuseon toiminnassa tutkimusajankohtana.

8.1. Maalaisuus

Antellin mietinnössä Suomen kansan juurien koettiin olevan maaseudulla jopa siinä määrin, että maanviljelysmuseon todettiin olevan luonteva lisä ulkomuseon oheen. Mietintö totesi työväenluokan lapsien kasvavan kaupungeissa tuntematta lainkaan maaseudun elämäntapaa, mikä koettiin epäkohdaksi. Toisaalta todettiin ulkomuseon palvelevan myös maaseudun⁴⁵⁹ koulujen

⁴⁵⁸ Immonen 2016, 21–23.

⁴⁵⁹ ”Maaseudun” käsitettiin ilmeisesti 1900-luvun alussa kattavan kaikki Helsingin ulkopuoliset alueet. Muinaistieteellisen toimikunnan jakaessa 1910-luvulla eduskunnan maaseutumuseoille myöntämää määrärahaa saajien joukossa oli mm. Turku, Porvoo, Oulu ja Viipuri. Esim. MTK ptk 15.12.1910 ja 18.12.1913.

retkitarpeita. Ajatus maaseudun ja suomalaisen kansakunnan menneisyyden yhteydestä oli niin tiivis, ettei Antellin mietintö mainitse sanallakaan kaupunkirakennuksia. Museoon haluttiin pikemminkin ”alkuperäiseen metsätoimeen ja korpielämään kuuluvaa”, poikkeuksen tähän muodostivat herraskartano ja kirkko.⁴⁶⁰ Heikelin oma ajattelu erosi Antellin valtuuskunnan linjauksista näkyvimmin siinä, että hän halusi ulkomuseoon myös kaupunkirakennuksia. Tässä häntä todennäköisesti innosti osin myös Skansenin ulkomuseon laajeneminen kattamaan myös kaupunkiasumukset.⁴⁶¹ Heikelille kaupunkielämää edusti Helsinki⁴⁶² ja erityisesti Kaivopuisto, josta hän julkaisi laajan historiatoon. Heikel toiveissa oli saada ulkomuseoon kokonainen huvila Kaivopuistosta. Toinen helsinkiläisrakennus, jota Heikel toistuvasti toivoi ulkomuseoon, oli Fabianinkatu 22:ssa yliopiston kirjastoa vastapäätä sijainnut puutalo, jonka kapakka Flaskfodret eli ”Hôtel de Rucket” oli aikoinaan 1800-luvulla ylioppilaiden suosiossa. Yliopiston tontilla sijainnut rakennus oli hänen mukaansa jo ”puoliksi museoon luvattu”.⁴⁶³ Kaupungin käsityöläiset tai työläisväestö eivät Heikelin visiossa vielä ulkomuseoon mahtuneet, vaikka hän vierailikin myös rautaruukilla.⁴⁶⁴

Enimmäkseen Heikel kuitenkin myötäili Antellin valtuuskunnan maatalouteen painottuvaa näkemystä. Maaseutuyhteiskuntaan nojasi myös ulkomuseon varhainen elävöittäminen. Skansenin mallin mukaan alueellista kulttuuria ja kansaa pyrittiin nostamaan esiin ulkomuseon työntekijöiden avulla.⁴⁶⁵ Heikel palkkasi museon alkutaipaleella Niemelän torppaa esittelemään Konginkankaalta ”Santeri-ukon”, Santeri Kauton, joka työskenteli museossa ainakin kahtena kesänä. Santerin toimenkuvaan kuului kertoa torpan entisestä elämästä, esitellä perinteisiä askareita ja sunnuntaisin lämmittää savutuvan uuni.⁴⁶⁶ Työasunaan Santerilla oli vanhat harmaat sarkavaatteet ja patalakki, yksi varhaisimmista suomalaisen kansan symboleista.⁴⁶⁷ Vastaavaa henkilökunnan kytköstä maaseudulle hyödynsivät myös tulevat Seurasaaren ulkomuseon intendentit. Edelleen ulkomuseossa

⁴⁶⁰ Ailio 1908, 5–6.

⁴⁶¹ Rentzhog 2007, 28, 31.

⁴⁶² Heikel ei tietävästi ilmaissut minkäänlaista kiinnostusta Turun Luostarinmäen käsityöläisrakennuksia kohtaan, kun Luostarinmäen suojeluehdotus tuli Muinaistieteellisen toimikunnan käsiteltäväksi ensi kertaa 1910-luvulla. MTK ptk 7.2.1911.

⁴⁶³ Suma, kapseli IX, Heikelin esitys ohjesäännöksi Seurasaarella oleskelevalle yleisölle 14.5.1920; Suma, kapseli II, ”Seurasaaren ulkomuseon ohjelma lähemmässä tulevaisuudessa”; Suma, kapseli II, 28.2.1924 päivätty asiakirja ”Mitä rakennuksia pitäisi saada ulkomuseoon hankituiksi lähimpänä tulevaisuutena (1925–1929)”.

⁴⁶⁴ AAF 1915, 252.

⁴⁶⁵ Rentzhog 2007, 30; Ahnlund Berg 2016, 266.

⁴⁶⁶ Eerikäinen 1988, 107.

⁴⁶⁷ Fewster 2006, 64–65.

opasvartijat mielellään sijoitetaan museorakennukseen, jonka kotiseudulle heillä on sukujuuria tai yhteyksiä.⁴⁶⁸

Vastaavanlaista maaseutuun yhdistettyä kansalliskuvastoa olivat myös museon naispuolisen henkilökunnan työasuinaan käyttämät kansallispuvut tai niiden mukaelmat (Kuva 20).

Kansallispuku oli 1900-luvun alussa voimakas kansallinen symboli, sillä ilmiön pohja oli ylioppilaiden 1800-luvulla keräämissä maalaisväestön juhlavaatteissa. Ensiesiintymisensä nykyisenlainen kansallispuku sai 1885, jolloin Suomen kahdeksaa historiallista maakuntaa edustaneet nuoret naiset soutivat keisariiparia vastaan heidän vieraillessaan Lappeenrannassa. 1900-luvun vaihteessa kansallispuvut olivat erityisesti pääkaupungin sivistyneistölle kansallistunnetta rakentava harrastus, joten on luontevaa, että ne valikoituivat ulkomuseoon työvaatteeksi. Tässä kontekstissa asut ilmensivät maalaisväestön alkuperäisyyttä ja ”turmeltumattomuutta”.

Kansallispukuideologiaa levittivät myös kansanvalistusaatteen ympärille perustetut yhdistykset, kuten Suomalaisen Kansantanssin Ystävät ry, joka esiintyi myös Seurasaaren ulkomuseossa. 1930-luvulle tultaessa kansallispukuisesta Suomi-neidosta oli tullut koko kansakunnan symboli, joka esiintyi niin pilapiirroksissa kuin kaurahiutalepaketissa. Huippukautensa Suomessa kansallispuku koki 1930-luvulla, jolloin se oli levinnyt sekä yhteiskunnallisesti että alueellisesti laajalle.⁴⁶⁹

Tapahtumat olivat osa ulkomuseota jo Antellin mietinnössä. Esikuva oli tässäkin ulkomaisissa ulkomuseoissa, joissa juhlistettiin näyttävästi erityisesti agraariyhteiskunnan vuotuiseen kiertoon kuuluneita juhlia. Ulkomuseon lähettyvillä toimeenpantavat kansanjuhlat ja muut hovit kuuluivat asiaan kansaa valistavana hupina.⁴⁷⁰ Heikel järjestikin ulkomuseossa muun muassa tervanpolttoa, nuotanvetoa ja kekrijuhlia.⁴⁷¹ Hyvin varhaisesta vaiheesta lähtien Seurasaaren ulkomuseo järjesti myös juhannuksena ohjelmaa, jonka sisältö vaihteli. 1910-luvulla poltettiin tervaa, 1939 puolestaan vietettiin ”eestiläistä iltaa”, jossa virolaisnuoret esittivät kuorolaulua ja kansantanhuja.⁴⁷²

Kansantanssien esittäminen oli osa ulkomuseon ohjelmaa vuosikymmeniä. Talonpoikaiset tavat asettuivat vastakkain kaupungin tarjoamien huvitusten kanssa. Tervehenkisen ohjelman todennäköisesti toivottiin myös rauhoittavan kansanpuistossa juhlivia kaupunkilaisia, sillä 1900-

⁴⁶⁸ Seurasaaren ulkomuseon intendentti Mikko Teräsvirran suullinen tiedonanto tekijälle toukokuussa 2018.

⁴⁶⁹ Suomen käsityön museo: Mikä kansallispuku on? Kansallispuvut olivat ulkomuseossa työasuina vuosikymmeniä, kunnes todettiin, etteivät juhlavaatteiden pohjalta suunnitellut kansallispuvut ole soveliaita työvaatteiksi. Nykyisin ulkomuseon työvaatteena käytetään yleisesti 1800-luvun arkivaatteiden mukaan suunniteltuja ns. kansanpukuja. Kansallispukuja käytetään vain merkkipäivinä, kuten juhannuksena. Aino Koivukarin suullinen tiedonanto tekijälle heinäkuussa 2018.

⁴⁷⁰ Ailio 1908, 6.

⁴⁷¹ Härmäläinen 1912.

⁴⁷² Seurasaaren ulkomuseossa --. Uusi Suometar 23.6.1912; Virolaisia kansantanhuja --. Pyrkijä 13–14/1939.

luvun alussa siellä saattoi olla hyvinkin levotonta. 1910-luvulla saareen tarvittiin lauantai-iltaisin kymmenkunta järjestysmiestä estämään ilkitöitä ja ajamaan juopuneita pois saaresta.⁴⁷³

Vaikka ulkomuseo alusta lähtien keskittyi agraariin elämäntapaan, ihanne saavutti huippunsa 1920-luvun puolivälissä, jolloin virisi hanke lunastaa koko Seurasaari museokäyttöön. Aloitteen asiassa tehnyt Hämäläinen oli luultavasti tutustunut Antellin mietintöön, mutta lopullisen kimmokkeen suunnitelmalle antoivat huhut suunnitteilla olevasta metsämuseosta. V.t. valtionarkeologi Sireliuksen panos puolestaan oli ehdotus jo valmiiksi kerättyjen maatalousesineiden hyödyntämisestä maatalousmuseona. Samalla nousi esiin kymmenen vuotta aiemmin suljetun kalastusmuseon uudelleen avaaminen. Ehdotusta kommentoineiden viranomaisten lausunnoissa toistui kokemus siitä, että vain maan pääkaupunki olisi kyllin arvokas paikka moiselle hankkeelle. Maan hyvinvoinnin, myös metsäteollisuuden, nähtiin pohjaavan agraareihin elinkeinoihin. Mielenkiintoista maa- ja metsätaloudellisen museosaaren perustamisehdotuksessa on sen ajankohta. 1920-lukua on perinteisesti totuttu ajattelemaan modernismiin taipuvaisena vuosikymmenenä konservatiivisempien vuosikymmenien keskellä. Tuolloin toimikunnassa oli kuitenkin selvästi vallalla halu nostaa nuoren valtakunnan pääkaupungissa esiin nimenomaan kansan perinteiset elinkeinot.

8.2. Maisema

Suomalaisen kansallisromantiikan on todettu olevan voimakkaasti sidoksissa maiseman kuvaukseen. Jo Topeliuksen *Maamme kirja* rakensi kuvaa erilaisista suomalaisista kulttuurimaisemista. Montesquieun ilmastoteoriaan nojautuneen ajattelun mukaan maisema ja ihminen olivat niin tiiviissä symbioosissa keskenään, että ympäröivä maisema vaikutti ihmisen ulkonäköön.⁴⁷⁴ Osin tähän ajatteluun pohjautui Topeliuksen *Maamme kirjan* vakiinnuttama ja pitkään vallinnut ajatus luonteeltaan ja ulkonäöltään erilaisista Suomen ”heimoista”. Ajatus suomalaisille luontevasta maisemasta ratkaisi myös ulkomuseon paikan. Heikelin ensin ehdottama Töölönlahden puistoinen maisema muuttui pian hänelle itselleen kauhistukseksi. Ongelmallisia olivat niin jalopuut kuin vähäinen rantaviiva. Seurasaaren meren ympäröimä kallioinen saari koettiin kansanomaisille rakennuksille luontevammaksi valinnaksi. Heikelin näkemys ulkomuseolle sopivasta maisemasta kielii vielä kansallisromanttisesta suhteutumisesta suomalaiseen luontoon. 1920 ulkomuseon sijoituskiistan yhteydessä Heikel totesi, että vaikka Meilahteen olisikin mahdollista siirtää rakennuksia, olisi paikka silti ”ilman luonnonihanata ympäristöä vesineen,

⁴⁷³ Knapas 1980, 80; Eerikäinen 1988, 40–41.

⁴⁷⁴ Palin 1999, 226–227.

vaihtelevine metsineen ja asumattomine seutuineen.”⁴⁷⁵ Hän siis halusi sijoittaa kansanasumukset asuttomalta vaikuttaneeseen maisemaan.

Ulkomuseon rakennuksia ostettaessa tai vastaanotettaessa ei aineisto juuri mainitse niiden alkuperäistä maisemaa, vaikka rakennukset dokumentoitiinkin. Sen sijaan rakennuksia Seurasaarelle sijoitettaessa maiseman ja rakennuksen sopivuuteen kiinnitettiin huomiota. Ensimmäinen valistuksellinen pyrkimys oli sijoittaa rakennukset museoalueelle pohjois-etelä-suunnassa niin, että ne muodostaisivat kävijälle Pienois-Suomen.⁴⁷⁶ Esimerkiksi Helsingistä saadut rakennukset sijoitettiin museoalueen eteläkärkeen. Tämän jälkeen rakennukset pyrittiin sovittamaan maastoon parhaalla mahdollisella tavalla. Niemelän torppa sijoitettiin niemelle juuri siksi, että se muistutti rakennuksen alkuperäistä sijaintia Keitelejärven rannalla. Paikan valitsi torpasta Heikelille kertonut Blomstedt.⁴⁷⁷ Linjanveto rakennusten sijoittelussa ei kuitenkaan aina ollut selkeää: yksi lappalaiskota sijaitsi 1920-luvun loppuun asti karjalaisen savutuvan läheisyydessä. Tähän saattoi olla syynä asuintapojen kehityksen havainnollistaminen, mikä mainittiin ulkomuseon alkuperäisenä tarkoituksena. Kotarakennukset miellettiin savutupien edeltäjiksi.⁴⁷⁸ Rakentamisen evoluution kuvittaminen jäi ilmeisesti myöhemmin pienempään osaan, sillä kaikki lappalaisrakennukset siirrettiin 1930-luvulla yhdeksi kokonaisuudeksi museoalueen pohjoispäähän.

Maiseman tärkeys vaikuttaa vaihdelleen jopa saman henkilön kohdalla. Antin talon hankintaa vastustettiin 1929 toimikunnan kokouksessa sillä perusteella, ettei Satakunnan alavalla peltomaalla sijainnut talo sopinut Seurasaaren kallioisen metsän keskelle. Erityisesti Ailio kritisoi ”savitasangolla” sijaitsevan rakennuksen sopivan huonosti Seurasaaren kallioiseen maastoon.⁴⁷⁹ 1910-luvulla pohjalaisrakennuksia hankittaessa Ailio ei kuitenkaan ollut ilmaissut tällaista huolta, vaikka Seurasaaren kumpuileva ja kallioinen maasto poikkeaa suuresti Närpiön ja Kuortaneen alueen lakeuksista. 1929 Ailio oli sitä mieltä, että kulttuurimuistojen suojelun kannalta olisi ”tarkoituksenmukaisempaa” säilyttää vanhoja rakennustyyppisiä niitten omalla paikkakunnalla.⁴⁸⁰ Lausunnosta ei kuitenkaan ilmene, oliko Ailion perimmäisenä motiivina kulttuurimaiseman vaaliminen vai varojen säästäminen.

⁴⁷⁵ Suma, kapseli III, Heikelin lausunto Muinaistieteelliselle toimikunnalle 29.5.1920.

⁴⁷⁶ Myös Skansen noudatti vastaavaa järjestelyä, joten idea omaksuttiin todennäköisesti sieltä. Aineistosta ei ilmene, mihin mahdolliset sukukansojen rakennukset ajateltiin Seurasaaren ulkomuseossa sijoitettavan.

⁴⁷⁷ Heikel 1910, 4.

⁴⁷⁸ Ailio 1908, 4–5.

⁴⁷⁹ MTK ptk 27.3.1929.

⁴⁸⁰ MTK ptk 27.3.1929.

Pelkän luonnonkauniin maiseman ei kuitenkaan koettu aina riittävän museokävijän valistamiseen. Ulkomuseon maisemointityöt nousevat esiin erityisesti Heikelin ja Hämäläisen aikana. 1910-luvulla Heikel kiinnitti myös istutuksiin huomiota. Tuolloin esimerkiksi Aleksis Kiven torpan ympärille istutettiin muutamia hedelmäpuita ja marjapensaita, joista torpan alkuperäinen sijaintipaikka Fanjunkars oli tunnettu. Heikelin tulkinnan mukaan Fanjunkarissa oli aikanaan Siuntion ensimmäiset puutarhaistutukset, ja ne vaikuttivat siihen, että Kivi valitsi tuvan asuinpaikakseen.⁴⁸¹ Istutukset olivat näkyvissä vielä 1930-luvulla (Kuva 22), mutta sittemmin ne ovat käytännössä kadonneet. Mahdollisesti syynä oli kaupungin vuoden 1920 vuokrasopimuksessa selvästi ilmentämä toive säilyttää saari mahdollisimman luonnontilaisena.

Heikel myös halusi 1920-luvulla muodostaa ulkomuseossa Kahiluodon kartanon ympärille samanlaisen monipuolisen rakennus- ja puutarhakokonaisuuden kuin mitä Taivassalossa oli kartanon kukoistusaikana ollut. Hän halusi yhdistää kartanoon Moision kartanon huvimajan ja Sarvilahden kartanon puutarhassa olleen saharakennuksen. Lisäksi kokonaisuuteen oli tarkoitus liittää myös Punkalaitumen harakkamyly ja Espoosta hankittu sepän paja. Nämä kaikki oli aikomus ympäröidä aidalla, jonka sisäpuolelle puutarhaan tehtäisiin myös kartanon puutarhassa olleen kaltainen lammikko.⁴⁸² Väentuvan hankkimista kartanon yhteyteen Heikel ei kuitenkaan mainitse. Kartanoa lukuun ottamatta kaikki rakennukset olivat jo ulkomuseossa. Alkuperäiset paikkakunnat suunnitelmassaan maininnut Heikel selvästi tiedosti rakennusten laajan maantieteellisen alkuperän, mutta ei kokenut sen olevan este. Heikelille maantieteellistä yhdenmukaisuutta tärkeämpää oli kartanon maiseman vaikuttavuus museokävijälle ja herraskartanoiden taloudenhoidosta valistaminen.

Kahiluodon kartanon siirto jäi Heikeliä seuranneen Hämäläisen toimikaudelle, mutta hän osoitti samanlaista laajempaa kiinnostusta ulkomuseon maisemaan. Hämäläisen virkakaudella syntyi toimikunnassa vireillä ollut kunnianhimoinen suunnitelma museosaaresta. Ehdottaessaan koko saaren lunastamista museokäyttöön 1927 Hämäläinen perusteli asiaa muun muassa sillä, että ulkomuseon rakennuksia ympäröivä maisema oli kulttuurihistoriallisesti ja etnografisesti vääristynyt. Kartanosta puuttui puutarha ja maatalot olivat ulkopuolisten määräysten vuoksi puiden ympäröimiä. Alkuperäisillä sijaintipaikoilla talojen ympäriltä oli puusto hakattu pois ja maasto muokattu pelloiksi. Seurasaaren peltojen puutteeseen Ailiokin vetosi vastustaessaan Antin talon

⁴⁸¹ Suma, kapseli II, luonnos ”Ulkomuseo vuonna 1916”.

⁴⁸² Suma, kapseli II, 28.2.1924 päivätty asiakirja ”Mitä rakennuksia pitäisi saada ulkomuseoon hankituiksi lähimpänä tulevaisuutena (1925–1929)”

ostoa kallioisen maiseman keskelle. Heikelin 1900-luvun alussa vaalima kansallisromanttinen maisema oli muuttunut esteeksi tieteelliselle tarkkuudelle.

Hämäläinen otti maiseman oikeaoppisuuden vakavasti. Hämäläinen laaditutti itsenäisesti 1928 yksityiskohtaisen istutussuunnitelman kartanon puutarhaa varten. Tämän avulla hän pyysi toimikuntaa anomaan kaupungilta rahoitusta kartanon maisemointiin. Hämäläisellä vetosi myös siihen, että puutarha ilahduttaisi yhtä lailla niitä kansanpuistossa kävijöitä, jotka eivät kartanon sisällä vierailisi. Kaupunki kuitenkin torjui suunnitelman.⁴⁸³ Ulkomuseon vuokrasopimukseen kirjattu kielto kaataa itsenäisesti puita museoalueelta herätti yhtä lailla Hämäläisessä vastustusta. Museoalueelta puita kaadattanut Hämäläinen sai 1929 kaupunginhallitukselta kirjallisen huomautuksen ja tiukan kehotuksen jatkossa konsultoida kansanpuistojen valvojaa.⁴⁸⁴

Itkosen tai Vahterin kausilla ulkomuseon maisema ei noussut enää samassa mittakaavassa esille. Mahdollisesti tähän olivat syynä 1930-luvun alun heikko taloudellinen tilanne ja Vahterin kaudelle osuneet sotavuodet, jotka pakottivat taloudellisuuteen maisemanhoidossa. Itkosen intendenttikauden alussa pienempiä rakennuksia siirrettiin ulkomuseossa niille luontevampaan paikkaan. Maalahtelainen karjamaja siirrettiin Niemelän torpan läheisyydestä pohjalaistalojen lähelle 1932, mutta samassa yhteydessä ei enää mainittu Hämäläisen hieman aiemmin suunnittelemaa karjamajan laajentamista muilla rakennuksilla kokonaiseksi ”rakennuskompleksiksi”⁴⁸⁵. Samana vuonna Lapin rakennuksia siirrettiin yhdeksi kokonaisuudeksi museoalueen pohjoisosan kallioiseen, enemmän tuntuista muistuttavaan maisemaan. Tätä ennen yksi tunturilaiskota oli sijainnut Karjalan savutuvan läheisyydessä.⁴⁸⁶ Kallion lakea myös myöhemmin tasoitettiin paremmin rakennuksille sopivaksi⁴⁸⁷, mutta aineisto jättää avoimeksi tarkoitettiin tällä ”sopivuudella” maisemallisia vai käytännöllisiä seikkoja. Vahterin kaudella Karjalan savutupa sai seuraa Pertinotsan talosta, vaikka Hämäläinen oli 1920-luvulla epäillyt, riittäisikö kookkaalle rajakarjalaistalolle ulkomuseossa enää tilaa⁴⁸⁸. Paikka oli kyllä museokävijöiden näkökulmasta luonteva. Pertinotsan alkuperäisellä paikalla vieraillut Vahter kuitenkin harmitteli Seurasaaren korkeiden mäntyjen vähentävän vaaralla sijainneen kookkaan talon vaikuttavuutta.

⁴⁸³ MTK ptk 26.9.1928; MTK ptk 31.10.1928.

⁴⁸⁴ MTK ptk 16.7.1929.

⁴⁸⁵ Suma, kapseli IX, Hämäläisen 28.4.1927 päiväämä kirjelmä koskien Seurasaaren tilaa.

⁴⁸⁶ AAF 1932, 114–115;

⁴⁸⁷ AAF 1933, 166–167.

⁴⁸⁸ Suma, kapseli IX, Hämäläisen 28.4.1927 päiväämä kirjelmä koskien Seurasaaren tilaa.

Seurasaaren maiseman merkityksen kävijän kokemukselle ymmärsi jokainen ulkomuseon johtaja vuorollaan, mutta asenteessa tapahtui silti muutoksia. Erityisesti 1920-luvun jälkipuolelta alkaen esiin nousivat toiveet tieteellisestä tarkkuudesta. Kunniahimoisia suunnitelmia rajoittivat erityisesti kaupungin ohjeistus sekä vähäiset taloudelliset resurssit.

8.3. Muinaisuus

Koko ulkomuseon tarkoitus oli valistaa kävijää Suomen kansan menneisyydestä. Keskiössä oli ”kansanomaisten elämänmuotojen kehitys”. Tavoite oli edetä kotien ja maamajojen aikakaudelta uudistorppien ja savutupien kautta viimeiseksi ”meidän aikamme tyypillisiin talonpoikaistaloihin.” 1800-luvulta lähtien nationalistien pyrkimys oli rakentaa Suomen kansalle mahdollisimman pitkä ja kunniakas menneisyys, mikä selittää myös kotien ja maamajojen valinnan ulkomuseoon. Yksi tämän pyrkimyksen ilmentymä oli, että keskiaikaiset kirkot pyrittiin ajoittamaan mahdollisimman vanhoiksi.⁴⁸⁹ Samaa ilmiötä on havaittavissa myös ulkomuseossa, jossa erityisesti Heikel pyrki määrittämään rakennukset mahdollisimman varhaisiksi.

Rakennuksen arvo oli sidoksissa sen ikään, mikä tuotiin avoimesti ilmi. Suomalaisen kulttuurin pitkää menneisyyttä korostavaan ilmapiiriin sopi, ettei ulkomuseoon edes haluttu kovin nuoria rakennuksia. Vaikka Antellin mietinnössä oli todettu myös ”meidän aikamme” talonpoikaisrakennuksilla olevan ulkomuseossa paikkansa, ulkomuseo torjui esimerkiksi Antin vähätuvan, niin sanotun setämiehen asumuksen, liian nuorena. Noin 1880 valmistunut vähätupa oli kuitenkin hyvin saman ikäinen kuin hieman myöhemmin ulkomuseoon siirretty, 1860-luvulla pystytetty ja 1884 viimeistely Pertinotsa. Todennäköisesti suhtautumiseroa selittää se, että Raja-Karjalan kulttuuria pidettiin yleisesti Länsi-Suomen asumistapaa alkukantaisempänä. Saman ikäisiä rakennuksia saatettiin muinaistieteilijöiden parissa arvottaa eri tavalla riippuen siitä, mistä ne olivat peräisin.

Seurasaareen haluttiin sekä iältään että tyyliltään mahdollisimman varhaisia rakennuksia. Myöhemmät todisteet ovat osoittaneet esimerkiksi Ivarsin rakennusten iän 1900-luvun alussa esitettyä nuoremaksi. Ivarsin selvästi koettiin tai haluttiin olevan varhainen esimerkki edistyneemmästä rakennustavasta, sillä Sirelius kuvasi Ivarsia määreellä ”uudemman rakennustavan esitaistelija”.⁴⁹⁰ Tämä antoi hankinnalle tieteellistä painoarvoa. Heikel puolestaan arvioi

⁴⁸⁹ Hiekkänen 2014, 22–23.

Kahiluodon kartanon rakentamisen ajoittuvan jo 1770-1780-luvulle, pääasiassa kreivitär Creutzin kuolinpaikkatietoon nojaten. Vastaavasti vähäisempi ikä mahdollisesti vähensi Karunan kellotapulien arvoa muinaistieteilijöiden silmissä. Heikel vieläpä totesi osakeyhtiön nimissä, ettei tapulilla ole väliä, kunhan museoon saadaan jostain ”samanmoinen”.

Muinaisuuden painoarvo vain lisääntyi tieteellisyyden lisääntyessä, mistä kertoo 1920-luvun hanke esihistoriallisesta ulkomuseosta. Ajatus todennäköisesti syntyi 1910-luvun mittaan, sillä Antellin mietintö ei vielä tällaista mahdollisuutta mainitse. Vastaavaa ”esihistoriallista osastoa” ei myöskään löydy muista pohjoismaisista ulkomuseoista. Muinaistieteellistä toimikuntaa motivoi mahdollisesti kotimaisen arkeologian kehitys ja ammatillistuminen, sillä yhtenä perusteluna hankkeelle mainittiin mahdollisuus käyttää sen muinaismuistojen kopioita opetusvälineinä. Tälle oli selkeästi tilausta, sillä 1920-luvun aikana arkeologiset kaivaukset lisääntyivät erityisesti sisämaassa ja rannikkoalueella.⁴⁹¹

On tuskin sattumaa, että ulkomuseossa alkuaikoina työskennelleen Santeri Kauton työasuksi valikoituivat harmaat sarkavaatteet ja patalakki. Erityisesti patalakkiin liittyi 1900-luvun alussa voimakas symbolinen lataus. Patalakki oli ollut keskiajalla ja uuden ajan alussa yleinen päähine ympäri Eurooppaa. 1700-luvulta lähtien levinneet matkakertomukset loivat siitä kuitenkin vähitellen juuri suomalaisuuteen liitetyn asusteen. Patalakki oli 1800-luvun puolivälissä katoamassa käytöstä. Samoihin aikoihin levinneen kansallisromantiikan myötä siitä kuitenkin tuli sivistyneistölle ajattoman ja ”ikuisen” suomalaisuuden symboli. Schvindt sisällytti patalakin 1890-luvulla koostamaansa karjalaiseen muinaispukuun, mikä sinetöi sen aseman suomalaisen menneisyyden visualisoinneissa.⁴⁹²

9. Ulkomuseon hankintoihin ja toimintaan vaikuttaneet realiteetit

Edellä esittelin ulkomuseon hankintojen ja toiminnan piirteitä, jotka selkeimmin nojasivat suomalaisen nationalistisen ajattelun keskeisiin symboleihin. Tässä luvussa esittelen puolestaan konkreettisia tekijöitä, jotka vaikuttivat ulkomuseon kehittymiseen. Seurasaaren ulkomuseon hankinnat olivat useimmiten pitkiä prosesseja, joihin heijastuivat monenlaiset muuttujat. Varojen löytyminen sekä rakennuksen ostoon että sen Helsinkiin siirtämiseen ei ollut juuri koskaan helppoa,

⁴⁹¹ Immonen 2016, 41.

⁴⁹² Fewster 2006, 67–91, passim..

ja esimerkiksi Antin ja Pertinotsan hankinnat kariutuivat tästä syystä kertaalleen. Joissakin tapauksissa hankittava kohde aiheutti epäröintiä. Hedmanin vähätuvan lunastusta haluttiin lykätä, kunnes voitiin olla varmoja, ettei sopivampaa rakennusta saataisi. Edes tiettyyn rakennukseen päätyminen ei tarkoittanut sokeutumista muille vaihtoehdoille, kuten kävi Kahiluodon kartanon kohdalla.

9.1. Ajankohdan vaikutus: järjestelmällistä keräämistä vai pelastustoimintaa?

Ulkomuseon hankintoihin heijastui rakennusten hankinta-ajankohta. Ulkomuseot syntyivät yhteiskunnan nopean modernisaation aikana, jolloin sivistyneistön parissa heräsi huoli siitä, että ne ilmiöt, joita ei saada museoitua, katoavat lopullisesti. Sama pelko koski rakentamista. Asumisen modernisaatio käynnistyi Suomessa nimenomaan asuinhuoneista. Maalaisasumiseen kohdistettiin suoraa valistustoimintaa 1800-luvun lopulta alkaen.⁴⁹³ Suuri muutos oli lopullinen luopuminen savutuvista 1900-luvun alussa. Esimerkiksi Kaukolan Niemelässä oli rakennettu uloslämpivä uusi päärakennus 1900-luvulla.⁴⁹⁴ Tämän lisäksi maaseudulla alettiin kaivata enenevässä määrin selkeämpää huonejakoa, erillistä keittiötä, perheenjäsenten omia makuuhuoneita ja muita modernin asumisen ilmiöitä.⁴⁹⁵ Näihin tarpeisiin eivät vanhat asuinrakennukset enää välttämättä taipuneet.

Ulkomuseon intendenteistä erityisesti Heikel tiedosti toimivansa rakennushankinnoissa aikaa vastaan. Hänen nimissään esiintyy toistuvasti latinankielinen fraasi “periculum in mora”, vapaasti suomennettuna “viivytyksessä vaara”.⁴⁹⁶ Tämä kokemus suojelun kiireellisyydestä saattaa selittää Heikelin halua hyväksyä ulkomuseoon rakennuslahjoituksia myös silloin, kun niiden siirron rahoituksesta ei ollut varmuutta. Tällaisia lahjoituksia kertyi ulkomuseolle erityisesti ensimmäisen maailmansodan aikana. Sota saattaa osaltaan selittää sekä halua lahjoittaa rakennuksia että kiinnostusta niihin. Yleensä kriisien, kuten sodan, aikana esiintyy yhteiskunnassa ideologista konservatismia, joka nostaa esiin myös kansakunnan kunniakasta menneisyyttä.⁴⁹⁷ Muiden intendenttien aikana rakennushankkeita valmisteltiin tiettävästi perusteellisemmin. Asumisen modernisaatio heijastui erityisesti karjalaistalon hankintaan 1930-luvulla. Tuolloin jo ensimmäistä hankinta-aloitetta tehdessä tiedostettiin vaihtoehtojen rajallisuus. Hankkeen edetessä jouduttiin

⁴⁹³ Korhonen 2003, 206.

⁴⁹⁴ Heikel 1919, 9.

⁴⁹⁵ Korhonen 2003, 206.

⁴⁹⁶ Esimerkiksi MTK ptk 8.11.1918

⁴⁹⁷ Hobsbawn 1994, 151.

toimikunnassa pohtimaan niin rakennusten palauttamista alkuperäiseen asuunsa kuin kasvotusten sen tosiasian kanssa, että yksi toimikuntaa kiinnostanut suojärveläistalo oli ehditty purkaa.⁴⁹⁸

Asuinrakennuksista luovuttiin myös, koska suurille huoneille ei ollut enää käyttöä supistuvissa talouksissa. Tämä seikka mainitaan perusteluksi esimerkiksi Kurssin talon, Kahiluodon kartanon ja Antin talon kohdalla. Asumisen modernistumisen lisäksi 1900-luvun alussa kiihtyi myös kaupungistuminen ja maastamuutto. Maataloissa oli 1900-luvun alussa vähemmän sekä omaa perhettä että palvelusväkeä, erityisesti Pohjanmaalla, jossa siirtolaisuus Amerikkaan oli vilkkainta.⁴⁹⁹ Tämä oli tietävästi syy Kurssin myynnin kohdalla. Talossa asui loppuvaiheessa vain kaksi suvun jäsentä.⁵⁰⁰

Moni ulkomuseoon hankittu rakennus oli ostettaessa jo tyhjillään tai välittömän purku-uhan alla. Pikainen purkaminen uhkasi ennen ostoa esimerkiksi Niemelää, Antin taloa ja Kahiluodon kartanoa. Joskus Muinaistieteellinen toimikunta ehti paikalle liian myöhään saadakseen haltuunsa rakennuskokonaisuuden. Esimerkiksi Kurssin talossa luhtiaitta oli purettu ennen kuin toimikunta tuli tekemään talosta kauppoja. Samoin oli ehditty purkaa Ivarsin vähätupa. Se, että umpipihataloa etsittäessä Muinaistieteellinen toimikunta toivoi saavansa tietoja kokonaisista maataloista talousrakennuksineen, kielii sen pitäneen asuinrakennusten vähittäistä täydentämistä työläänä.

Suurin yksittäinen motiivi rakennukseen myyntiin tai lahjoittamiseen ulkomuseolle vaikuttaa olleen sen koettu vanhanaikaisuus tai tarpeettomuus, ei niinkään huonokuntoisuus. Ehdotetuista rakennushankinnoista ja lahjoituksista vain pieni osa todettiin paikan päälle tehdyissä rakennustutkimuksissa liian huonokuntoisiksi ulkomuseoon siirrettäväksi. Näin kävi Antellin valtuuskunnan toimikunnalle lahjoittamalle Ampialan aitalle, josta päädyttiin ottamaan Kansallismuseon kokoelmiin vain mielenkiintoisina pidetyt nurkkarakenteet.⁵⁰¹ Ulkomuseoon jo hankittavaksi hyväksyttyjenkään rakennusten kuntoa ei useimmiten aineistossa mainita, joten voidaan olettaa niiden olleen olosuhteisiin nähden hyväkuntoisia. Usein rakennusten seinähirsiiä jouduttiin uusimaan pystytyksen yhteydessä, mutta maininnan arvoisia ongelmia tämä näyttää aiheuttaneen vain erityisen kookkaan Pertinotsan kohdalla.

⁴⁹⁸ Suma, kapseli Pertinotsa, Vahterin 23.1.1939 laatima selonteko

⁴⁹⁹ Nygård & Kallio 1989, 588.

⁵⁰⁰ Suma, kapseli Kurssi Ivars, Heikelin yhteenveto Kurssin hankinnan vaiheista.

⁵⁰¹ AAF 1910, 123.

9.2. Ulkomuseon ja Muinaistieteellisen toimikunnan resurssit

Yleisesti esitetään, että rakennukset on hankittu Seurasaaren ulkomuseoon tieteellisin perustein, ja että kaikilla ulkomuseon rakennuksilla on rakennushistoriallista merkitystä. Aineistosta nousee kuitenkin kysymys, ovatko rakennuksille annetut ansiot osin myös pyrkimystä selkeään narratiiviin. Historian professori Jorma Kalela on huomauttanut, että historiankirjoittajilla on taipumusta luoda tapahtumista selkeä tarina ja korostaa tapahtuneen selkeää kertomuksellisuutta. Toteutuneisiin hankintoihin on vaikuttanut jossain määrin myös silkka sattuma, esimerkkinä jo kertaalleen peruuntunut karjalaistalon onnistunut hankinta ulkomuseoon juuri ennen talvisotaa. Kovastikaan ulkomuseoon haluttu rakennus, kuten Seiskarin kirkko, ei sinne aina päättynyt. Samoin sodan jalkoihin jäivät karjalainen rukoushuone sekä Tammelan hiilenpolttajan maja. Aineiston valossa näyttääkin siltä, että tutkimusajankohtana ulkomuseon hankintoja ohjailivat suurelta osin käytössä olleet resurssit, niin raha kuin työvoima.

Muinaistieteellinen toimikunta tai Kansallismuseon muut virkamiehet eivät aineiston valossa yleensä aktiivisesti halunneet mukaan ulkomuseon kehittämiseen tai hankintoihin. Sen sijaan Muinaistieteellinen toimikunta päätti paljosta: hankintojen lisäksi myös eduskunnalle esitettävästä ulkomuseon määrärahasta. Ulkomuseon intendentin olikin käytännössä välttämätöntä saada ehdotuksilleen kannatusta Muinaistieteellisen toimikunnan sisältä.

9.2.1. Ulkomuseon toiminnan taloudelliset resurssit

Tutkimukseni alussa oletin, että valtion rahallinen tuki olisi ollut museon rakennushankinnoille alusta lähtien merkittävää. Ilmeni, että rakennusten oston ja siirtojen rahoituksen helppous ja alkuperä vaihtelivat runsaasti. Ulkomuseon rakennukset voidaan jakaa kahteen ryhmään: Muinaistieteellisen toimikunnan rahalla omistukseensa lunastamiin ja lahjoituksena saatuihin. Rakennusten lahjoittajien joukosta erottuu selkeästi vuodesta 1912 alkaen Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab, jonka tarkoitus oli toimia ulkomuseon “tukiyhdistyksenä”, ja joka luovutti olemassaolonsa aikana museolle useita rakennuksia ja pienempiä esineitä. Idea osakeyhtiön perustamisesta oli Heikelin. Osakeyhtiön hallitusta johti vuorollaan ulkomuseon johtaja, joten yhtiö voidaan nähdä olennaisena osana ulkomuseon alkutaivalta. Osakeyhtiön osakkaina ehti olla myös

useita Muinaistieteellisen toimikunnan jäseniä, ja he vaikuttivat osakeyhtiön johtokunnassa vuosien ajan.⁵⁰² Muut lahjoittajat tekivät ulkomuseolle yksittäisiä lahjoituksia.

Eri tahoilta saatujen lahjoitusten merkitys korostui ulkomuseon toiminnan alkuvuosina. Tuolloin virallinen aloite ulkomuseon perustamisesta ja sen rahoituksesta viipyi eduskunnan käsittelyssä, vaikka ulkomuseoon oli jo lahjoitettu rakennuksia. Ulkomuseon ensimmäinen rakennusryhmä, Niemelän torppa, oli lahjoitus yksityishenkilöltä ja myös torpan siirron Seurasaarelle mahdollistaneet varat tulivat lahjoituksena. Lahjoittajat kartuttivat ulkomuseon kokoelmia lahjoittamalla sinne lisäksi esimerkiksi kirkkoveneen, vesisahan ja kaksi huvimajaa. Lahjoitettujen rakennusten kirjo kuvastaa myös lahjoittajien taustoja, sillä ne vaihtelivat talonpojista aatelismieheen ja Elimäen kuntaan. Eniten lahjoituksia saatiin 1910-luvulla, mikä kertoo sekä ulkomuseon kasvaneesta maineesta että tavallisten ihmisten tuesta kansalliselle hankkeelle. Lahjoitukset vähenivät selvästi 1920-luvulla, mutta satunnaisia rakennuksia ulkomuseo sai myöhemminkin. Ulkomuseon aseman ja rahoituksen vakiintuminen todennäköisesti vähensi sekä lahjoituksia että tarvetta niille.

Vastikkeettoman lahjoituksen ja Muinaistieteellisen toimikunnan tekemän tavanomaisen oston välillä jäi järjestely, jossa toimikunta rahalla lunasti museoitavan rakennuksen omakseen Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab:ltä, osakeyhtiön toimiessa kaupan välikätenä. Näin toimittiin ainakin Karunan kirkon, Kahiluodon kartanon ja Hedmanin vähätuvan kohdalla. Kartano ehti olla osakeyhtiön omistuksessa kahdeksan vuotta, ennen kuin ulkomuseon määräraha riitti sen lunastukseen. Osakeyhtiö myös kustansi kartanorakennuksen palovakuutuksen ennen kuin rakennus saatiin siirrettyä museoon.⁵⁰³ Lunastettavista rakennuksista osakeyhtiölle maksettu korvaus vaihteli. Surullinen esimerkki osakeyhtiön ulkomuseon puolesta tekemistä kaupoista oli Antin talo, jonka kohdalla rahoitusongelmia ja velkaa jouduttiin selvittämään useiden vuosien ajan. Muinaistieteellisen toimikunnan pöytäkirja-aineisto ei kertaakaan mainitse Antin oston vaikeuksia. Ilmeisesti osakeyhtiö oli toimikunnan näkökulmasta selkeästi itsenäinen toimija, vaikka osakeyhtiön johtokunnassa oli useampi toimikunnan jäsen.

Ajoittain rahoituksen niukkuus selkeästi hidasti rakennusten siirtoa ulkomuseoon, esimerkiksi Kahiluodon kartanon kohdalla. Kartanon siirron ratkaisi se, että eduskunnan myöntämä määräraha

⁵⁰² Heti vuonna 1912 osakkaina olivat muun muassa K.K. Meinander, Sirelius ja Ailio. Myöhempi valtioarkeologi Nordman oli osakeyhtiössä mukana jo 1920-luvulla. Suma, kapseli III, luettelo osakeyhtiön osakkaista vuodelta 1912; Suma, kapseli IX, yhtiökokouksen pöytäkirjat 26.2.1921 ja 2.2.1925.

⁵⁰³ Suma, kapseli Kahiluoto, kartanon kauppakirja.

oli riittämätön umpipihatalon ostoon, joten raha päätettiin käyttää siirtokuluihin. Aineiston valossa on epäselvää, heikensikö siirtojen lykkääntyminen mainittavasti museoon tulleiden rakennusten kuntoa. Se on joissakin tapauksissa mahdollista, sillä Ivarsin talosta päärakennuksen kanssa samaan aikaan ostettuja ”ulkohuoneita” ei lopulta siirretty ulkomuseoon. Toimikunta ei kuitenkaan ilmeisesti vaatinut maksettua kauppahintaan alennusta. Tyhjillään olleiden rakennusten rapistumisen mahdollisuus kyllä tiedostettiin toimikunnassa, sillä erityisesti Heikel nosti asiaa lausunnoissaan esiin.

Aineiston valossa viralliset tahot kyllä arvostivat ulkomuseota instituutiona alusta lähtien, niin voimakasta periaatteellista tukea se sai Antellin valtuuskunnalta ja Muinaistieteelliseltä toimikunnalta. Seurasaaren ulkomuseon rahoitus kuitenkin pysyi jatkuvasti tasolla, jolla se kykeni hankkimaan lähinnä käyttöesineitä ja pieniä talousrakennuksia, kuten aittoja. Ulkomuseon intendentit huomauttivat toistuvasti määräraha-aloitteissaan ulkomuseon kymmeniin tuhansiin nousevista vuosittaisista kävijämääristä ja museon ulkomaisiin verrokkeihin nähden heikosta taloudellisesta tilanteesta. Intendentit eivät myöskään arkailleet ottaa puutteellista rahoitusta esiin lehtien haastatteluissa. Hämäläinen totesi Uusi Aura -lehdelle elokuussa 1927: ”Suunnitelmia on paljonkin, mutta se raha, raha, raha...” Hämäläinen kertoi ulkomuseon aikovan anoa opetusministeriöltä osuutta valtion raha-arpajaisten voitosta ja totesi Norjan kansallisen ulkomuseon saaneen arpajaisvoitoista 4 miljoonan Smk:n suuruisen avustuksen.⁵⁰⁴

Ulkomuseon vajavaista rahoitusta paikkasivat ulkopuolelta tulleet rahalahjoitukset, joiden hankkiminen vaikuttaa jääneen yleensä ulkomuseon johtajan vastuulle. Kauppaneuvos Tallbergin lahjoitus mahdollisti aikanaan Niemelän siirron, ja vuorollaan rahallista tukea saivat myös ainakin Kurssi, kartanon sisustus ja Pertinotsa. Kansallis-Osake-Pankin Kurssin sisustukseen antama lahjoitus mahdollisti välillisesti myös Ivarsin siirron, ja kartanoa kalustettiin 1920-30-lukujen taitteessa kauppaneuvos Otto A. Malmin rahastosta saadulla avustuksella. Pertinotsan viimeistelyitä puolestaan joudutti Talonpoikaiskulttuurisäätiön apuraha. Omalla tavallaan rahavaroja ulkomuseon hyväksi lahjoittivat myös Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab:n osakkaat.

Tutkimusajankohtana 1906–1947 isoimpina puhtaasti ulkomuseon omalla rahoituksella näyttävät toteutuneen pohjalaisten asuintalojen ja Pertinotsan osto. Pertinotsan tapauksessakin kaupat kaatuivat kertaalleen. Toisella yrittämällä ulkomuseon johtajan tehtävänä oli neuvotella

⁵⁰⁴ MTK ptk 8.11.1918; Muitten pohjoismaitten ulkomuseot -- US 21.11.1926; Häviämässä oleva -- US 3.7.1933; Länsi-Suomen ja Hämeen edustus --. UA 4.8.1927

rakennuksen hinnasta paikan päällä Suojärvellä, ja eri vaihtoehtoista keskusteltiin kokouksessa pitäen niiden hankintahintaa ja siirtokulujen suuruutta avoimesti esillä.⁵⁰⁵ Ulkomuseon intendentti ja toimikunta vaikuttavat yleensä olleen yksimielisiä siitä, mitä Seurasaarelle tulisi hankkia. Haasteena oli toistuvasti määrärahojen riittävyys.

9.2.2. Ulkomuseon henkilöresurssit

Rahoituksen lisäksi Seurasaaren ulkomuseon hankintoihin ja toimintaan vaikutti myös käytettävissä olevan työvoiman määrä. Ulkomuseo oli hyvin pieni organisaatio. Heikelin intendentintehtävä siirrettiin virallisesti Seurasaaren ulkomuseoon vasta vuonna 1917, mihin asti hän oli ollut ensisijaisesti Kansallismuseon virkamies.⁵⁰⁶ Ulkomuseon aseman vakiintumisen myötä kansatieteelliselle osastolle palkatun amanuenssin tuli Muinaistieteellisen toimikunnan mukaan auttaa myös ulkomuseossa⁵⁰⁷, mutta käytännössä tämä apu tuntuu rajoittuneen ulkomuseota kiinnostaneiden rakennusten tarkastamiseen eri puolilla Suomea. Päivittäistehtäviä hoiti ulkomuseossa joukko työntekijöitä, mutta vastuu esimerkiksi rakennushankintojen valmistelusta keskittyi ulkomuseon intendentille. Ulkomuseon hankinnat olivat kuitenkin sidoksissa kansatieteellisen osaston ja viime kädessä Muinaistieteellisen toimikunnan suostumukseen. Intendentti joutui siis tasapainoilemaan toimikunnan ja ulkomuseon etujen välillä, eikä konflikteilta voitu aina välttyä.

Pienessä organisaatiossa yksittäisen henkilön merkitys korostuu eikä Seurasaaren ulkomuseo ole poikkeus. Heikel ehti johtaa ulkomuseota ensimmäiset 15 vuotta, mutta ulkomuseon intendenttien toimikaudet ovat olleet keskimäärin kymmenen vuoden mittaisia.⁵⁰⁸ Pitkä toimikausi mahdollistaa intendentin omista tavoitteista ja ulkoisista olosuhteista riippuen yhtä lailla museon vilkkaan kehittämisen kuin stagnaation. Tutkimusajankohtana lyhyimmän ajan, kolme vuotta, ulkomuseon intendentin tehtävässä toimi Itkonen. Itkonen toisaalta pysyi yhteydessä ulkomuseoon siirtyessään kansatieteellisen osaston johtajaksi. Itkonen toimi siten seuraavan ulkomuseon intendentin Vahterin esimiehenä ja oli mukana päättämässä ulkomuseon hankkeista 1950-luvulle asti.

Ulkomuseon intendenteillä oli tieteentekijöinä erilaisia kiinnostuksen kohteita ja vahvuuksia, ja he myös sitoutuivat ulkomuseoon vaihtelevasti. Heikel edusti ensimmäisen polven muinaistieteilijöitä,

⁵⁰⁵ MTK ptk 26.1.1939; Suma, kapseli Pertinotsa, Vahterin matkapäiväkirja 23.1.1939.

⁵⁰⁶ MTK ptk 28.9.1917.

⁵⁰⁷ MTK ptk 26.4.1918.

⁵⁰⁸ Luettelo intendenteistä ja toimikausista kts. Eerikäinen 1988.

joiden kiinnostuksen kohteet eivät olleet yhtä tarkkarajaisia kuin seuraavilla museoammattilaisilla. Hän esimerkiksi perehtyi Karunan kirkon mukana tullessiin asiakirjoihin ennen niiden luovuttamista valtionarkistoon ja teki tutkimuksia Karunan ja Sauvon arkistoissa.⁵⁰⁹ Heikelille ulkomuseo oli pitkäaikainen haave, ja hän käytti sen kehittämiseen myös omia varojaan. Ulkomuseon alkuvaiheessa Heikel maksoi rakennusten siirtokuluja itse, ja anoi niitä myöhemmin korvattavaksi. Heikelin henkilökohtaisesti tuntenut Hämäläinen vei systemaattisesti päätökseen Heikelin ideoimia hankkeita. Kielitieteilijänä aloittanut Hämäläinen kuitenkin perehtyi ulkomuseossa kansanrakentamiseen ja julkaisi myöhemmin useita aihetta käsitteleviä teoksia.

Itkonen puolestaan erikoistui aineellisessa kansanperinteessä kulkuvälineisiin, kuten veneisiin, ja pitäytyi selkeimmin omissa kiinnostuksen kohteissaan myös ulkomuseon intendenttinä. Kesäisin virkamatkojensa aikana Itkonen tutki rakennusten sijaan veneitä. Itkonen kuitenkin koki ulkomuseon luontevaksi keinoksi esitellä saamelaisten parissa tekemäänsä tutkimusta. Ulkomuseossa esiteltiin tuolloin lappalaisten elämäntapaa työnäytöksin, mutta toiminta loppui Vahterin korvattua Itkonen ulkomuseon johdossa.

Vahter erikoistui Muinaistieteellisen toimikunnan palveluksessa naisten käsitöihin ja ruokatalouteen. Nämä säilyivät Vahterin erikoisalana myös ulkomuseon johdossa, vaikka häntä kritisoitiin tehtävää täytettäessä juuri rakennusosaamisen puutteesta. Sen sijaan, että Vahteria olisi toimikunnassa ohjattu rakennustutkimuksiin tai uusille alueille, hänet lähetettiin tekemään tutkimusta esimerkiksi Taivassaloon, Säkylään sekä Sauvon ja Karunan alueille, joita toimikunta oli jo aiemmin kartoittanut. Näiden tutkimusmatkojen tarkoituksiksi mainitaan aineistossa nimenomaan ruokatalous ja käsityöt.⁵¹⁰ Selkeänä poikkeuksena aineistossa esiintyy kesä 1936, jolloin Vahter matkusti Raja-Karjalaan tutkimaan tsasounia ulkomuseoon siirtämistä varten.⁵¹¹ Vahter oli tehnyt Suistamossa aiemmin tekstiilitutkimuksia, joten hän oletettavasti tunsu seutua.⁵¹² Vahterin kauden sukupuolittuneessa tutkimuskentässä voidaan nähdä hyötyjä ja heikkouksia. Vahterin kotitalouteen painottunut tutkimus taltioi jälkipolville aiemmin vähemmälle huomiolle jääneitä arkielämän tapoja ja auttoi ulkomuseota esimerkiksi taloja varten tehdyillä tekstiiliostoilla. Toisaalta Vahterin painotus saattoi hidastaa tai hankaloittaa rakennushankintoja. Pertinotsan

⁵⁰⁹ AAF 1914, 221; Suma, kapseli Kirkko, luettelo kirkon arkussa olleista asiapapereista, jotka luovutettiin valtionarkistoon 1920.

⁵¹⁰ KTO ptk 14.5.1932 ja 20.5.1941.

⁵¹¹ AAF 1936, 45.

⁵¹² KTO ptk 15.5.1929.

kohdalla Vahter arvioi siirrettävän karjalaistalon koon ensin huomattavasti todellista pienemmäksi, mikä aiheutti siirtokulujen reilun ylittymisen.

Ulkomuseon hankintoihin ja toimintaan vaikuttivat myös Muinaistieteellisen toimikunnan henkilöstöresurssit ja virkamatkat. Antellin valtuuskunnan mietinnössä oli katsottu, että ulkomuseoon sopivien rakennusten silmälläpitäminen kuului yleisesti ympäri maata matkustaville muinaistieteilijöille. Nimenomaan näin löydettävien rakennusten tuli ohjata ulkomuseon kehitystä tarkkojen suunnitelmien sijaan.⁵¹³ Museon oli alusta lähtien tarkoitus edustaa mahdollisimman kattavasti Suomen eri alueita. 1900-luvun alkupuolella Muinaistieteellisen toimikunnan virkamatkoja määrittivät toimikunnan työtehtävät, kuten kirkkoihin kaavaillut korjaukset ja arkeologiset kaivaukset. Tietyille paikkakunnille toimikunta palasi toistuvasti. Osittain ilmiö selittyy aiemmin tehdyillä löydöillä, jotka vaativat lisätutkimuksia.

Toisaalta pöytäkirja-aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että tuttuihin maantieteellisiin paikkoihin kiinnitettiin toimikunnan sisällä huomiota myös sinne syntyneiden sosiaalisten kontaktien vuoksi. Muinaisasioista ilmoittajat saattoivat ottaa yhteyttä suoraan tiettyyn virkamieheen. Toisaalta toimikunnan jäsenet saattoivat pyytää tuntemiltaan paikallisilta lisätietoja, mikäli toimikuntaan kantautui uutisia tai huhuja.⁵¹⁴ Muinaistieteellisellä toimikunnalla oli myös eri paikkakunnilla virallisia asiamiehiä, jotka ilmoittautuivat toimikunnan käytettäväksi. Tällaisia asiamiehiä haettiin toimikunnan kirjelmällä vielä vuonna 1926.⁵¹⁵ Henkilökohtaisten kontaktien merkitys oli suuri, sillä tiedonkulku 1900-luvun alkuvuosikymmeninä oli vielä hidasta. Joskus toimikunta joutui toimimaan pelkkien sanomalehtitietojen varassa.⁵¹⁶ Tästä näkökulmasta onkin ymmärrettävää, että Muinaistieteellinen toimikunta pyrki tehokkaaseen työskentelyyn myös virkamatkoillaan. Virkamiehelle saatettiin antaa tehtäväksi myös toimikunnan toisen osaston vastuulle kuulunut tarkastus, mikäli hänellä oli oman virkansa puolesta asiaa paikkakunnalle tai lähiseudulle.

Tietyt paikkakunnat esiintyvät toimikunnan ja ulkomuseon aineistossa usein. Esimerkiksi kesän 1906 Toimikunnan virkamatkakohteista peräti neljästä siirrettiin lähivuosina ulkomuseoon jokin rakennus. Maalahdelta hankittiin 1906 karjamaja, Sauvosta 1912 Karunan kirkko, Kaukolasta

⁵¹³ Ailio 1908, 7.

⁵¹⁴ Esim. MTK ptk 25.1.1910, 30.5.1912 ja 12.3.1919. Ilmoitukset koskivat niin paikkakunnilta löydettyjä metalliesineitä kuin rakennusten suunniteltuja purkamisia.

⁵¹⁵ MTK ptk 21.6.1926.

⁵¹⁶ Esimerkiksi 1911 toimikunta sai tiedon Tohmajärven kirkon purkamisesta lehtiutisesta, ja sama koski myös Hangon tulliniemen edustan saarien vuokrausta. MTK ptk 24.1.1911 ja 31.3.1920.

samana vuonna savutupa ja Sarvilahdelta 1915 vesisaha. Toimikunnan virkamatkakohteiden ja ulkomuseon rakennushankintojen välillä vaikuttaisi siis olevan selvä yhteys. Ulkomuseon merkittävämpien hankintojen sijaintipaikkakunnilla oli yleensä vierailut toimikunnan virkamiehiä useasti. Esimerkiksi Närpiöön oli vuoden 1906 jälkeen matkustettu neljästi⁵¹⁷, ennen kuin Heikel solmi kaupat Ivarsin porttirakennuksesta 1915. Heikelille Antin talosta kertoivat nimenomaan paikkakunnalla vierailleet muinaistutkijat. Säkylään tehtiin virkamatkoja kolmesti⁵¹⁸ ennen Hämmäläisen umpipihatalotutkimuksia 1924. Vaikuttaa siltä, että Seurasaaren ulkomuseoon siirretyt rakennukset ovat yleensä peräisin paikkakunnilta, joilla sijaisi muutakin muinaistieteellisesti kiinnostavaa.

Voidaan pohtia, olivatko ulkomuseoon hankitut rakennukset *de facto* lajityyppinsä edustavimpia esimerkkejä, vai vaikuttiko valintaan myös rakennustutkimusten helppous. Kansanvalistuksen näkökulmasta hankintojen maantieteellinen ”kasautuminen” on hieman ongelmallista, sillä ulkomuseossa rakennukset saivat uuden merkityksen ja alkoivat edustaa alkuperäänsä laajempaa aluetta, erityisesti ulkomuseon hankintatahdin hidastuessa. Esimerkiksi Säkylän Antin talon kohdalla Itkonen kertoi rakennustavan olleen ennen yleinen koko Länsi-Suomessa Pohjanmaan rannikoita myöten.⁵¹⁹ Vaikka näin olikin, Satakunta oli Suomen mittakaavassa hyvin vaurasta seutua. Kyseisellä seudulla talokohtainen keskimääräinen viljelysala oli Suomen suurin ja palkattua väkeä maataloissa vastaavasti eniten.⁵²⁰ Antin talo oli Satakunnankin mittapuulla vauraan suurviljelijän asumus, mikä ei välttämättä välity museokävijälle. Toisaalta Muinaistieteellisen toimikunnan tiiviit matkat samoille seuduille puhuvat sen puolesta, että kyseiset paikat koettiin maan historialle keskeisinä. Tällöin valitut rakennuksetkin saattoivat toimikunnalle näyttäytyä alueen vuosisataisen kehityksen kiteytyminä.

9.3. Tieteenalojen vaikutus ulkomuseon hankintoihin

Monitieteisen Antellin valtuuskunnan mietintö oli laajalti luetellut ulkomuseoon tavoiteltavia rakennuksia, ja se pitkälti linjasi Seurasaaren ulkomuseon hankintoja. Tutkimusajankohtana Muinaistieteellisen toimikunnan ja ulkomuseon intendenttien edustamien tieteenalojen muutokset näyttävät kuitenkin nekin heijastuneen ulkomuseon rakennushankintoihin ja kehittämiseen.

⁵¹⁷ AAF 1910, 112; AAF 1912, 167; AAF 1913, 193; AAF 1914, 221.

⁵¹⁸ AAF 1909, 102; AAF 1915, 251; AAF 1923, 76.

⁵¹⁹ Pääkaupungin hiihtäjiä houkuttelevat – SS 10.2.1935.

⁵²⁰ Talve 1971, 61, 63.

Seurasaaren ulkomuseon perustamisvaiheessa eri muinaistieteet vielä määrittivät rajojaan, mikä heijastui tutkimusajankohtana myös ulkomuseon rakennushankintoihin. Ulkomuseon perustanut Heikel aloitti uransa arkeologina, ja siirtyi vasta myöhemmin kansanpukujen ja -rakennusten tutkimuksen pariin. Hän oli kuitenkin kiinnostunut myös Karunan kirkkoon liittyvistä vanhoista asiakirjoista ja häntä voidaankin pitää vielä perinteisenä monitieteisenä antikvaarina. Heikelin ammatillinen monipuolisuus oli niin merkittävää, että hänen siirtyessään työskentelemään kokonaan ulkomuseossa, toimikunnassa oli erimielisyyttä siitä, mille Kansallismuseon osastolle korvaava virka avattaisiin.⁵²¹ ”Monitaituruutta” esiintyi muutenkin, sillä myös arkeologi Ailio seurasi Heikeliä rakennustutkimusmatkoille.⁵²² Toimikunnan työssä oppialojen välinen tiukka rajanveto oli toisinaan vaikeaa. Historian osasto tarkasti toisinaan myös kansanrakennuksia, kuten Seilin sairaalan tuulimyllyn. Määritteenä oli ilmeisesti sijaintipaikan historiallinen merkittävyys, sillä myös Aleksis Kiven kuolinmökkin korjauksista raportoitiin nimenomaan historialliselle, ei kansatieteelliselle osastolle.⁵²³ Tutkimuskentän osittainen päällekkäisyys liittyy myös aiemmin mainitsemiini Muinaistieteellisen toimikunnan taloudellisiin resursseihin. Tutkimusmatkojen yhdistäminen koettiin järkeväksi, vaikka niiden tekijäksi olisi tullut ”väärän” osaston virkamies.

Suomalais-ugrilaiseksi kielitieteilijäksi kouluttautunut ja Heikelin lailla tutkimusmatkoja sukukansojen pariin tehnyt Hämäläinen nojasi ulkomuseon hoidossa jo järjestelmällisemmin toisten alojen osaamiseen. Kun Hämäläinen 1924 valittiin ulkomuseon intendentiksi, valintakokouksessa kiinnitettiin huomiota hänen vähäiseen museotyökokemukseensa. Lisäksi Hämäläisen siihenastiset tutkimukset eivät sivunneet rakentamista tai tyylihistoriaa. 1928 Muinaistieteellinen toimikunta antoi kuitenkin kartanon sisustussuunnitelman laatimisen nimenomaan Hämäläisen tehtäväksi. Se luotti joko Hämäläisen osaamiseen tai hänen kykyynsä hyödyntää historiallisen osaston osaamista. Hämäläinen olikin pyytänyt johtajauransa alkuvaiheessa historiallisen osaston apua Karunan kirkon maalausten rappeutumisen estämiseksi, ja lopulta historiallinen osasto oli aktiivisesti mukana myös Kahiluodon kartanon sisustamisessa.

Huolimatta siitä, että lappalaiskulttuurin esillä pitämistä pidettiin tärkeänä jo Antellin valtuuskunnan mietinnössä ja ensimmäinen kota siirrettiin Seurasaareen 1911, osui Lapin osaston huippukausi kielitieteilijöiden aikaan. Venäjällä sukukansatutkimuksia tehnyt Hämäläinen alkoi 1920-luvun lopussa hahmotella ulkomuseoon erillistä Lapin osastoa, mutta hankkeen viimeisteli

⁵²¹ MTK ptk 28.9.1917.

⁵²² AAF 1918, 68.

⁵²³ MTK ptk 28.5.1919; HO ptk 15.3.1934; HO ptk 12.9.1939.

lappalaisia itse tutkinut Itkonen. Vielä 1920–30-luvuilla katsottiin Muinaistieteellisessä toimikunnassa tärkeäksi, että ulkomuseon intendentillä oli myös suomalais-ugrilaisen kielitieteen opintoja. Tämä heijasteli tuona aikana aineellisessa kansatieteessä suosittua ajattelua, jossa uskottiin kielisukulaisuuden merkitsevän myös kulttuurista sukulaisuutta.⁵²⁴ Aikanaan suosittu periaate näkyi valittaessa Hämäläiselle seuraajaa. Kielitieteilijä Itkosen kohdalla mainittiin ”ainoana” heikkoutena rakennustutkimusten puute, jonka olisi voinut kuvitella olevan liian iso heikkous kansanrakentamiselle omistetussa museossa. Itkonen valittiin silti yksimielisesti ulkomuseon intendentiksi.⁵²⁵

Suomalais-ugrilaisen kielitieteen painotus liittyi tavoitteeseen esitellä ulkomuseossa suomensukuisten kansojen aineellista kulttuuria. Esimerkiksi lappalaisten ja virolaisten rakennusten saamista ulkomuseoon pidettiin ulkomuseolle alussa välttämättömänä. Suunnitelmat eivät kuitenkaan konkretisoituneet kovin helpolla. Neuvosto-Venäjän rajojen sulkeutuminen luonnollisesti vaikeutti sukukansojen rakennusten hankintaa, mutta tavoitteesta ei virallisesti luovuttu. Sukukansat mainittiin satunnaisesti ulkomuseon kehittämisen yhteydessä. Aineistossa ei 1917–1947 välillä esiinny konkreettisia ehdotuksia sukukansojen rakennusten hankkimiseksi, vaikka muinaistieteilijöiden suhteet virolaisiin virkaveljiin tiivistyivätkin 1920- ja 1930-luvulla.⁵²⁶

Aineellisen kansaperinteen tutkimuksessa oli ajallisia painotuseroja. Vahter oli ulkomuseon intendentista ensimmäinen aineelliseen kansatieteeseen erikoistunut, mutta painottui tekstiilitutkimukseen. Erityisen paljon asiaan kiinnitti huomiota Itkonen, joka oli mukana valitsemassa seuraajaansa. Hän piti Vahteria hakijoista kokeneempänä ja oppialan suhteen ”yleisesti pätevämpänä”. Itkosen mukaan Vahter oli pätevä työskentelemään Kansallismuseon esinekeräysten parissa, mutta ei uskonut hänen osaamiseensa ulkomuseon hoidossa. Suomalainen kansatiede nojasi alkuvaiheessa pitkälti miesten työn ja toiminnan tutkimukseen. Mahdollisesti Itkonen ajatteli, ettei naisten töitä ja ruokakulttuuria tutkineella Vahterilla ollut annettavaa kansanrakentamisen, maanviljelyn ja metsästyksen ympärille rakennetussa ulkomuseossa.

⁵²⁴ Sääskilähti 1997, 44.

⁵²⁵ Ltk ptk 13.1.1932.

⁵²⁶ Kansallismuseon kansatieteellistä osastoa johti 1929–1934 Viron Kansallismuseon ensimmäisenä johtajana toiminut Ilmari Manninen, mutta aineistossa ei tuolloin mainita edes mahdollisuudesta virolaisen rakennuksen hankintaan. Ajanjakson taloudellisessa taantumassa toimikunta todennäköisesti koki järkevämmäksi rajata rakennushankinnat Suomen valtion silloisten rajojen sisälle. Virolaisia kohtaan kuitenkin koettiin kulttuurista sukulaisuutta, sillä Kansallismuseossa järjestettiin virolaisen kansantaiteen näyttely, johon aloite tuli nimenomaan suomalaisten taholta. Viron kansallismuseon kanssa myös vaihdettiin runsaasti pienempiä esineitä. AAF 1928,118; KTO 11.11.1934.

9.4. Heikelin perintö ulkomuseota ohjaamassa

Seurasaaren ulkomuseo assosioituu hyvin voimakkaasti Heikeliin, mitä selittää hänen vaikutusvaltansa hankkeen alkuaikoina. Varhaisimpia suomalaisia museoita perustivat yleensä museoaatteesta innostuneet diletantit.⁵²⁷ Heikel on siinä mielessä poikkeus. Hän oli muinaismuistoalalle kouluttautuneena, Muinaistieteellisen toimikunnan jäsenenä sekä Antellin valtuuskunnan varajäsenenä näkyvässä asemassa edistämään ulkomuseon asiaa. Heikel sai alusta lähtien Antellin valtuuskunnalta ja toimikunnalta ulkomuseoaatteelle vankan kannatuksen, vaikka satunnaisia erimielisyyksiä ja näkemyseroja esiintyikin. Kenties ensimmäisten ulkomuseosuunnitelmien vankan ammatillisen pohjan vuoksi niihin ovat vuorollaan nojautuneet myös Heikelin seuraajat.

Heikelin ajatuksista on säilynyt runsaasti aineistoa. Puolustaessaan ulkomuseon asemaa hän laati toistuvasti perusteltuja, monisivuisia kirjelmiä. Heikel säilytti luonnokset ja pyrki myös päiväämään ne vähintään kuukauden tarkkuudella. Hyvä esimerkki Heikelin henkilökohtaisesta visiosta on hänen 1918 toimikunnan kokoukseen toimittamansa kirjelmä, jossa hän listasi kiireellisenä pitämiään hankkeita.⁵²⁸ Maailmansota oli aiheuttanut viivästyksiä rakennusten siirtoon, ja Heikelin toiveena oli lisäraha ulkomuseon kehittämiseen. Näistä Heikelin kiireellisinä pitämistä hankkeista on kuitenkin sellaisenaan toteutunut vain karjalaistalon hankinta. Esimerkiksi helsinkiläistalo jäi puuttumaan museosta. Kirjallinen tuotanto teki Heikelin vision myös jälkipolville näkyväksi, ja Heikelin hautaaminen Skansenin perustaneen Hazeliuksen esimerkin mukaan Karunan kirkon pihamaalle 1924 sinetöi hänen asemansa ulkomuseon ”isänä”.

Myöskään Heikelin toistuvasti kaipaamaa ja Antellin mietinnössäkin mainittua saaristolaisasumusta ei ulkomuseoon saatu. Sinällään on ymmärrettävää, että sellaisen saaminen koettiin tärkeäksi. Jo Topelius sisällytti lounaissaariston kalastajat *Maamme kirjaan* savolaisten, karjalaisten ja hämäläisten rinnalle.⁵²⁹ Mielenkiintoista on, kuinka nopeasti saaristolaiskulttuuri katoaa ulkomuseon hankintatavoitteista. Heikeliä seurannut Hämäläinen piti asiaa esillä, mainiten Ahvenanmaan niiden maakuntien joukossa, jotka eivät ulkomuseossa näy.⁵³⁰ Hämäläisen jälkeen saaristolaisrakennuksen hankintaa ei enää aineistossa mainita. Edes venetutkimuksia Suomenlahden saarilla ja Turun saaristossa tehnyt⁵³¹ Itkonen ei nostanut ulkomuseota johtaessaan

⁵²⁷ Kostet 2010, 101.

⁵²⁸ MTK ptk 8.11.1918.

⁵²⁹ Topelius 2018, 183, 185–187.

⁵³⁰ Muitten pohjoismaitten ulkomuseot -- US 21.11.1926

⁵³¹ AAF 1923, 89; AAF 1929, 153.

saaristolaiskulttuuria esiin. Hän mainitsi ulkomuseoon tavoiteltavana vain varsinaissuomalaisen rantapuodin, jollaista käytettiin kalastusvälineiden kuivaukseen ja kalanperkaukseen.⁵³²

Asennemuutokseen vaikutti kenties 1920-luvulla alkanut erimielisyys ahvenanmaalaisten muinaismuistojen ja arvorakennusten suojelusta. Muinaistieteellinen toimikunta ja Ahvenanmaan maakuntalautakunta pitivät kumpikin itseään korkeimpana auktoriteettina. 1930-luvulle kestänyt kiista saattoi vähentää toimikunnan kiinnostusta saaristolaiskulttuuriin yleensä.⁵³³ 1930-luvulla Suomenlahden saariston rakennuksia olisi ollut vielä toimikunnan saatavilla, mutta niistä ei ilmeisesti oltu kiinnostuneita. 1931 Vahter tutki Suomenlahden saarien, kuten Seiskarin, elämäntapaa mutta rakennuksia ei mainita tässä yhteydessä.⁵³⁴ Ulkomuseon intendenttinä Vahter ei ilmaissut kiinnostusta saaristolaiskulttuurin esiintuomiseen.

Muinaistieteellisen toimikunnan tukikaan ei välttämättä taannut Heikelin näkemyksen toteutumista. Hämeen ja sen rakennusten merkitys on selkeästi havaittavissa sekä Heikelin muistiinpanoissa että muussa asiakirja-aineistossa. Heikel teki Hämeen suuntaan useita matkoja, ja kartanon oston yhteydessä käydyssä keskustelussa esimerkiksi Ailio piti maan pääosina Länsi-Suomea sekä Hämettä. Taustalla oli luultavasti länsisuomalaisen ”pirkkalaiskulttuurin” kokema arvonnousu.⁵³⁵ Muinaistieteellisen toimikunnan virkamiehet matkustivat Hämeeseen erityisesti 1930-luvulla, ja usein näiden matkojen tarkoituksiksi mainittiin rakennushistorialliset tutkimukset.⁵³⁶ Sotien jälkeinen evakkojen asuttaminen ja pula asunnoista muutti kuitenkin tilannetta. Tuolloisen Hämeen läänin alueelle muutti suurin osa karjalaisevakoista⁵³⁷, mikä saattaa selittää, miksi hämäläisrakennus jäi sen ymmärretystä merkityksellisyydestä huolimatta puuttumaan ulkomuseosta. Myös vanhanaikaisemmiksi koetuilla rakennuksilla oli sotien jälkeen käyttöä.

10. Ulkomuseo kansakunnan rakentajana

Muinaistieteellisen toimikunnan ja ulkomuseon arkistoon taltioiduissa aineistossa ei juuri avoimesti esitetä näkemystä suomalaisesta kansasta ja muistamisen arvoisesta suomalaisuudesta. Keskiössä ovat itse rakennukset. Varhaiset ulkomuseon opaskirjat saattoivat kertoa hankittujen rakennusten omistajat, mutta pöytäkirja- ja vuosikertomusaineistossa heitä ei useimmiten mainita.

Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomuksessa oli samaan aikaan tapana luetella vuoden

⁵³² Häviämässä oleva -- US 3.7.1933

⁵³³ Immonen 2016, 85–87.

⁵³⁴ AAF 1931, 39.

⁵³⁵ Immonen 2016, 21.

⁵³⁶ Esim. AAF 1937, 115; AAF 1938, 177; AAF 1939, 243.

⁵³⁷ Paukkunen 1989, 24.

aikana esineitä lahjoittaneet henkilöt, mikä korostaa ulkomuseon rakennuksille toimikunnan sisällä annettua anonyymiyttä. Museossa rakennusten tehtäväksi oli kuvittaa sukuhistorian sijaan maantieteellistä aluetta ja rakennustapojen kehitystä.

Se, ettei Muinaistieteellisen toimikunnan jättämässä aineistossa esiinny enää 1900-luvun puolella kovin aatteellista kielenkäyttöä, kertoo nationalismin arkipäiväistyneen. Toimikunnan työn pohja oli 1800-luvun nationalismissa, joka ammensi sisältöä erityisesti maisemasta, maalaisuudesta ja muinaisuudesta. Ympäröivään maisemaan sitoutuneiden rakennusten nostaminen museoinnin arvoiseksi välitti yleisölle kuratoitua kuvaa suomalaisuudesta. Valtiollinen itsenäistyminen kuitenkin yleensä laimentaa nationalistisia tunteita, ja näin tapahtui myös toimikunnassa. Tilalle tuli muinaismuistohallinnon ammatillistuminen. Muinaistieteellisen toimikunnan jäsenten henkilökohtaisen nationalismin laimensivat todennäköisesti viimeistään käytännön museotyön rajalliset resurssit. Ihanteet joutuvat yleensä sopeutumaan reaalielämään. Saman on todettu tapahtuneen myös muissa ulkomuseoissa.⁵³⁸

Olen omassa tutkimuksessani keskittynyt Seurasaaren ulkomuseon alkuvuosikymmeniin, joiden aikana hankitut rakennukset muodostavat enemmistön ulkomuseon nykyisestä rakennuskannasta. Aihe tarjoaa runsaasti mahdollisuuksia tulevaan tutkimukseen. Omassa tutkimuksessani nousi esiin ulkomuseon rakennushankintoihin vaikuttaneiden ulkopuolisten toimijoiden määrä. Aineistossa ilmeni raha- ja rakennuslahjoitusten suuri määrä ulkomuseon alkuvuosikymmeninä, jolloin Muinaistieteellisen toimikunnan tehtäväksi jäi usein pääasiassa rakennuksen siirron kustantaminen. Ulkomuseon kehitykseen tutkimani aineiston valossa olennaisesti vaikuttaneen Oy Seurasaaren ulkomuseo Ab:n historia on suurelta osin tuntematon. Ulkomuseon arkisto sisältää muun muassa osakasluetteloita, jotka kertovat ainutlaatuisella tavalla, millaiset henkilöt kannattivat 1900-luvun alussa ulkomuseoaatetta ja tukivat sitä rahalahjoituksilla. Ulkomuseon alkuaikoina mesenaattikulttuuri oli vielä voimissaan, mikä mahdollisesti madalsi Heikelin kynnystä hankkia lahjoituksia ja osakkaita. Tämän lahjoituskulttuurin aiemmin tuntemattoman toimijan jättämät aineisto tarjoaisi erinomaisen ikkunan pääkaupunkiseudun kulttuuri-ilmapiiiriin ja sosiaalisiin verkostoihin ennen toista maailmansotaa.

Aihetta jatkotutkimukseen tarjoavat myös Muinaistieteellisessä toimikunnassa 1920-luvulla virinneet suunnitelmat ulkomuseon kehittämisestä. Viranomaisilta tukea saanut Seurasaaren

⁵³⁸ Rentzhog 2007, 99.

lunastaminen ja muokkaaminen monipuoliseksi museosaareksi oli Suomen mittakaavassa ennennäkemättömän kunnianhimoinen hanke. Hankkeen ajateltiin opetusvälineenä palvelevan myös kehittyvän muinaistutkimuksen tarpeita. Hankkeen eduskunnassa saama vastaanotto tai syyt sen kariutumiseen eivät omassa tutkimuksessani tulleet ilmi.

Tutkimuksessani nousi esiin, kuinka selvälle ideologiselle pohjalle tietoisesti rakennetun museon muodostuminen oli lopulta pitkälti riippuvainen ulkoisista tekijöistä. Ulkomuseolla oli pohjoismaiset esikuvansa, mutta ideaa mukautettiin suomalaisiin olosuhteisiin. Myös ulkomuseon rakennuskanta muokkautui aatteellisen ilmapiirin ja yhteiskunnan muuttuessa. Esimerkiksi saaristolaiskulttuuri ja kaukaisempien sukukansojen rakennukset katosivat tavoiteltavien hankintojen joukosta jo varhain. Toisinaan jotakin rakennusta ei onnistuttu samaan, vaikka halua olisi ollut. Syynä saattoi olla muuttunut mieliala tai tietokatkos. Pitkälle edenneet ostoneuvottelutkin saattoivat kariutua hintaan tai rahojen saannin vaikeuteen.

Huolimatta siitä, että ulkomuseoajatuksella oli eduskunnan tuki, Heikel joutui toimimaan museon alkuvuosina hyvin omavaltaisesti. Erimielisyyttä oli niin museon ylläpidon kustannuksista kuin sen hallinnollisesta järjestämisestä. Käytännössä melko itsenäisesti toiminut museo joutui jatkuvasti tasapainoilemaan omien tarpeidensa ja ulkoisten toimijoiden välillä. 1900-luvun alkupuoliskolla suomalainen yhteiskunta ja asuminen kehittyivät nopeasti, mikä uhkasi vanhoja kansanrakennuksia. Halukkuus laajentaa ulkomuseota epävarmoissa olosuhteissa aiheutti joskus suuria ongelmia, kuten Antin talon rahoituskiista osoittaa. Vuosikymmenten saatossa Seurasaaren ulkomuseosta kerrotusta tarinasta ovat karsiutuneet pois sen alkutaipaleella tapahtuneet erimielisyydet ja epäonnistumiset. Ne istuvat huonosti mielikuvaan tieteelliselle pohjalle rakennetusta ja Suomen kansaa valistavasta museosta.

Lähteet

lyhenteet

AAF=*Analecta Archaeologica Fennica*

KM=Kansallismuseo

KO=Muuinaistieteellisen toimikunnan kansatieteellinen osasto

HO= Muinaistieteellisen toimikunnan historiallinen osasto

HY=Helsingin yliopisto

Ltk= (Muinaistieteellisen toimikunnan) Lisätty toimikunta

MV=Museovirasto

MTK=Muuinaistieteellinen toimikunta

Suma=Seurasaaren ulkomuseon arkisto

ptk=pöytäkirja

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Helsingin yliopisto (HY)

Folkloristiikan oppiaine

Auramies, Maija, 2013. Pysy pysy, puhu puhu - älä koskaan maaksi maadu. Seurasaaren tilat ja tarinat työyhteisön tulkitsemina. Pro gradu -tutkielma.

Opettajankoulutuslaitos

Liikkanen, Kirsi, 2016. *Kansanpuku työvaatteena Seurasaaren ulkomuseossa*. Pro gradu -tutkielma.

Nordiska språk

Haapalainen, Maaret, 1999. Tupa - stuga. En fallstudie av termer och byggnader på Fölisö friluftsmuseum. Pro gradu -tutkielma.

Lapin yliopisto, Rovaniemi

Kuvataidekasvatuksen ohjelma

Westerlund, Juli, 2014. Oppimista erilaisissa ympäristöissä. Seurasaaren ulkomuseon uusi kuvataiteen oppimateriaali oppimisen tukena. Pro gradu -tutkielma.

Museoviraston arkisto (MV), Helsinki

Muuinaistieteellisen toimikunnan pöytäkirjat 1906–1949

Seurasaaren ulkomuseon arkisto (Suma)

Kansallismuseo (KM), Helsinki.

I Ulkomuseon perustamisvaiheet

II Vuodet 1909–25

III Ulkomuseon asiakirjoja

IX Ulkomuseon asiakirjoja

XII Ulkomuseon kopioluetteloja

Antti

Antti II

Kahiluoto

Kirkko

Kurssi Ivars

Niemelä

Pertinotsa

Vuodet 1925–35

Tekijän arkisto

luentomuistiinpanot Leena Valkeapään luennolta 28.8.2019.
museoviraston arkiston sähköpostiviesti tekijälle 25.2.2019

SUULLISIA TIETOJA ANTANEET

Koivukari, Aino, Seurasaaren ulkomuseon entinen palveluvastaava, Vaasa
Teräsvirta, Mikko, Seurasaaren ulkomuseon intendentti, Helsinki

INTERNET-LÄHTEET

Autio, Veli-Matti, 1999 Julius Ailio. Kansallisbiografia. [<https://kansallisbiografia-fi.libproxy.helsinki.fi/kansallisbiografia/henkilo/649>] (luettu 2.7.2020)

Digitalt Museum Skansen. Skogaholms herrgård.
[<https://digitaltmuseum.se/021057922309/skogaholms-herrgard>] (luettu 12.11.2019)

Edgren, Helena, 2001. Karl Konrad Meinander. Kansallisbiografia. [<https://kansallisbiografia-fi.libproxy.helsinki.fi/kansallisbiografia/henkilo/6250>] (luettu 2.7.2020)

Kielitoimiston sanakirja. Nationalismi. [<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/nationalismi>] (luettu 9.10.2019)

Klinge, Matti, 1997. Johan Ludvig Runeberg. Kansallisbiografia. [<https://kansallisbiografia-fi.libproxy.helsinki.fi/kansallisbiografia/henkilo/2846>] (luettu 23.4.2020)

Lehtonen, Juhani U. E., 1998. Uno Taavi Sirelius. Kansallisbiografia. [<https://kansallisbiografia-fi.libproxy.helsinki.fi/kansallisbiografia/henkilo/3633>] (luettu 2.7.2020)

Sámi musea Siida. T. I. Itonen. [<http://www.samimuseum.fi/anaras/tutkimus/titkonen.html>] (luettu 19.9.2019)

Suomen käsityön museo. Mikä kansallispuku on? [<https://www.craftmuseum.fi/palvelut/suomen-kansallispukukeskus/kansallispukujen-tietopaketti/mika-kansallispuku>] (luettu 23.4.2020)

Tieteen termipankki. Filosofia: nationalismi.
[<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:nationalismi>] (luettu 9.10.2019)

Topelius, Zacharias (2018) Maamme kirja. Digitaalinen editio. Toim. Reeta Holopainen, Sakari Katajamäki ja Ossi Kokko. Helsinki: SKS ja SLS.
[<http://www.maammekirja.fi/index.php?p=texts&bookId=28>] (luettu 30.07. 2020)

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

- Ahnlund Berg, Charlotte. Oss andra. Mångfald i Artur Hazelius Anda. Skansen 125. Fataburen 2016. Red.Charlotte Ahnlund Berg & Anders Carlsson. Stockholm: Nordiska museet, 261–279.
- Analecta Archaeologica Fennica V. Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1903–1915. Arkeologiska kommissionens årsberättelse 1903–1915, 1917. Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- Analecta Archaeologica Fennica VI. Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1916–1920, 1922. Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- Analecta Archaeologica Fennica VII. Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1921–1925, 1931. Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- Analecta Archaeologica Fennica VIII. Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1926–1930, 1932. Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- Analecta Archaeologica Fennica IX. Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1931–1935, 1938. Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- Analecta Archaeologica Fennica X–XI. Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1936–1940, 1942. Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- Analecta Archaeologica Fennica XII. Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1941–1945, 1955. Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- Analecta Archaeologica Fennica XIII. Muinaistieteellisen toimikunnan vuosikertomukset vuosilta 1946–1950, 1955. Helsinki: Muinaistieteellinen toimikunta.
- Ailio, Julius, 1908. Kansaneduskunnalle. Kansatieteellisen ulkomuseon perustamiseksi Seurasaarelle. S.n.
- Billig, Michael, 1995. Banal Nationalism. London: Sage Publications.
- Cardberg, C. J., 1989. Suomen kartanoita. Helsinki: Otava.
- Eerikäinen, Tiina, 1988. Seurasaari - laidunmaasta perinnesaareksi. Helsingin kaupungin tilastokeskuksen tutkimuksia ja selvityksiä. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus.
- Eskola, Anton, 2003. Identiteettiä iskostamassa – maakuntalaulut. Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma. Toim.Anja Kervanto-Nevanlinna ja Laura Kolbe. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 68–69.
- Fewster, Derek, 2006. Visions of Past Glory: Nationalism and the Construction of Early Finnish History. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hautala-Hirvioja, Tuija, 2016. Petsamo - miehin ja karu Eldorado. Tahiti - Taidehistoria tieteenä 1/2016. [<http://tahiti.fi/01-2016/tieteelliset-artikkelit/petsamo-%E2%80%93-miehin-ja-karu-eldorado/>] (luettu 12.2.2020)

- Heikel, Axel O., 1910a. Ett minne från Aleksander I:s resa i Finland 1819. Finskt Museum 3–4/1910, 60–61.
- Heikel, Axel O., 1910b. Seurasaaren ulkomuseo. Ylipainos. Helsingin Kaiku 15:1910.
- Heikel, Axel O., 1911. Piirteitä Niemelän torpan vaiheista. S.n.
- [Heikel, Axel O.], 1912a. Seurasaaren ulkomuseo 1. Alkutoimia. S.n.
- [Heikel, Axel O.], 1912b. Seurasaaren ulkomuseo 2. Niemelän torppa Konginkankaalla ja Seurasaarella. S.n.
- Heikel, Axel O., 1913a. Karuna Kyrkas flyttning. Finskt Museum 1913. Helsingfors: Finska Fornminnesföreningen, 26–55.
- Heikel Axel O., 1913b. Seurasaaren ulkomuseo 3. Maalahtelainen karjamaja, ekkeröläinen postipursi, ahvenanmaalainen juhannussalko, Karunan kirkko, paltamolainen tervavene, inarilainen lappalaistelta, Florinin huvimaja. S.n.
- [Heikel, Axel O.], 1919. Seurasaaren ulkomuseo 5. Aleksis Kiven tupa, tuulimylly Punkalaitumelta, Karjalan tuvat Kaukolasta, paja Espoosta, tallirakennus Kaivopuistosta Helsingissä. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- [Heikel, Axel O.], [1918]. Kahiluoto. S.n.
- [Heikel, Axel O.], 1922. Seurasaaren ulkomuseo 6. Karunan kirkko. S.n.
- Heinonen, Jouko, 2010. Kotiseutumuseoiden ja muiden paikallismuseoiden synty. Suomen museohistoria. Toim. Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1265. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 153–167.
- Hobsbawn, Eric, 1994. Nationalismi. Tampere: Vastapaino.
- Humppi, Manu, 2014. Kammit ja autiotuvat. Lapin kairojen kulttuuriperintö. Jyväskylä: Kirjakaari.
- Hyrkkänen, Markku, 2002. Aatehistorian mieli. Tampere: Vastapaino.
- Hämäläinen, Albert, 1929. Seurasaaren ulkomuseo VII. Kurssi, Ivars, karjalaisia aittoja, jalkamylly, Luopioisten kirkkovene ja lappalainen hirsikota ja patsasaitta. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Härö, Mikko, 2010. Maan museotoimen kivijalka eli museoviraston ja Suomen Kansallismuseon historiaa. Suomen museohistoria. Toim. Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1265. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 129–152.

- Immonen, Visa, 2013. “He did not consent to remember” - Juhani Rinne’s criminal proceedings and the task of a biographer. *The Challenges of Biographical Research in Art History Today*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 46. Helsinki: Taidehistorian seura, 97–108.
- Immonen, Visa, 2016. 2/1917–1972 Muinaistieteellinen toimikunta. Tutkimuksen ja hallinnon ristiaallokossa. *Museoviraston julkaisuja 3*. Helsinki: Museovirasto.
- Järvelä-Hynynen, Raija, 1997. Seurasaari. Seurasaaren ulkomuseo opas. Helsinki: Museovirasto.
- Knapas, Marja Terttu, 1980. Korkeasaari ja Seurasaari. Helsinkiläisten ensimmäiset kansanpuistot. *Entisaikain Helsinki X*. Helsinki: Helsinki-seura.
- Korhonen, Teppo, 2003. Muuttuva maaseutu. *Suomen Kulttuurihistoria 3*. Toim. Anja Kervanto-Nevanlinna & Laura Kolbe. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Korhonen, Teppo, 2003. Maalta kaupunkeihin ja taajamiin. *Suomen Kulttuurihistoria 3*. Toim. Anja Kervanto-Nevanlinna & Laura Kolbe. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Kostet, Juhani, 2009. Museoiden resurssit ja niiden hallinta. *Museologia tänään*. Toim. Pauliina Kinanen. *Suomen museoliiton julkaisuja 57*. Helsinki: Suomen museoliitto, 93–104.
- Kostet, Juhani, 2010a. Onko suomalaisella museolla aatteellista perustaa? *Suomen museohistoria*. Toim. Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1265*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 17–26.
- Lehtola, Veli-Pekka, 2012. Lapin Sivistysseura ja saamenystävät 1930-luvulla. *Historian selkosilla*. Jouko Vahtolan juhlakirja. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, 1–14.
- Levitt, Peggy, 2015. *Artifacts and Allegiances. How museums put the nation and the world on display*. Oakland: University of California Press.
- Meinander, Henrik, 2017a. *Suomen historia. Linjat, rakenteet, käännekohdat*. Helsinki: Kustantamo S&S.
- Mikkeli, Heikki, 1997. Sivistyneistö, älymystö ja kansa sotien välisessä Suomessa. Älymystön jäljillä: kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä. Toim. Pertti Karkama & Hanne Koivisto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 318–331.
- Nenonen, Marko, 2018. Tiedon ja liikenteen väylät. *Rakennetun Suomen historia*. Helsinki: Rakennustieto Oy, 196–227.
- Niiranen, Timo, 1987. Axel Olai Heikel. *Suomalais-ugrilaisen kansatieteen ja arkeologian tutkija*. Snellman-instituutin julkaisuja 4. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Nikula, Riitta, 1993. *Rakennettu maisema. Suomen arkkitehtuurin vuosisadat*. Helsinki: Otava.
- Nygård, Toivo & Kallio, Veikko, 1989. Rajamaa. *Suomen historian pikkujättiläinen*. toim. Seppo Zetterberg. Helsinki: WSOY, 545–601.

- Nyström, Samu, 2019. Helsinkiläiset ja vuosi 1939. Helsinki 1939. Pääkaupunki ja suuri käänne. Helsinki: Minerva, 123–255.
- Palin, Tutta, 1999. Kuvissa tuotettu maisema ja kansa. – Suomi - outo pohjoinen maa? Näkökulmia Euroopan äärien historiaan ja kulttuuriin. Toim. Tuomas M.S. Lehtonen. Jyväskylä: PS-kustannus, 208–235.
- Paukkunen, Leo, 1989. Siirtokarjalaiset nyky-Suomessa. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pimiä, Teno. Sotasaaalista Itä-Karjalasta. Suomalaistutkijat miehitetyillä alueilla 1941–1944. Jyväskylä: Ajatus Kirjat, Gummerus Kustannus Oy.
- Pulkkinen, Tuija, 1999. Kielen ja mielen ykseys. 1800-luvun suomalaisen nationalismin erityispiirteistä ja perinnöstä poliittisessa ajattelussa. Suomi - outo pohjoinen maa? Näkökulmia Euroopan äärien historiaan ja kulttuuriin. Toim. Tuomas M.S. Lehtonen. Jyväskylä: PS-kustannus, 118–137.
- Rentzhog, Sten, 2007. Open Air Museums. The history and future of a visionary idea. Östersund: Carlssons&Jamtli.
- Saarikangas, Kirsi, 1999. Puu, metsä ja luonto. Arkkitehtuuri suomalaisuuden rakentamisena ja rakentumisena. Suomi - outo pohjoinen maa? Näkökulmia Euroopan äärien historiaan ja kulttuuriin. Toim. Tuomas M.S. Lehtonen. Jyväskylä: PS-kustannus, 118–137.
- Sahlberg, Irja, 1963. Kolme Taivassalon kartanoa: Vuorenpää, Kahiluoto ja Viinainen. Varsinais-Suomen maakuntakirja 19. Turku: Varsinais-Suomen maakuntaliitto, 20–34.
- Seurasaaren ulkomuseo VIII. Antin talo, riihirakennus Pyhäjärveltä U.L., aittoja Uudeltamaalta ja Hämeestä, tervahauta Sulkavalta, Lapin osasto, 1936. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Sjöberg-Pietarinen, Solveig, 2004. Museer ger mening. Friluftsmuseerna Klosterbacken och Amur som representationer. Turku: Åbo Akademi University Press.
- Smith, Anthony D., 1999. Myths and Memories of a Nation. Cambridge: Polity Press & Malden, MA: Blackwell Publishers Inc.
- Sääskilahti, Nina, 1997. Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle. Jyväskylän yliopiston etnologian laitoksen tutkimuksia 31. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Talve, Ilmar, 1972. Suomalaisen kansanelämän historialliset taustatekijät. Tietolipas 70. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Talve, Ilmar, 2012. Suomen kansankulttuuri. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Talvio, Tuukka, 1993. H.F. Antell ja Antellin valtuuskunta. Helsinki: Museovirasto.
- Talvio, Tuukka, 2016. Suomen Kansallismuseo. Ikkuna menneeseen ja tulevaan. Museoviraston julkaisuja 7. Helsinki: Museovirasto.

- Tepora, Tuomas, 2010. Sota-ajan leikit ja koulu. Sodan kasvattamat. Toim. Sari Näre, Jenni Kirves & Juha Siltala. Helsinki: WSOY, 32–60.
- Tervonen, Miika, 2014. Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta. Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu. Toim. Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman. Historiallinen arkisto 142. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 137–162.
- Tikka, Marko & Nevala, Seija-Leena, 2020. Kielletyt leikit. Tanssin kieltämisen historia Suomessa 1888–1948. Jyväskylä: Atena.
- [Vahter, Tyyni], 1941. Seurasaaren ulkomuseo IX. Pertinotsa, rajakarjalainen talo Suojärven Moiseinvaarasta, vilja-aitta Paltamosta, ulkouuni Lopelta, keinut. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Valkeapää, Leena, 2015. Vapaa kuin lintu. Emil Nervanderin elämä. Taidehistoriallisia tutkimuksia 47. Helsinki: Taidehistorian Seura.
- Valonen, Niilo & Vuoristo, Osmo, 1994. Suomen kansanrakennukset Seurasaaren ulkomuseon rakennusten pohjalta. Helsinki: Museovirasto.
- Vilkuna, Janne, 2005. Kaksi Niemelää - torpan paikka Konginkankaalla ja torpan rakennukset Helsingissä. Museon muisti. Toim. Tuukka Talvio. Taidehistoriallisia tutkimuksia 31. Helsinki: Taidehistorian seura, 175–181.
- Vilkuna, Kustaa H.J., 2014. Suomen kansan heimot. Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu. Toim. Pirjo Markkola, Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman. Historiallinen arkisto 142. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–53.
- Vilppula, Hilikka, 1959. Seurasaaren ulkomuseo. Helsinki: Seurasaarisäätiö.
- Vilppula, Hilikka, 1966. Seurasaaren ulkomuseo. Helsinki: Seurasaarisäätiö.
- Ylikangas, Heikki, 2007. Suomen historian solmukohdat. Helsinki: WSOY

SANOMALEHDET

- Antintalo avattu Seurasaarella. Viikko-Sanomat (VS) 28.5.1932.
- Empiretalot nousevat Kaisaniemen rantaan. *Helsingin sanomat* (HS) 27.7.1990.
- Erään kansankulttuurimme muistomerkin historia. *Länsi-Suomi* (LS) 8.5.1932.
- Häviämässä oleva n.s. rymättyläläinen nuottavene, venehuone ja mahdollisesti lounaissuomalainen rantapuoti Seurasaaren museoon. *Uusi Aura* (UA) 3.7.1933.
- Kahiluodon kartanorakennus Seurasaarella nyt täysin paikoilleen asetettu. *Uusi Aura* (UA) 21.8.1929.

Karjalaisen rakennuskulttuurin komea muistomerkki. Raja-Karjalan talo avattu Seurasaarella. *Uusi Suomi* (US) 21.7.1940.

Länsi-Suomen ja Hämeen edustus ulkomuseossamme on verrattain heikko. *Uusi Aura* (UA) 4.8.1927.

Muitten pohjoismaitten ulkomuseot Seurasaaren museoon verrattuina. *Uusi Suomi* (US) 21.11.1926.

Pikku uutisia. *Helsingin Sanomat* (HS) 16.2.1913.
Helsingin sanomat (HS) 11.7.1915.

Pikku-uutisia. *Uusi Suometar* 18.4.1915.

Pikku-uutisia. *Työmies* 17.5.1913.

Päivä Seurasaarella. *Uusi Suometar* 15.07.1915.

Pääkaupungin hiihtäjiä houkuttelevat hohtavat, puhtaat hanget Seurasaarelle. *Suomen Sosiaalidemokraatti* (SS) 10.2.1935.

Seurasaaren ulkomuseo. *Iltalehti* (IL) 4.3.1922.

Seurasaaren hankkiminen Helsingin kaupungilta valtiolle museosaareksi. *Uusi Aura* (UA) 4.4.1928.

Seurasaaren ulkomuseo saanut vuoden aikana uusia, arvokkaita lisiä. *Uusi Suomi* (US) 14.10.1926.

Seurasaaren ulkomuseossa on nykyään ollut paljon puuhaa. *Uusi Suometar* 23.6.1912.

Siida viettää 20-vuotisjuhlavuottaan. *Lapin Kansa* (LK) 22.1.2018.

AIKAKAUSLEHDET

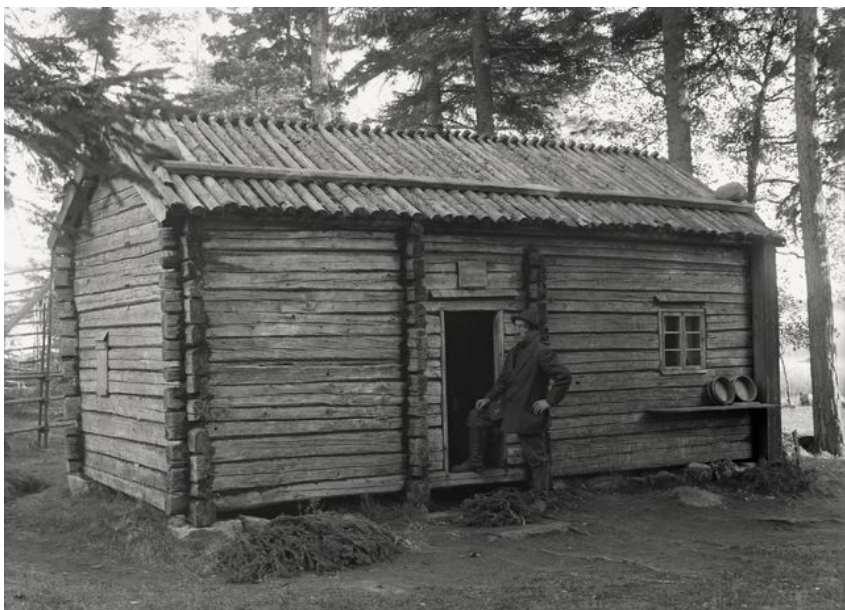
Heikel, Axel O., 1914. Metsänhoito ja kauneus. *Valvoja* 4/1914, 177.

Hämäläinen, Helmi, 1912. Niemelän torppa. *Otava* 6/1912, 261–268.

P--la, J., 1935. Lappalaisten aapinen ja eräs sen “luojia”. *Ylioppilaslehti* 10/1935, 169–170.

[S.N.], 1939. Virolaisia kansantänhuja ja lauluja juhannuksena Suomessa. *Pyrkijä* 13–14/1939, 11.

Kuvaliite

Kuva 1: Maalahden karjamaja Seurasaarella. Kuvaaja tuntematon. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 2: Niemelän torppa alkuperäisellä paikallaan Konginkankaalla 1909. Kuvaaja A. O. Heikel. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 3: Niemelän torppa siirrettynä ulkomuseoon. Kuvaaja tuntematon. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 4: Todennäköisesti A. O. Heikel loudekodan vierellä. Kuvaaja tuntematon. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 5: Ulkomuseossa ollut kota. Kuvaaja ja kuvausvuosi tuntematon. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 6: Karunan kirkko alkuperäisellä paikallaan Sauvossa 1912. Kuvaaja A. O. Heikel. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 7: Närpiöstä siirretty Ivarsin talo ja sen yhteyteen myöhemmin hankittu niin sanottu Hedmanin vähätupa Ylimarkusta. Kuvausvuosi tuntematon. Kuvaaja Welin. Ulkomuseo kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 8: Ivarsin talon portti- ja tallirakennus alkuperäisellä paikalla Närpiössä 1918. Kuvaaja A. O. Heikel. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 9: Kurssin päärakennus alkuperäisellä paikallaan Kuortaneella 1913. Kuvaaja A. O. Heikel. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 10: Niin sanottu Sippolan luhti Kuortaneelta ulkomuseossa. Kuvausvuosi tuntematon. Kuvaaja Welin. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 11: Kahiluodon kartano alkuperäisellä paikallaan 1914. Kuvaaja Veikko Kyander. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 12: Kahiluodon kartanon keittiö ulkomuseoon siirron jälkeen. Kuvausvuosi tuntematon. Kuvaaja Helmi Helminen. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 13: Antin talo Alkuperäisellä paikallaan Säkössä maantieltä nähtynä 1911. Kuvaaja A. Europaeus (myöh.Äyräpää). Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 14: Antin talon pihamaata ulkomuseossa kuvattuna. Kuvausvuosi tuntematon. Kuvaaja Eino Nikkilä. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 15: Pertinotsan talo alkuperäisellä paikallaan Suojärven Moiseinvääralla 1937. Kuva Tyyni Vahter. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 16: Lapin osasto Seurasaaren ulkomuseossa 1932. Etualalla pylvään päässä oleva niin sanottu niliaitta. Kuvaaja M. Pietinen. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

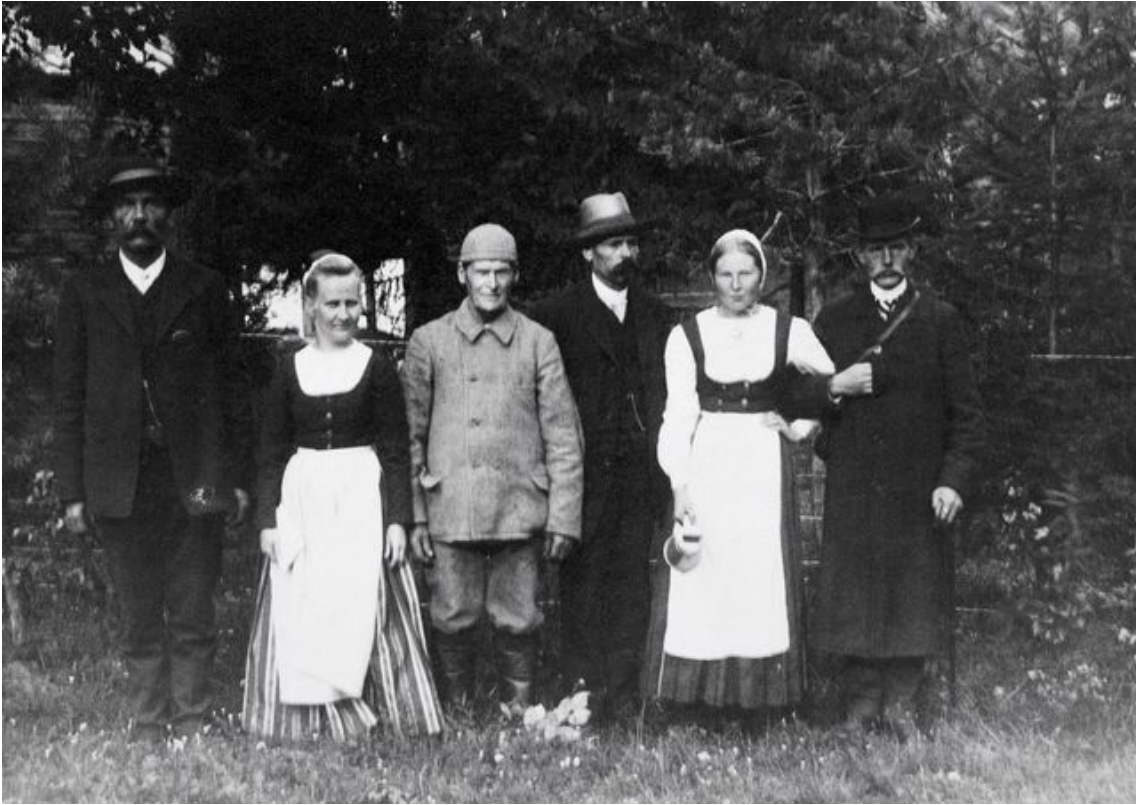
Kuva 17: Lapin osastossa esillä ollut hirsikota. Kuvausvuosi ja kuvaaja tuntematon. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 18: Juhani Nuorgam esittelemässä Lapin osaston säiliörakennelmia 1932–1935 välillä. Kuvaaja tuntematon. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 19: Pertinotsa ulkomuseossa avajaispäivänään 21.7.1940. Kuvaaja tuntematon. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 20: Ulkomuseon vartijoita työasuissaan. Kuvasajankohta ja kuvaaja tuntematon. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 21: Antin talo alkuperäisellä paikallaan Säkylässä 1925. Kuvaaja Albert Hämäläinen. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.

Kuva 22: Aleksis Kiven tupa istutuksineen ulkomuseossa 1934. Kuvaaja M. Pietinen. Ulkomuseon kuva-arkisto, Museovirasto.